

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдары менен коомдук байкоочу кеңештердин өз ара аракеттешүүсү боюнча маалыматтык-аналитикалык материал

«Мамлекеттин коом алдындагы социалдык жактан иш баяндуулугунун натыйжалуу аспабы катары алынган коомдук байкоочу кеңештер»

Полноправные люди
Устойчивые страны

Бишкек 2014

Авторлор тобу: **Молдогазиева К.**, КР Өкмөтүнө караштуу Курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы мамлекеттик агенттигине караштуу КБКнын төрагасынын орун басары; **Тажыбай А.**, КР Билим берүү жана илим министрлигине караштуу КБКнын төрагасынын орун басары; **Чукин А.**, КР Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттин бажы кызматына караштуу КБКнын төрагасынын орун басары.

Коомдук редакторлор: **Давлетбаева Г.**, КР Өкмөтүнө караштуу Мамматрезервдери фондуна караштуу КБКнын жооптуу катчысы; **Дробитько И.**, КР Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик салык кызматына караштуу КБКнын мүчөсү.

Кыргызча которгон: **Биялиев К.А.**

Коомдук байкоочу кеңештердин Координациялык кеңешинин төрайымы **Н.А. Муканованын** жалпы редакциясы алдында.

К 97 Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдары менен коомдук байкоочу кеңештердин өз ара аракеттешүүсү боюнча маалыматтык-аналитикалык материал./ К. Молдогазиева, А. Тажыбай, А. Чукин; Котор. К.А. Биялиев – Б. 2014. – 61 б.

ISBN 978-9967-456-43-3

Мамлекеттик органдарынын коомдук байкоочу кеңештеринин (КБК) мүчөлөрү үчүн маалыматтык-аналитикалык материал – бул өзүнө теориялык бөлүгүн (КБКнын тарыхын, максаттары менен милдеттерин, КБКнын иш милдеттерин (функцияларын)), дүйнөлүк тажрыйбадан келтирилген мисалдары менен Кыргыз Республикасында КБКнын ишмердүүлүгүнүн негизделишин камтыган, КБКнын иштеп жактан мүчөлөрүнө да, болочок мүчөлөрүнө да мамлекеттик институттар менен КБКнын ишин туура жана натыйжалуу түзүүгө, КБК алдында турган милдеттерди чечүүгө керектүү бардык куралдарды жана тажрыйбаларды рационалдуу пайдаланууга, коомдогу КБКнын ролун көрсөткөнгө жардам бере турган КБК мүчөсүнүн дайыма колдонулуучу китеби.

Бул материал КБКда жекече тажрыйбасына таянган КБК мүчөлөрү тарабынан түзүлгөн. Ошону менен бирге түрдүү министрликтер менен ведомстволордун КБКлардагы мүчөлөрдүн сунуштары жалпылаштырылган, КР Президентинин Аппаратынын өкүлдөрү, КР ЖК депутаттары, ӨЭУ, эл аралык жана донор уюмдарынын өкүлдөрү катышкан семинарлардын, тегерек столдордун, жумушчу жолугушуулардын материалдары жана сунуштары эске алынган. Авторлор тобу “Роза Отунбаеванын демилгеси” эл аралык коомдук фондунун кызматкерлерине, гендерлик өнүктүрүү боюнча эксперт Татьяна Темировага жана кагышууларга карата сезимтал мамиле жасоону киргизүү боюнча эксперт Татьяна Выговскаяга өзгөчө ыраазычылык билдирет.

*

Авторлордун пикири сөзсүз эле «Роза Отунбаеванын демилгеси» эл аралык коомдук фондунун көз карашын чагылдыра бербейт.

Жетектемедеги пикирлер милдеттүү түрдө эле Ачык коом фондунун, Европалык Союздун, БУУ жана БУУӨПтүн, алардын программалары/долбоорлорунун же өкмөттөрдүн көз караштарын чагылдыра бербейт. Басылмадагы колдонулган белгилөөлөр тигил же бул өлкөнүн, аймак, район же чек аралардын статусу тууралуу кандайдыр бир пикирди билдире бербейт.

Басылма Кыргыз Республикасынын Коомдук байкоочу кеңештердин Координациялык кеңешинин тапшырыгы боюнча даярдалган жана Ачык Коом Фондулары менен биргеликте каржыланган БУУӨПтүн «Потенциалды өнүктүрүү механизмдери» жана Европа Биримдигинин жана БУУнун «Социалдык акыйкаттуулукка жетүүгө ак-ниет башкарууну илгерилетүү» кызматташтыгы жана долбоорлорунун колдоосу менен жасалган.

К 0803010200-14

УДК 351/354

ББК 66.3(2)

Ачык Коом Фондулары менен биргеликте каржыланган БУУӨПтүн
«Потенциалды өнүктүрүү механизмдери» долбоору

720033, ш. Бишкек, пр. Манаса, 101/1

Басууга 15.05.2014-ж. кол коюлду. Форматы 72x102^{1/16}.

Офсеттик кагаз. Офсеттик басма. № 6122 заказ. Нускасы 500 даана.

«Аль Салам» басмаканасы. 720044, Кыргыз Республикасы,

Бишкек шаары, Симферополь чолок көчөсү, 85

Тел.: (312) 25-21-22, 25-22-22

ISBN 978-9967-456-43-3

© ПРООН, 2014

Кыскартуулардын тизмеси:

ААП – Аккра аракет программасы
АИВ – адамдын иммунодефицитинин вирусу
АӨБ – Адам өнүгүүсүнүн борбору
БК – байкоочу кеңеш
БП – бюджеттик процесс
БРИК - Бразилия, Россия, Индия жана Кытай
БУУ – Бириккен Улуттар Уюму
БУУӨП – БУУнун Өнүктүрүү Программасы
ГБ – гендерлик баа
ГН - гендерлик натыйжа
ГШ - Глобалдык Шериктештик
ДБ - Дүйнөлүк банк
ДЧМА – ден соолугуна байланыштуу мүмкүнчүлүктөрү чектелген адамдар
ЖАМА - Жазалоону аткаруу мамлекеттик кызматы
ЖККБА - Жарандык коомдорду колдоо борборлорунун ассоциациясы
ЖКУ – жарандык коом уюму
ЖКУП – жакырчылыкты кыскартуунун улуттук программасы
ЖМК – жалпыга маалымдоо каражаттары
ЖӨБО – жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары
ЖТ – жумушчу топ
ИИО – ички иштер органдары
КБК - коомдук байкоочу кеңеш
КБК КК – Коомдук байкоочу кеңештердин координациялык кеңеши
КБК КК ЖТ – Коомдук байкоочу кеңештердин координациялык кеңешинин жумушчу тобу
КБМС - каржыны башкаруу маалыматтык системасы
КГМК – Комплекстүү гендерлик мамиле кылуу
КК – коомдук кеңештер
КМШ - Көз карандысыз мамлекеттердин шериктештиги
КР - Кыргыз Республикасы
КР ЖК - Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши
КР ККИК - Кыргыз Республикасынын Коррупцияга каршы ишкердик кеңеши
КРМ- Кыргыз Республикасынын мыйзамы
КРӨТ – Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому
КТАД - Кен казып алуу тармагынын ачыктыгынын демилгеси
КТРК - коомдук телерадио корпорациясы
КЧКжТЧМА – Курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы мамлекеттик агенттиги
КЭУ – коммерциялык эмес уюмдар
МБК – мамлекеттик бажы кызматы
МКК – мамлекеттик каттоо кызматы
МКП - мамлекеттик кепилдиктер программасы
ММБФ – КР Өкмөтүнө караштуу мамлекеттик мүлктү башкаруу боюнча фонд
ММК КП – милдеттүү медициналык камсыздандыруунун кошумча программасы
МО – мамлекеттик органдар
МОАСМ – Мамлекеттик органдарынын автоматташтырылган системаларынын мониторинги
МСК – мамлекеттик салык кызматы
МТКК – мамлекеттик тейлөө кызматын көрсөтүү
МЭУ – мамлекеттик эмес уюм
ОЭКАД – Кыргыз Республикасынын отун-энергетикалык комплексиндеги ачыктык демилгеси

ӨКК - Өнүктүрүүгө көмөктөшүү комитети

ӨНУШ - өнүгүүнүн натыйжалуулугу максатындагы Жарандык коом уюмдарынын шериктештиги

ӨРЖ - өнүктүрүүгө расмий жардам

ПД - Париж декларациясы

ПШД – Пусан шериктештиги жөнүндөгү документ

ТӨУС – туруктуу өнүгүүнүн улуттук стратегиясы

ЧУА- ченемдик укуктук акт

ЭВФ – Эл аралык валюталык фонд

ЭКӨУ – экономикалык кызматташуу жана өнүгүү уюму

ЮСАИД – Эл аралык өнүгүү боюнча АКШ агенттиги

UNCAC – Коррупцияга каршы Бириккен Улуттар Уюмунун Конвенциясы

КР Экс-Президенти Роза Отунбаеванын
авторлук макаласынан үзүндүлөр

27.10.2011-ж. - Polit.kg

**Коомдук байкоочу кеңештер (КБК) – мамлекеттик бийлик органдарынын тең укуктуу
шериктештери жана жардамчылары**

“Эл бийликти көзөмөлдөй алат жана көзөмөлдөшү керек”

Жарандардын мамлекеттик саясатты калыптандыруу процессине катышуу мүмкүнчүлүгү мамлекеттик башкаруунун демократиялык формасынын айрылгыс мүнөздөмөсү болуп эсептелет. Өнүккөн жарандык коомсуз жана бийлик органдарынын ишмердүүлүгүнүн үстүнөн чыныгы коомдук көзөмөлдү камсыз кылбай туруп, демократиялык реформалардын өнүгүүсү тууралуу сөз кылуу мүмкүн эмес. Өлкөбүздүн жакынкы тарыхында эки революцияны башынан кечирип, бийликти үй-бүлө мүчөлөрүнө гана тартуулоо, уруулук, коррупцияга баш-оту менен кирип кетүү, сатылуучулук, жарандардын укуктары менен эркиндиктерин тебелөө жана акырында - өлкөнүн улуттук таламдарын четке кагуу жана аларды унутуу сыяктуу белгилери болгон авторитардык режимдердин кулашына алып келген тажрыйбасы буга бизди толук ишендире алат.

2010-жылдын апрель айынан тартып мамлекеттик бийликке карата жарандардын ишенимин кандайча калыбына келтирип, мамлекеттик органдар өлкөнүн, жалпы элдин жыргалчылыгына иштешин кандайча камсыз кылууга болот деген маселе күч алды. Жалпы алганда эл бийлигин орнотуу жана бекемдөө - бул Апрель эл революциясынын максаты болуп эсептелет. Ага жетиш үчүн ошол драмалуу күндөрү баатырларыбыз окко учкан. Бүгүнкү күндө коомубуздун алдыңкы күчтөрүнө тарыхый милдет жүктөлүүдө деп айтсак жаңылышпайбыз, бул милдет - демократиялык процесстерди кайрадан артка – авторитаризм менен диктатурага алып келбегидей кылып жүргүзүү, “артка кайра тартуу чекитинен” биротоло өтүп кетүү.

Биз коомчулукту мамлекеттик чечимдерди кабыл алууга жана алардын аткарылышына мониторинг жүргүзүүгө тартуунун түрдүү механизмдерин колдонуу керек деп чечтик. Мамлекеттик бийлик органдарына караштуу **коомдук байкоочу кеңештер (КБК)** бийлик менен коомчулуктун өз ара аракеттешүүсүнүн механизмдеринин бири болуп калды.

Башында 2010-жылы **биз пилоттук уюмдар катары ачыктыкты камсыздоо маселелери өтө актуалдуу мүнөздө болгон 10 мамлекеттик түзүмдө коомдук кеңештерди** уюштурдук. Экономиканын эң эле маанилүү секторлору болуп эсептелген **тоо кендерин казып чыгаруучу өнөр жайына¹ жана энергетикалык секторуна** өзгөчө көңүл бурулду.

Биз тоо кендерин казып чыгаруучу өнөр жайы менен чектелбестен, ачыктык принцибин энергетикага да жайылтууну чечип, **Кыргыз Республикасынын отун-энергетикалык комплексинин ачыктык демилгесин (ОЭКАД)** түздүк. Бүгүнкү күндө эл аралык аудиторлордун жардамы менен өлкөнүн эң ири энергетикалык компанияларынын аудити өткөрүлүүдө. Ал эми эки эле жыл мурун бул чөйрөгө КР ЖК депутаттары үчүн да жол толук жабык болчу.

Экинчи этапта биз КБК тармагын кеңейтүүгө киришип, 41 мамлекеттик органына караштуу коомдук байкоочу кеңешти түздүк. Бул милдетти 2011-жылдын ортосуна келгенде чече алдык.

¹ Тоо кендерин казып чыгаруучу өнөр жайында Эл аралык Кен казып алуу тармагынын ачыктыгынын демилгеси (КТАД) иштейт. Кыргызстан КТАДга 2004-жылы кошулган. Кызыктар тараптардын көп жактуу тобу - КТАД боюнча Байкоочу кеңеш түзүлгөн

Ошол эле учурда жер-жерлерден пайда болгон демилге боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына караштуу КБК түзүү боюнча иштер кулач жайды. Мында биз “бардыгына баш-көз болуу” ролун ойной турган, ошону менен бирге улуттук экономиканын айрым тармактарынын стратегиялык өнүгүшү жана коомдун айрым тармактарын өнүктүрүү маселелерине карата альтернативалык көз карашты калыптандыруу булагы кызматын аткарган кеңештерди түзүү аркылуу эл менен бийликтин ортосунда өз ара түшүнүшүү көпүрөсүн түзгөнгө аракет жасадык.

Мына ошентип, кыска мөөнөттүн аралыгында өтө чоң иш аткарылды. Мында биз мурда баспаган жолдон өттүк. Биз алгачкы тажрыйба топтодук, өзүбүздүн каталарыбызды, кемчиликтерибизди да көрдүк. Бирок, кандай гана болбосун, башкы максатка жеттик – **коомдук кеңештер иштей баштады**, биз - жигердүү жарандык позициясы жана кесипкөйлүк тажрыйбасы бар кыргызстандыктар коомчулук менен бийлик жана башкаруу органдарынын ортосундагы кызматташтыктын демократиялык куралдарын калыптандырууга өз салымын кошо турган коомдук аянтты түзө алдык. Учурда КБК коом үчүн маанилүү маселелер боюнча өз пикирин, пикирлердин түрдүү спектрлерин конструктивдүү, “митингдик эмес” жолу менен билдирүүчү модель болуп калды.

Кыргыз Республикасынын Президенти

Р. Отунбаева

МАЗМУНУ

1. Жалпы бөлүгү	
1.1. Киришүү.....	8
1.2. КБКнын калыптануу тарыхы	8
1.3. КБКнын максаттары жана милдеттери	11
1.4. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарына караштуу коомдук байкоочу кеңештердин иш милдеттери.....	13
1.5. Коомдук жарандык уюмдардын мамлекеттик органдары менен өз ара аракеттешүүсүнүн эл аралык тажрыйбасы жана башка куралдары.....	14
2. Инструментарийлери	
2.1. Бюджеттик процесс.....	20
2.2. КРдеги Мамлекеттик тейлөө кызматтарынын көрсөтүлүшүнүн мониторинги	29
2.3. Тышкы жардамдын натыйжалуу болушуна көмөктөшүү	34
2.4. Коррупцияга каршы саясаттын аткарылышынын мониторинги	41
2.5. Кыргыз Республикасынын өнүгүшүнүн мамлекеттик саясатын калыптандыруу процессинде коомдук кызыкчылыктарды билдирүү	44
3. Тиркемелер	
1-тиркеме. Юджин Хаски. Кыргызстандагы Коомдук байкоочу кеңештер: Диагоналдык иш баяндуулугу менен Борбордук Азиялык эксперименти	52
2-тиркеме. Кыргызстандагы түрдүү формадагы коомдук байкоочу кеңештердин ишмердүүлүгүнүн ченемдик-укуктук камсыздалышы	57
3-тиркеме. Даректер, электрондук даректер, ыкчам линиялардын телефон номерлери	58
4-тиркеме. Уруксат берүүчү документтер жана аларды бере турган органдар	61

1. Жалпы бөлүгү

1.1. Киришүү

2010-жылдын сентябрь айында Кыргыз Республикасынын Президенти Роза Отунбаева “бийлик менен жарандык коомдун өз ара аракеттешүүсүнүн узак мөөнөттүү жана туруктуу механизмдин киргизүү, ошондой эле жарандык демилгелерди турмушка ашыруу үчүн шарттарды түзүү” боюнча чара катары биринчи Коомдук байкоочу кеңештерди түзүү жөнүндөгү Жарлыгына кол койду. Натыйжада Кыргыз Республикасынын Президентинин бул демилгеси боюнча 41 КБК түзүлүп, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына караштуу да кеңештер түзүлө баштады. Кыргызстанда жаңы институттарды жаратуу боюнча мындай чечкиндүү аракеттер өнүккөн бейөкмөттүк сектордун ишмердүүлүгүнө байланыштуу болгон. Бул сектордо 2010-жылы мамлекеттик бийлик менен өз ара аракеттешүү тажрыйбасы болгон уюмдар жигердүү иштеп жаткан.

Жаңы бийликтин келиши менен башталган мамлекеттик башкаруу системасын реформалоо жаңыдан күч ала баштады, ошондуктан бийликтин эл алдында ачыктыгы форматтарын кеңири киргизүү үчүн дагы бир нече жыл талап кылынат. Башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн бийлик органдарына тышкы колдоо, КБК тарабынан гана эмес, бардык “үчүнчү” сектор – жарандык коомдун колдоосу жана жардамы зарыл.

КБК чече турган негизги маселе – бул бийликтин эл алдындагы ачыктыгын, ошондой эле жарандарды сапаттуу мамлекеттик тейлөө кызматтары менен камсыздоочу, кызматташтыктын эң эле натыйжалуу формасы жана механизми катары алынган мамлекет менен жарандардын натыйжалуу өз ара аракеттешүүсүн камсыз кылуу боюнча аянтчаны түзүү. Кошумча айта турган нерсе – КБК – бул бийлик менен коомдун ортосундагы кагышуу потенциалын жоюу, социалдык толкундоолордун алдын алуу куралы.

Бул басылманын максаты – КБК мүчөлөрүн жарандык коомдун натыйжалуу өнүгүшүнө, коомдун жана бийликтин өкүлдөрүнүн эффективдүү өз ара аракеттешүүсүнүн бекемдешине, бийликтин жана коомдун кагышууларга карата сезимталдыгын камсыз кылууга, тынчтык жолу менен өз ара аракеттешүүнү түзүүгө зор салым кошууга көмөк берген маалыматтык-аналитикалык материал менен камсыз кылуу.

1.2. КБКнын калыптануу тарыхы

Коомдук байкоочу кеңештер – коом менен мамлекеттик органдардын өз ара аракеттешүүсүнүн жана кызматташуусунун көптөгөн механизмдеринин бири. Кеңештер тигил же бул формада дүйнөдөгү мамлекеттердин көпчүлүгүндө бар. Айрым мамлекеттерде коомдук кеңештер коомдун пикирин билдирүүчү, мамлекеттик органдардын ишинин ачыктыгын камсыз кылуучу, мамлекеттик органдардын ишин натыйжалуу кылган, мейли жергиликтүү бийликти, улуттук же аткаруучу бийликти, бийлик органдардын ишине жарандарды кеңири катыштыруучу реалдуу күч болуп эсептелет.

2010-жылдын сентябрь айында, баарыбызга белгилүү болгон социалдык жана саясий окуялардан кийин, Кыргыз Республикасынын Президенти Роза Отунбаева министрликтер менен ведомстволорго караштуу көз карандысыз коомдук байкоочу кеңештерди түзүү жөнүндөгү Жарлыгын чыгарган. Мындай чечимди кабыл алууга бир нече себеп болгон: (а) мамлекеттик органдар менен жарандык коомдун ортосунда өз ара аракеттенүүнү жана кызматташтыкты күчөтүү зарылдыгы; (б) саясатты иштеп чыгуу жана чечимдерди кабыл алуу процессине жарандык коомдун уюмдарын тартуу; (в) мамлекеттик органдардын ишиндеги ачыктыкты, жеткиликтүүлүктү жана иш баяндуулукту жогорулатуу аркылуу социалдык чыңалууну азайтуу зарылдыгы; (г) маанилүү жарандык демилгелерди турмушка ашыруу максатында ылайыктуу чөйрөнү түзүү. Президенттин КБКны түзүү демилгеси өз убагында пайда болду, анткени калктын сан жагынан чечүүчү олуттуу бөлүгү мамлекеттик органдарга ишенбей калган. Президенттин бул демилгеси жарандык коомдун уюмдары тарабынан колдоого алынган.

2010-жылы ачыктык өтө эле актуалдуу маселеге айланган 10 мамлекеттик структурада пилоттук коомдук кеңештер түзүлгөн. Мында экономиканын негизги сектору болуп эсептелген тоо кендерин казып чыгаруучу өнөр жайы жана энергетика секторлоруна өзгөчө көңүл бурулган.

Пилоттук коомдук байкоочу кеңештердин ишмердүүлүгү алардын жарактуулугун, мамлекеттик органдардын ишмердүүлүгүнө олуттуу оң таасир бере алгандыгын көрсөттү. Мисалы, Президенттин

2010-жылдын 20-июлунда “Отун-энергетикалык комплекстеги ачыктык демилгеси жөнүндө” №49 Жарлыгы менен Кыргыз Республикасынын Энергетика министрлигине караштуу Отун-энергетикалык комплекстеги ачыктык демилгеси боюнча Байкоочу Кеңеш түзүлгөн. БКнын курамына коомдук уюмдардын 8 өкүлү, генералдык директордун орун басары деңгээлиндеги энергетикалык компаниялардын 4 өкүлү, министрдин орун басары деңгээлиндеги министрликтердин 3 өкүлү жана Энергетиканын министри киргизилген. Эки тең укуктуу төрага бар: бири - коомчулуктан, биринчи отурумда шайланат; экинчиси – мамлекеттик органдар тарабынан энергетика министри. Байкоочу кеңештин курамына 15 мүчө кирди, алардын арасынан 8 эркек (6 адам – мамлекеттик структуралардан, 2 адам – коомдук бирикмелерден), 7 аял (2 адам – мамлекеттик органдардан, 5 адам – коомдук бирикмелерден). Баары тең өз чөйрөлөрүндө адис-эксперттер, айрымдарынын илимий даражалары бар, башкалары - тажрыйбалуу жана аналитикалык көндүмдөргө ээ менеджерлер, юристтер, коомдук активисттер. Коомдук кеңештин курамынын мүчөлөрүнү тандоодо алардын сапаттык белгилери боюнча тандоо методологиялык мамиле кылуусу өзүн толугу менен актады жана кийин КБКларды түзүүдө натыйжалуу колдонулду.

Баса белгилей турган нерсе – бул КБКнын иши коомдук демилге боюнча уюштурулган, төлөнбөгөн иш, мына ушул себептен кимдирбирөөлөрдүн таламдарын көздөп, алдыга жылдырууга эч кандай каржылык өбөлгөлөр түзүлгөн эмес.

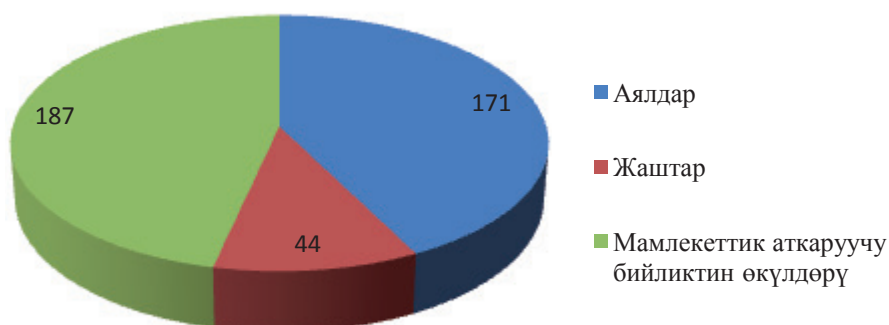
Кыргыз Республикасынын Президентинин Аппараты тарабынан мамлекеттик органдарга караштуу коомдук байкоочу кеңештердин сапаттык курамын түзүү үчүн кандидатураларды тандоо процедурасынын ачыктыгын камсыз кылуу максатында Кыргыз Республикасынын Президентинин 2010-жылдын 29-сентябрында чыгарылган жана 2011-жылдын 5-мартында өзгөртүлүп толукталган “Мамлекеттик башкаруу органдарынын жарандык коом менен өз ара аракеттешүүсүн өркүндөтүү жөнүндөгү” Жарлыгына туура келген буйрутмага кол коюлуп, мамлекеттик органдарга караштуу коомдук байкоочу кеңештердин курамына кандидатураларды тандоо боюнча комиссияны түзүү жөнүндө токтом чыгарылган. Жоопкерчилик жана көзөмөлдөө милдети Кыргыз Республикасынын Президентинин Аппаратынын Мамлекеттик жана аймактык башкаруу жана кадрлар менен иштөө бөлүмүнө жүктөлгөн.

Ошентип, мамлекеттик органдарга караштуу коомдук байкоочу кеңештердин курамына кандидаттарды тандоо боюнча комиссия түзүлгөн. Комиссиянын курамына 19 мүчө кирген, алардын арасынан мамлекеттик структуралардан 7 адам: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Аппаратынын Жарандык коом менен өз ара аракеттешүү жана жарандардын кайрылуулары менен иштөө бөлүмү; коомдук уюмдардын 9 өкүлү; дагы ЖМКнын бир өкүлү; мамлекеттик, муниципалдык мекемелер кызматкерлеринин профсоюзунун борбордук комитетинин бир өкүлү, бир юрист-консультант. Алардын арасынан эркектер – 9 адам, аялдар – 8 адам.

Иштеп жаткан учурунда мамлекеттик органдарга караштуу коомдук байкоочу кеңештердин курамына кандидатураларды тандоо боюнча комиссия коомдук байкоочу кеңештердин курамына өтүүгө кандидаттар тарабынан тапшырылган документтерди карап чыкты. Аларды карап чыгууда кеңештер тандоонун методологиялык принциптери жазылган төмөнкүдөй документтерди: Мамлекеттик органдар алдындагы коомдук байкоочу кеңеш жөнүндөгү “Кеңешти түзүү тартиби” аттуу жобонун 4-статьясын; гендерлик өкүлчүлүктү – кайсы бир уюмдун курамында орнотулган катыштыкта эркек-аялдардын бар болушун, жыныстык белгилерине карабастан өз жөндөмдүүлүктөрүн жашоонун саясий, экономикалык, социалдык, коомдук жана маданий чөйрөлөрүндө колдонууга алдын ала караштырган Кыргыз Республикасынын “Эркектер жана аялдар үчүн тең укуктар менен тең мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуу боюнча мамлекеттик кепилдиктер жөнүндөгү” мыйзамын колдонушту.

Ошентип, ар кандай министрликтер жана ведомстволор алдында 41 КБК түзүлүп, алардагы мүчөлөрдүн саны 545 адамга жетти, алардын арасынан **аялдардын саны** – 171 адам, жаштар өкүлдөрү (28 жашка чейинкилер) – 44 адам, кыргыздар – 435 адам, орустар – 62 адам, башка улуттардын өкүлдөрү – 48 адам, жогорку билимдүүлөр – 532 адам, ӨЭУ өкүлдөрү – 187 адам. КБК өкүлдөрүнүн жалпы курамындагы аялдардын саны 31% түздү, бул гендерлик өкүлчүлүктү регламенттеген КР мыйзамына туура келет.

КБК курамы. Бардыгы -545 адам

Мамлекеттик органдар алдындагы коомдук байкоочу комитеттердин курамы бекитилгенден кийин биринчи уюштуруучулук отурумдар өткөрүлдү. Отурумдарда ачык добуш берүү аркылуу төрага (төрайым), алардын орун басарлары, жооптуу катчылар шайланды. Мында да КБКнын жетектөө органдарын шайлоого эркектер, аялдардын катыштык санын чагылдырыш үчүн гендерлик мамиле кылуу колдонулду.

КБК институту иштеп жаткан кыска мөөнөттө КБК мүчөлөрүнүн демилгеси менен ONS.KG сайты Кыргыз Республикасында «Демократиялык башкаруу» БУУӨП программасынын **«Потенциалды күчөтүү механизмдери»** долбоору аркылуу иштелип чыгып, жаңыланган жана Ачык коом Фондулары тарабынан кошумча каржыланган. Бул интернет-ресурс аркылуу КБК ишмердүүлүгү тууралуу маалыматтар кеңештердин мүчөлөрүнө гана эмес, жарандык коомго да жеткиликтүү.

КБКнын ишин баалап келгенде, КБКга карата бир катар сын пикирлер айтылган күндө да, бул институт көпчүлүк органдарда мамлекеттик органдар демилгелеринин натыйжаларын коом тарабынан алдын ала баалоого реалдуу платформа боло аларын көрсөттү. Мамлекеттик органдардын чечимдерине карата коом тарабынан терс реакциянын алдын алууга КБКнын оң таасирин көрсөтө турган бир нече окуялар мисал боло алат. КБКнын аракеттеринин элге карата ачыктыгы, мезгил-мезгил менен өтүүчү пресс-конференциялар жана публикация-басылмалар айрым социалдык топторду алардын үндөрү коомго жете тургандыгына, ал эми кооптонуу же нааразычылык алар үчүн коопсуз мейкиндикте айтыларына ишендирди.

Кыргызстандагы КБКнын түзүлүшүнө карата эл аралык баа берүү көңүл бурдурат².

БУУнун Адам укугу боюнча кеңешинин 2011-жылдын 17-июнунда кабыл алынган резолюциясында Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарына караштуу көз карандысыз коомдук байкоочу кеңештерди түзүү боюнча аракеттер жактырылып, колдоого алынды.

Коомдук кеңештер институтуна туруктуулукту камсыз кылуу максатында 2011-жылы КБК жөнүндө мыйзамдын эки долбоору даярдалды.

“Коомдук кеңештер жөнүндөгү” мыйзамдын биринчи долбоору ар кандай министрликтер менен ведомстволордун алдындагы КБКларынын активдүү мүчөлөрүнөн турган жумушчу топ тарабынан иштелип чыккан. Бул жумушчу топ КБКнын эң эле жигердүү мүчөлөрүнүн уюмдашуу демилгеси менен түзүлгөн. Жумушчу топ өз ишин 2011-жылдын февраль айында баштап, КБК жөнүндөгү мыйзамдын долбоорунун өз вариантын 2011-жылдын сентябрь-ноябрь айларында соңуна чыккан.

“Коомдук байкоочу кеңештер жана коомдук көзөмөлдүн башка органдары жөнүндөгү” мыйзамдын экинчи долбоору Президенттин Аппараты жетекчилиги алдында иштелип чыккан. Президенттин Аппаратынын, Премьер-министрдин Аппаратынын, башка мамлекеттик органдардын өкүлдөрүнөн, көз карандысыз эксперттерден жана КБКнын эки мүчөсүнөн турган жана жалпы саны 19 адамга жеткирилген жумушчу топ 2011-жылдын сентябрь айында түзүлдү. Бул демилге БУУӨПтүн

² Юджин Хаски. “Кыргызстандагы Коомдук байкоочу кеңештер: Диагоналдык иш баяндуулугу менен болгон Борбордук Азия эксперименти”. Стетсон университети, 2013

“Демократиялык башкаруу” долбоору тарабынан колдоого алынган. Мына ушул жумушчу топтун мыйзам долбоорун талкуулоо боюнча конференция 2011-жылдын октябрь айынын башында өткөрүлдү. Мыйзам долбоорунун акыркы варианты КБКнын сайтында 2011-жылдын 2-ноябрында жайгаштырылды.

2011-жылдын 15-ноябрында КБК жөнүндөгү эки мыйзам долбоорун талкуулоо боюнча коомдук угуулар өткөрүлдү. Бул коомдук угуулардын натыйжасында эки мыйзам долбоорун бириктирүү чечими чыгарылды. Мына ушул максатты көздөп, макулдашуу комиссиясы түзүлдү жана анын курамына эки жумушчу топтун тең өкүлдөрү киргизилди. Макулдашуу комиссиясы бир жарым ай аралыгында эки мыйзам долбоорун бириктирүү боюнча иш жүргүздү. Натыйжада бириктирилген мыйзам долбоору – “Мамлекеттик органдардын коомдук кеңештери жөнүндө” мыйзамынын долбоору (мындан ары – мыйзам долбоору) даярдалды. 2012-жылдын январь айында бул мыйзам долбоору КБКларын жана жарандык коомдун уюмдарынын арасында талкуулоо жана сунуштарды алуу үчүн таратылган. 2013-жылдын 20-июнунда Жогорку Кеңештин пленардык отурумунда Кыргыз Республикасынын “Мамлекеттик органдардын коомдук кеңештери жөнүндө” мыйзамы кабыл алынып, КР Президентине кол койдурдуу үчүн жөнөтүлгөн.

2013-жылдын сентябрь айында мыйзамга Президенттин каршылыгы көрсөтүлүп, Жогорку Кеңешке кайтарылган. 2014-жылы мыйзамды кабыл алуу процесси Жогорку Кеңеште жана КР Президентинин Аппаратында да уланууда.

2-диаграмма. КБКнын ишмердүүлүгүнүн натыйжалары.

1.3 Мамлекеттик органдардын Коомдук байкоочу кеңештеринин максаттары жана милдеттери

КР Президентинин 2010-жылдын 29-сентябрында чыгарылган “Мамлекеттик органдардын жарандык коом менен өз ара аракеттешүүнү өркүндөтүү жөнүндөгү” №212-жарлыгына ылайык аткаруучу бийликтин мамлекеттик органдарында Коомдук байкоочу кеңештер түзүлгөн, алар өз курамына илимий чөйрөнүн, бизнес-ассоциациялардын, кесиптик жана тармактык союздардын, эксперттик коомчулуктун жана жарандык коомдун башка институттарынын өкүлдөрүн бириктирди. КБКлар өз ишмердүүлүгүн Кыргыз Республикасынын Конституциясынын, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын жана Кыргыз Республикасынын башка укуктук ченемдик актыларынын негизинде жүргүзүшөт.

КБКлар коомчулуктун мамлекеттик органдары менен **өз ара аракеттешүү жана кызматташуу формаларынын бири** болуп эсептелет.

Мында КБКнын түзүлүшү коомчулуктун мамлекеттик органдары менен өз ара аракеттешүүсүнүн жана кызматташуусунун башка формаларын жокко чыгарбайт жана эч чектебейт, алардын үстүнөн коомдук көзөмөл жүргүзүүгө тоскоолдук кылбайт. Ошону менен бирге КБК ишмердүүлүгү мамлекеттик органдардын жарандар, юридикалык жактар жана/же алардын бирикмелери менен өз ара аракеттешүү жана кызматташуу боюнча милдеттенмени жокко чыгарбайт.

КБК ишмердүүлүгүнүн төмөнкүдөй **принциптери** аныкталды:

- КБКнын ишмердүүлүгү мамлекеттик органдардан өз алдынча болуп, аларга көз каранды эмес;
- КБКнын ишмердүүлүгү ачык-айкын жана коомдун таламдарына жараша жүргүзүлөт;
- КБКнын ишмердүүлүгү туруктуу негизде жүргүзүлөт;
- КБКнын ишмердүүлүгү ага кирген жарандык коомдун өкүлдөрүнүн өз эрки менен жана акысыз принциптердин негизинде жүргүзүлөт;
- Коомдук кеңештин чечимдери сунуш мүнөзүнө ээ.

КБКны түзүүнүн жана анын ишмердүүлүгүнүн **максаттары** төмөнкүдөй:

1. мамлекеттик органдардын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган коомдук демилгелерди алдыга жылдыруу жана талкуулоо;
2. мамлекеттик органдарга сапаттуу, коом үчүн маанилүү, анын ичинде стратегиялык мүнөзгө ээ чечимди кабыл алыш үчүн консультация берүү;
3. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдары тарабынан бюджеттик каражаттардын максаттуу пайдаланылышына коомдук көзөмөл жүргүзүү үчүн шарттарды түзүү; мамлекеттик органдарга жана мамлекеттин катышуу үлүшү бар уюмдарга башка өлкөлөрдүн өкмөттөрү, эл аралык жана башка уюмдар тарабынан берилген каржы каражаттарынын, алардын ичинде бюджеттик жана карызга берилген (ссуда, насыя) атайын каражаттардын, техникалык жардамдын жана гранттардын натыйжалуу пайдаланылышын жана бул процесстин ачыктыгын жогорулатуу;
4. мамлекеттик органдарга жана мамлекеттин катышуу үлүшү бар уюмдарга калкка кызмат көрсөтүүнүн сапатын жакшыртууга көмөктөшүү.

КБКнын милдеттери болуп төмөнкүлөр эсептелет:

1. аткаруучу бийлик органынын үстүнөн коомдук көзөмөл жүргүзүү;
2. аткаруучу бийлик органдарына мамлекеттик саясатты калыптандырууда жана турмушка ашырууда коомдук пикирди эске алуусуна көмөктөшүү;
3. тармактык өнүгүүгө багытталган мамлекеттик органдын ишмердүүлүгү менен байланышкан коомдук демилгени алып чыгуу жана талкуулоо;
4. коом үчүн маанилүү, анын ичинде стратегиялык мүнөзгө ээ болгон сапаттуу чечимдерди даярдоо үчүн мамлекеттик органга көмөктөшүү;
5. мамлекеттик орган тарабынан кабыл алынган башкаруучу чечимдин жүзөгө ашырылышына коомдук мониторинг жана көзөмөл жүргүзүү;
6. тийиштүү мамлекеттик орган тарабынан көрсөтүлгөн кызматтын натыйжалуулугун баалоо;
7. каржы каражаттарынын, алардын ичинде бюджеттик жана карызга алынган (ссуда, насыя) каражаттардын, ошондой эле атайын эсептердеги каражаттардын, донорлор тарабынан бөлүнүп берилген техникалык жардамдын жана гранттардын пайдаланылышынын ачыктыгына жана натыйжалуулугуна коомдук көзөмөл жүргүзүү.

КБК ишмердүүлүктүн жогоруда көрсөтүлгөн түрлөрүн турмушка ашыруу үчүн төмөнкүдөй укуктарга ээ:

1. туруктуу жана убактылуу жумушчу органдарды түзүү укугуна;
2. аткаруучу бийликтин, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызматкерлерин, ата мекендик жана эл аралык эксперттик жана илимий уюмдардын, ишканалардын, мекемелердин өкүлдөрүн, айрым адистерди өз ишине тартуу укугуна;
3. семинарларды, конференцияларды, коомдук угууларды жана башка иш чараларды уюштуруу жана өткөрүү укугуна;
4. мамлекеттик органдардан жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынан өз ишмердүүлүгүн жүргүзүү үчүн маалыматтарды сурап-билүү жана алуу укугуна;

5. коомчулук менен консультацияларды талап кылган маселелер боюнча ченемдик укуктук актылардын долбоорлорун мамлекеттик органдан алуу укугуна;
6. тийиштүү мамлекеттик органдын компетенциясына караштуу маселелер боюнча эксперттер, адистер жана таламдуу коомдук уюмдар менен консультацияларды уюштуруу жана өткөрүү укугуна;
7. КБК отурумунун күн тартибиндеги маселелерди талкуулоо үчүн тийиштүү мамлекеттик органдын жетекчилигин жана кызматкерлерин чакыруу укугуна;
8. КБК жөнүндөгү жобого өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча сунуштарды киргизүү укугуна;
9. тийиштүү мамлекеттик орган тарабынан КБК сунушу негизсиз четке кагылса, коомчулукка жана жогору турган инстанцияга кабарлоо укугуна;
10. мамлекеттик органга жарандык коом менен өз ара аракеттешүүнү турмушка ашырууга көмөктөшүү укугуна;
11. КБК ишмердүүлүгүн камсыз кылуу максатында донорлук жана башка спонсорлук каражаттарды тартуу укугуна ээ.

Мамлекеттик органдын жетекчисинин макулдугу менен КБК мүчөлөрү мамлекеттик орган тарабынан пландаштырылып өткөрүлүүчү коллегиялардын отурумдарына жана башка иш чараларга катышууга укуктуу.

Коомдук байкоочу кеңештердин мүчөлөрүнүн мамлекеттик органдын сырдуу документтерине жете алуусу КР мыйзамдарына ылайык турмушка ашырылат.

1.4. Мамлекеттик органдарга караштуу коомдук байкоочу кеңештердин иш милдеттери

Структурасы. Уюмдун максаттары менен милдеттеринин мазмунуна адекваттуу түрдө жооп берүүчү уюштуруучулук структуранын тандалышы башкаруудагы маанилүү маселе болуп эсептелет.

Туура тандалган структура – бул уюмга тышкы чөйрө менен эң эле натыйжалуу өз ара аракеттешүүгө, коюлган максаттарга жетүү үчүн ички жана тышкы ресурстарды өнүмдүү жана максатка ылайык бөлүштүрүүгө жана жарандардын муктаждыктарын максималдуу түрдө канааттандырууга мүмкүнчүлүк берген структура.

Коомдук байкоочу кеңештин уюштуруучулук структурасы биринчи отурумунда ачык добуш берүү аркылуу шайлана турган төрагадан, анын орун басарларынан жана секретариаттан түзүлөт. Айрым КБКлар өз ишинин регламентине жараша төраганы ар убакта кайра шайлашы мүмкүн.

КБК КР Президентинин 2011-жылдын 5-мартындагы №56 Жарлыгы менен бекитилген “Мамлекеттик органга караштуу коомдук байкоочу кеңеш жөнүндөгү” жобого ылайык төмөнкүдөй иш милдеттерин аткарат:

1. коомдук таламдарды эске алуу, кабыл алынган чечимдердин ачыктыгын жана сапатын жогорулатуу максатында башкаруучулук чечимдердин долбоорлорун иштеп чыгууга жана коомдук экспертизадан өткөрүүгө катышат;
2. коомдук пикирди изилдеп чыгуунун негизинде пландаштырылган же кабыл алынган чечимдерди өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгат жана мамлекеттик органдын кароосуна киргизет;
3. мамлекеттик органдын ишмердүүлүгүнө байланыштуу жарандык демилгелерди карап чыгат;
4. пландагы стратегиялык жана коом үчүн маанилүү чечимдерди коомчулук менен кеңири талкуулоону уюштурууга жана аны өткөрүүгө катышат;
5. мамлекеттик орган тарабынан жарандык коом менен турмушка ашырылып жаткан кызматташуусунун технологияларынын жана формаларынын натыйжалуулугун талдайт жана аларды өркүндөтүү боюнча сунуштарды киргизет;
6. коомчулукка мамлекеттик органдын ишмердүүлүгү тууралуу маалымат берүүгө көмөктөшөт;
7. мамлекеттик орган тарабынан бюджеттик жана башка каражаттардын пайдаланышынын ачыктыгын жогорулатуу үчүн коомдук көзөмөлдүн бар болушун камсыз кылат;
8. мамлекеттик орган тарабынан көрсөтүлгөн кызматтарга мониторинг жүргүзөт жана алардын сапатын баалайт;
9. мамлекеттик органдын ишмердүүлүгүнө байланыштуу эң эле маанилүү маселелер боюнча коомдук пикирди изилдеп жалпылайт;

10. мамлекеттик органга тийиштүү чөйрөдө мамлекеттик саясатты калыптандыруу жана турмушка ашыруу, мамлекеттик органдын ишин өркүндөтүү маселелерине байланыштуу ченемдик укуктук актылардын долбоорлорун даярдоо боюнча милдеттүү түрдө каралчу сунуштарды берет;
11. коомчулукка өз ишмердүүлүгү, кабыл алынган чечимдер, алардын аткарылышы тууралуу мамлекеттик органдын расмий веб-сайты аркылуу же башкача ыкма менен милдеттүү түрдө кабарлайт;
12. жарандык коомдун уюмдарынын зор коомдук мааниге ээ маселелерди чечүү боюнча сунуштарын чогултат жана мамлекеттик органга жалпылап тапшырат;
13. тармакты өнүктүрүүнүн актуалдуу маселелерин талкуулоо үчүн эл алдында өткөрүлүүчү иш чараларды уюштурат;
14. өзүнүн ишмердүүлүгү тууралуу жыл сайынкы иш баянды даярдап жарыялайт;
15. бул Жободо каралган милдеттерди аткаруу үчүн башка керектүү иш милдеттерди аткарат.

Иш баяндуулук

Ишинин натыйжалары боюнча КБК өз ишмердүүлүгүнүн тажрыйбасын жалпылайт. Коомдук байкоочу кеңештер жыл сайын 31-декабрдан кечиктирбей, өз ишмердүүлүгү тууралуу жыл сайынкы иш баяндарын www.ons.kg расмий сайтында жайгаштырып, ошондой эле башка ылайык келген ыкмаларды колдонуп жарыялайт.

Отурумдардын протоколу

КБК отурумдарынын натыйжалары протокол аркылуу таризделет.

Анда отурумдун жүрүшү, анын ичинде кабыл алынган чечимдер кыскача баяндалат. Отурумдардын протоколдоруна төраганын жана КБКнын бардык мүчөлөрүнүн колдору коюлат.

КБКнын ар бир мүчөсү, керек болгон учурда, жооптуу катчыга протоколдо кабыл алынган чечим боюнча анын өзгөчө пикирин, ошондой эле протоколго анын чыгып сүйлөгөнүн толугу менен же бир бөлүгүн киргизип коюу өтүнүчү менен кайрыла алат.

КБК отурумдарынын протоколдору жана башка документтер (бир жылга эсептелген иш планы, КБК тарабынан кабыл алынган документтер, кирүүчү жана чыгуучу каттар ж.б.) КБКнын жооптуу катчысында сакталат.

1.5. Коомдук жарандык уюмдар менен мамлекеттик органдардын өз ара аракеттешүүсүнүн эл аралык тажрыйбасы жана башка куралдары

Коомдук кеңештер белгилүү бир даражада калктын тигил же бул категориясынын же экономикалык жана саясий системанын өкүлдөрүнүн таламдарын коргойт, анткени бийлик тарабынан чыгарылган чечимдер ошол катмарларга карата кабыл алынат. Таламдарды коргоо көрүнүшү коомдук пикирди жөн эле айтып коюудан жана жообун алуудан коомдун кызыкчылыктарын көшөрө коргоого чейин өзгөрүп турат.

АКШда бюджеттин ачыктыгы ак ниеттүү мамлекеттик башкарууну жана жалпысынан мамлекеттик кызмат өтөөнү камсыз кылуунун негизги критерийлеринин бири катары каралат. Тигил же бул мамлекеттик мекеменин бюджетинин ачыктык даражасы мыйзам чыгаруу органдары жана каржы көзөмөлүнүн жогорку органдары тарабынан көзөмөлдүн натыйжалуулугу даражасын аныктайт. Демек, АКШнын федералдык бюджетинин жана өзүнчө алынган өкмөттүк мамлекеттик структуранын бюджетинин ачыктыгы индекси канчалык жогору болсо, жалпысынан мамлекеттик башкаруунун оптималдуулугу даражасы да ошончолук жогору. Бюджеттин ачыктыгы индекси “Эл аралык бюджеттик шериктештик” көз карандысыз уюм тарабынан аныкталат. Ал ар бир изилденүүчү өлкөдө негизги сегиз бюджеттик документтин бар болушун, ошондой эле алардагы маалыматтын толуктугун баалайт³. АКШнын ачыктык индекси баалоонун бул критерийи боюнча жарандык коомдун өкмөттүк эмес уюмдарынын кеңири чөйрөсү жана илимий коомчулуктун өкүлдөрү менен өткөрүлгөн консультациялардын негизинде 82 баллга бааланды (100 баллдык система боюнча).

GlobalPeaceIndex⁴ уюмунун рейтингинде бюджеттин калыптанышындагы жарандык көзөмөлдүн ролу зор мааниге ээ. Коомдук кеңештердин бар болушу, алардын жигердүү жана кысууга алынбаган ишмердүүлүгү бюджеттин кагышууга карата сезимталдыгына кепилдик берет, АКШга тынчтык

³ <http://internationalbudget.org/what-we-do/open-budget-survey/>.

⁴ www.economicsandpeace.org

индексинин жогорку көрсөткүчтөрүн камсыз кылат. Бул факт өтө маанилүү, анткени АКШ тынчтыкка умтулган жана эң эле коопсуз өлкөлөрдүн катарына кирбейт жана бул көрсөткүчтөр боюнча 162 өлкөнүн арасынан 99 орунду ээлейт. Милитаризациянын жогорку деңгээли жана куралдуу күчтөрүнө бөлүнгөн чыгымдардын көп болушу рейтингде анын бийик орун алышына тоскоолдук кылат, бирок жарандык көзөмөлдүн деңгээли кырдаалды “оңдоп”, аз дегенде жыйырмадай пунктка АКШнын рейтингин көтөрөт.

Швеция Падышалыгындагы мамлекеттик мекемелер Парламенттин туруктуу аудити жана мониторинги астында кызмат өтөшөт. Швециянын ЖМК, саламаттык сактоо жана социалдык камсыздандыруу чөйрөлөрүндө ошол чөйрөлөргө тиешелүү мекемелердин жарандык коом менен өз ара аракеттешүүсүн камсыз кылуучу коомдук кеңештер иштейт. Тынчтык рейтингинде Швеция 9 орунда жайгашкан, ошону менен бирге бийликтин калк менен келишүүсүн, социалдык-саясий чечимдерди кабыл алуу жана социалдык тобокел кылууларды башкаруу ыкмаларынын натыйжалуулугун көрсөтүп туруучу рейтингдердин улам-улам жогорку орундарын ээлеп келет.

ГФРде кесиптик союз уюмдарына жакындап кеткен коомдук кеңештердин бир аз башкачараак формасы түзүлгөн. Федералдык министрликтерде жана ведомстволордо мамлекеттик орган болуп эсептелген жана 1974-жылы кабыл алынган “Мамлекеттик мекемелерде жумушчулар менен кызматкерлердин өкүлчүлүгү жөнүндө”⁵ мыйзамына ылайык иштеген Персонал жана кадр маселелери боюнча кеңештер иш милдеттердин аткарат.

Персонал жана кадр маселелери боюнча кеңеш ведомствонун кадр, социалдык жана уюштуруучулук маселелери боюнча чечимдерди кабыл алууда милдеттүү катышуучусу болуп эсептелет. Жаңы кызматкерлерди жалдоо, алардын башка жумуш ордуна которулушу Кеңеште талкууланат. Кеңештин отуруму үч айда бир жолу өткөрүлөт. Айрым федералдык аймактарда Персонал жана кадр маселелери боюнча кеңештин мүчөлөрүнүн биргелешкен кеңешмелери өткөрүлөт, бул кеңешмелерге жаштардын өкүлдөрү жана гендерлик тең укуктуулук маселелери боюнча ыйгарым укуктуу кызматкер да катышат.

Анткени менен бул өлкөлөрдүн жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын алдында муниципалитеттер менен жарандык коомдун өз ара аракеттешүүсүнүн башкача формасы да бар. Шаар мэрияларынын алдында бири-биринен түзүү ыкмалары, иштөө методдору боюнча айырмаланган, бирок жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүнө жарандык коомдун катышуусунун маанилүү формасы болгон көптөгөн коомдук кеңештер түзүлгөн. Мындай кеңештерди түзүүнүн натыйжалуу системасынын мисалы катары Америка басма сөзү 1992-жылы жарандардын катышуусунун эң эле мыкты үлгүсү деп АКШдагы Дейтон шаарында ийгиликтүү иштеп жаткан шаардык коомдук “приоритеттүү кеңешти”⁶ белгилеп өткөн. Бул кеңешке каалаган адам мүчө болуп кире алат, эгерде эң аз дегенде катталган 25 шайлоочунун колун топтой алса. Американын көптөгөн шаарлары, алардын ичинде – Сан-Антонио, Денвер, Феникс, Индианаполис, Ричмон Дейтона шаарынын тажрыйбасын колдонуп, ушундай кеңештерди түзүшкөн.

Коомдук кеңештердин чечимдери көбүнчө сунуш мүнөзүнө ээ, бирок айрым учурларда алар милдеттүү түрдө аткарылчу чечимдер да болуп калышы мүмкүн. Боливиядагы байкоо комитеттеринин ишмердүүлүгүн мисал катары келтирсе болот. Алар 1994-жылы “жарандардын аймактык уюмдары” деп аталган уюмдар менен бийликтин муниципалдык органдарынын ортосундагы байланышты камсыз кылуу үчүн түзүлгөн жана муниципалдык ресурстардын колдонулушуна көзөмөл жүргүзүшөт. Эгерде комитет ресурстарды колдонууга тыюу салса, анда ал бийликке бул тууралуу иш баян жөнөтөт; ал эми муниципалитет бул талаптарга көңүл бурбаса, анда кеңеш муниципалитеттен анын иш алып барууга кудуретсиздигин сенатка билдирүүнү талап кылат. Эреже катары мамлекеттик органдардын калк менен өз ара аракеттешүүсү online режиминде жүргүзүлөт жана өзүнө ачык бюджет, ачык маалыматтар (opendata) жана краудсорсинг сыяктуу багыттарды камтыйт. Краудсорсинг – бул (англ. *crowdsourcing*, *crowd* — «үйүлгөн топ» жана *sourcing* — «ресурстарды пайдалануу») айрым өндүрүштүк иш милдеттерди

⁵ http://www.mfa.kg/vistupleniya/vistuplenie-ministra-inostrannih-del-kr-r.kazakbaeva-na-seminare-afektivnost-organizacii-raboti-obshestvennih-nabludatelnih-sovetov-i-ih-vzaimodeistvie-s-gosudarstvennimi-organami-25-iunya-2011-goda-19_ru.html

⁶ Артыкчылыктуу кеңештер. Шайлоо, ишмердүүлүктү жүргүзүү жана кандидаттардын жүрүм-турум кодекси, АКШ, Дейтон, 1975-жылдын 25-июну

белгисиз бир адамдардын тобуна өткөрүп берүү, каалоочулардын күчү менен коом үчүн маанилүү маселелерди чечүү жана өз ишмердүүлүгүн маалыматтык технологиялардын жардамы менен координациялоо⁷.

Чечимдерди кабыл алуу стадиясында Европалык Союздун институттарынын коммерциялык эмес уюмдар менен өз ара аракеттешүү механизмдери формалардын кең спектрин камтыйт: практикалык түрдө формалдуу процедуралар менен жөнгө салынбаган бейформалдуу жолугушуулардан баштап, Европалык Экономикалык жана Социалдык Комитет⁸ сыяктуу атайын түзүлгөн формалдуу структура менен аяктайт. Бейформалдуу консультациялар – европалык чиновниктер менен коммерциялык эмес уюмдардын өкүлдөрүнүн ортосундагы өз ара аракеттешүүнүн эң эле кеңири тараган формасы. Мындай консультациялар көбүнчө “маселелерди бул жерде жана азыр чечүү” жолугушуулары формасына айланат жана формалдуу алкагы жок болот. Коммерциялык эмес уюмдар эксперттер катары консультациялык комитеттердин ишине катышат. Жалпы айыл чарба саясаты боюнча кеңешме топту мына ушундай кеңешме органдарынын мисалы катары келтирсе болот. Ал өзүнө коммерциялык сектордун жана Европалык Экологиялык Бюро, Жаныбарларды коргоо боюнча европалык топ ж.б. коомдук уюмдардын өкүлдөрүн камтыйт. Бул структуралардын негизги иш милдети – эксперттик милдет, бул иш милдети Европалык комиссияга адистердин пикирлерин эске алуу менен жөндүү чечимдерди кабыл алууга мүмкүнчүлүк берет.

“Жашылдардын сегиздиги”, “Коомдук ден соолук” үчүн Европалык Альянс”, Социалдык платформа, Европалык Жаштар Форуму, КОНКОРД, Европалык Экологиялык Бюро жана башка улуттук масштабдагы коомдук бирикмелердин бир тобун камтыган Европалык ассоциациялар түзүлгөндөн тартып, коомчулуктун кеңири катмарларынын Европалык комиссиянын чиновниктери менен жолугушуулары туруктуу негизде өткөрүлө баштады. Европалык комиссия тарабынан “Консультациялардын жалпы принциптери тууралуу сунуштар жана аларга карата минималдуу стандарттар” деп аталган негизги документ иштелип чыккан. Консультациялар Европалык комиссия тарабынан таламдуу тараптар менен өткөрүлөт. Аналитиктер белгилеп кеткендей, кеп европалык стандарттарда жөн эле жалпы “коомчулук” менен консультацияларды жүргүзүү жөнүндө болбойт (бизде – бул көнүмүш адат), кеп так “таламдуу тараптар менен”, башкача айтканда, кимге конкреттүү мамлекеттик чечим таасирин тийгизген жана консультацияларга тартыла турган адамдар менен өткөрүлүүчү консультациялар жөнүндө болот.

Европалык стандарттардын негизги идеясы – бул бийлик менен “таламдуу тараптардын” өз ара аракеттешүүсүнүн этап-этап менен өтүшү. Талкууга даяр чечимдер же даяр документ гана алынбастан, мүмкүн болгон карама-каршылыктарды макулдашып жоюуга, аларды азайтууга мүмкүнчүлүк берген иштеп чыгуунун бардык этаптары талкууга алынат. Башка сөз менен айтканда, максаттар, маселени көрө билүү, альтернативалар, чечүү жолдору, эң аягында мындай биргелешкен иштин натыйжасы катары даярдалган документ макулдашылат.

Бул куралдар социалдык-саясий жана социалдык-экономикалык чечимдерди кабыл алуу процессине карата кагышууга сезимтал мамиле кылууну камсыз кылуудагы эң эле маанилүү куралдардын бири болуп эсептелет. Коомдук кеңештердин тажрыйбасы жана алардын иштөө методдору кагышууга карата сезимтал мамиле кылууну калыптандыруунун негизги булагы болуп калды. Азыркы учурда мындай мамиле кылуу Европа Союзунун өлкөлөрү үчүн милдеттүү болуп эсептелет⁹.

2009-жылы Швецияда Дискриминация жөнүндө мыйзам киргизилген. Адамдын укуктук жактан корголушунун күчөшү, ошону менен бирге кемсинтүүнүн, дискриминациянын курмандыктарына каржы компенсациясын алууга жана келтирилген зыянды толтурууга жардам берүү анын негизги максаты болгон. Бул мыйзам адамды жыныстык белгилери жагынан, трансгендердик же өзүн өзү көрсөтө алуусу, кайсы бир этноско тиешелүүлүгү, дини, майыптуулугу, секстик ориентациясы жана курагы жагынан кемсинтүүгө каршы күрөшөт. Мыйзам эки бөлүктөн турат. Бир жагынан бул мыйзам жумуш жана билим берүү системасы маселелерине карата кайдыгер болбой, аракеттерди жасоо милдеттенмесин жүктөйт. Экинчи жагынан бул мыйзам жумушта, билим берүү системасында жана коомдун турмушундагы башка жактарында кемсинтүүгө тыюу салат.

⁷ <http://ru.wikipedia.org/wiki/%CA%F0%E0%F3%E4%F1%EE%F0%F1%E8%ED%E3>

⁸ <http://www.socialeconomy.eu.org/spip.php?rubrique190>

⁹ www.conflictsensitivity.org

Бул мыйзамдардын аткарылышын Теңчилик маселелери боюнча акыйкатчы (омбудсмен) көзөмөлдөйт¹⁰.

КМШ өлкөлөрүндө коомдук кеңештер институту кеңешме демократиянын популярдуу формасында болуп, мезгил өткөн сайын бул өлкөлөрдө өкмөттүк чечимдерди талкуулоонун жана кабыл алуунун жаңы жана ачык формасына айланууда. Акыркы мезгилде КМШ өлкөлөрүндө тигил же бул формадагы коомдук кеңештер түзүлүүдө.

Бардык деңгээлдерде өкмөттүк эмес уюмдардын, бизнес-сектордун жана мамлекеттин ортосунда гармониялуу, тең укуктуу жана шериктештик мамилелерди түзүү үчүн курамына өкмөттүк эмес жана бизнес-сектордун өкүлдөрү кирген консультациялык-кеңешме органдар түзүлүп аракеттенүүдө.

Россияда Коомдук палата иштейт¹¹. Ал партиялардын, ӨЭУнун, кесиптик союздардын өкүлдөрүн, эл аралык эксперттерди бириктирет. Бул институт кабыл алынган мыйзамдарга карата экспертиза жүргүзөт. Анын өкүлдөрү Госдумада депутаттардын ишине жана кабыл алынган мыйзамдардын сапатына баа берип, трибунага чыгышат.

Казакстандын мисалында

Казакстан Өкмөтүнүн алдында ӨЭУ менен өз ара аракеттешүү боюнча координациялык кеңеш иштейт¹². Анын отурумдарында министрликтер менен ведомстволор ӨЭУнын алдында аткарган иштери тууралуу толук маалымат беришет. Бул аянтчада коомчулук Жарандык форумдун тапшырмалары жана ӨЭУ менен кызматташуу планы кандайча аткарылгандыгын кунт коюп иликтеп чыгышат.

2004-жылдан тартып Курчап турган чөйрөнү коргоо министрлиги алдында Коомдук экологиялык кеңеш, 2006-жылдан тартып Айыл чарба министрлиги алдында ишкерчилик маселелери боюнча Эксперттик кеңеш, Эмгек жана калкты социалдык жактан коргоо министрлиги алдында Балдар эмгегинин эң начар формалары менен күрөшүү боюнча Улуттук Координациялык Кеңеш иштейт. 2007-жылдан тартып Ички иштер министрлиги алдында Полициянын ишмердүүлүгүнүн үстүнөн көзөмөл жүргүзүү боюнча Коомдук кеңеш иш аткарат. Ички иштер аймактык департаменттердин алдында ушундай эле, курамына коомдук, саясий жана укук коргоо уюмдарынын лидерлери, ЖМК өкүлдөрү, ИИБ ардагерлери кирген кеңештер түзүлгөн.

Казакстан Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин алдында 2008-жылы Өкмөттүк эмес уюмдардын саламаттык сактоонун жеке сектору менен өз ара аракеттешүү боюнча кеңеш түзүлгөн. 2009-жылдан тартып Туризм жана спорт министрлигинин алдында Ишкерчилик маселелери боюнча эксперттик кеңеш иш алып барууда.

2009-жылы Экономикалык жана коррупциялык кылмыштуулук менен күрөшүү боюнча агенттик (каржы полициясы) жана Башкы прокуратура сыяктуу укук коргоо органдары коомдук кеңештерди түзүү демилгесин көтөрүп чыккан.

Жалпысынан өлкөдө туруктуу негизде консультациялык-кеңешме органдары, эксперттик жана жумушчу топтор түрүндө 300гө жакын пикир алышуу аянтчалары иштейт: Президент деңгээлинде – 20, Өкмөт деңгээлинде – 14, областтардын жана Астана, Алматы шаарларынын акиматтары деңгээлинде – 144.

Бизнес-коомчулуктардын өкүлдөрүн бириктирген, өкмөттүк эмес уюм статусунда түзүлгөн “Ата мекен Союзу”¹³ аттуу Казакстандын Улуттук экономикалык палатасы секторлор аралык кызматташтыктын эң маанилүү куралдардын бири болуп эсептелет. Улуттук экономикалык палата консультациялык-кеңешме кеңештеринин гана эмес, мыйзам чыгаруу долбоорлор боюнча жумушчу топторунун да эң эле жигердүү катышуучусу болуп саналат. Ал ченемдик укуктук актыларга экспертиза жүргүзүү боюнча расмий түрдө аккредитацияланган орган катары ишин алып барат.

Мамлекеттик органдар, улуттук жана транс улуттук компаниялар тарабынан социалдык жактан маанилүү маселелер боюнча, тактап айтканда, мыйзам долбоорлорун, мамлекеттик программалардын долбоорлорун, мамлекеттик тейлөө кызматын көрсөтүү сапатын талкуулоо; социалдык жактан маанилүү объектилерди куруу жана башка маселелер боюнча коомдук угууларды өткөрүү практикасы кеңири тараган.

¹⁰ <http://sweden.se/other-languages/russian/Disability-policy-Russian-low-resolution.pdf>

¹¹ <http://opr.f.ru/>

¹² http://www.mki.gov.kz/rus/departamenty/dep_obsh_rab/koord_sovet/

¹³ <http://www.palata.kz/>

Казакстанда мамлекет менен ӨЭУлардын ортосундагы өз ара аракеттешүү жолдорун иштеп чыгуу үчүн жалпы улуттук пикир алышуу аянтчасы болуп калган Жарандык форумдар дайыма өткөрүлүп турат.

Украинанын мисалында

Бийлик органдарынын жана коомчулуктун кызматташуусунун бул формасына карата кызыгуусу туруктуу өсүүдө. Буга “Аткаруучу бийликтин борбордук жана жергиликтүү органдары тарабынан мамлекеттик саясатты калыптандыруу жана турмушка ашыруу процессинде коомчулуктун катышуусун камсыз кылуу жөнүндө” Украинанын министрлер кабинетинин токтомунун долбоорун далил катары келтирсе болот. Бул долбоордо өкмөт өкмөттүк чечимдерди талкуулоонун жаңы процедураларын жана технологияларын пайдаланууну сунуштайт. Бул жерде сөз кеңешме органдардын ролун ойной турган жана аткаруучу бийликтин борбордук жана жергиликтүү органдарынын алдында түзүлө турган коомдук кеңештер (коллегиялар) жөнүндө болуп жатат. Алардын курамына бирдей катышта коомдук органдардын, ЖМКнын жана бийлик органдардын өкүлдөрү кириши керек.

Учурда Украинада көптөгөн консультациялык-кеңешме кеңештери иштеп жатат¹⁴. Бирок алардын баарын эле коомдук кеңештер категориясына киргизүү болбойт.

Мисалы, Украина Президенти алдында 27 консультациялык-кеңешме орган түзүлгөн, бирок алардын 4үн гана коомдук кеңеш деп атоого болот. Көпчүлүгү – ведомство аралык статуска ээ жана курамына чылкый мамлекеттик кызматкерлер кирген уюмдар же, чын - чынына келгенде, окумуштуулардын чектелген гана саны кирген эксперттик кеңештер.

Украинанын министрлер кабинетинин алдында 23 консультациялык-кеңешме орган түзүлгөн, бирок алардын ичинен экөө гана коомдук кеңеш болот.

Украинанын Верховная Радасынын 23 комитетинен алтоо гана коомдук кеңеш менен иштешет. 17 министрликтин арасынан 2нүн алдында гана коомдук кеңештер түзүлгөн.

Жарандык көзөмөл механизм колдонуу – бул Борбордук Азия өлкөлөрү үчүн да, постсоветтик мейкиндиктеги башка өлкөлөр үчүн да жаңылык. Бирок, коомдук кеңештер аркылуу коомдук макулдукка жетүү, кагышуулардын жана социалдык толкуулардын алдын алуу идеясы саясий элиталар үчүн өтө эле кызыктуу көрүнөт. Бул мамлекет менен коомдун өз ара аракеттешүүсү туруктуу жана натыйжалуу өнүгөт деген үмүттүн пайда болушун шарттайт.

Коомдук кеңештердин ишинде пайда болгон маселелер

Мамлекеттик органдардын алдында иштеп жаткан коомдук кеңештердин көпчүлүгү бул органдарга каржы жагынан көз каранды эмес. Алардын көбүнүн ишмердүүлүгү жалпысынан энтузиазмга негизделген. Мындан тышкары, алар коомдук уюмдардын, чет өлкөлүк донорлордун жана ата мекендик (эң эле аз даражада) бизнестин жардамына ишенишет. Бирок иштин мындай жагдайы коомдук кеңештердин кесипкөйлүк деңгээлине терс таасирин тийгизбей койбойт, анткени жалаң гана энтузиазмды пайдаланып узак иштөөгө болбойт. Натыйжада, мамлекеттик бийлик органдарга карата каржы жагынан көз карандысыздык коомдук кеңештер үчүн каржылык, материалдык-техникалык жана уюштуруучулук камсыздоо маселелеринин пайда болушун шарттады.

Маселенин экинчи жагы кеңештерди түзүү тартибине байланыштуу. Көпчүлүк учурларда кеңештин курамы жана жетекчилиги тийиштүү мамлекеттик органдын жетекчилиги тарабынан буйрук иретинде бекитилет¹⁵. Мындай учурларда бийлик органы алдындагы кеңеш ошол бийлик органына көз каранды болуп калат. Андыктан бийлик органдары менен мамилелерди формализациялоо, жеке байланыштардан мамлекеттик жетектөөчү кызматкерлердин алмашуусу кеңештин ишмердүүлүгүнө эч бир таасирин тийгизбей турган системалуу мамилелерге өтүү маселеси келип чыгат.

Дагы бир маанилүү маселе – бул коомдук кеңештин чечиминин статусу тууралуу маселе. Бул маселенин принциптүү чечилиши гана кеңештердин да, мамлекеттик бийлик органдарынын да

¹⁴ Боржелли Н., Брайт В. «Мамлекеттин коомчулук менен консультациялоо куралы катары алынган коомдук кеңештер», - Киреше алып келбей турган укуктун эл аралык борбору, Саясий изилдөөлөрдүн Украина көз карандысыз борборунун сайты <http://www.ucipr.kiev.ua/>

¹⁵ Коомдук Кеңештер жана мамлекеттик саясатты калыптандыруудагы алардын ролу. «Видрождение» фондунун колдоосундагы социалдык-экономикалык стратегиялардын институту. «Башкаруунун теориясы жана практикасы». №7, 2004.

жоопкерчилигинин чектерин так, даана аныктоого мүмкүнчүлүк берет. Учурда ар бир кеңеш өз чечимдерин легитимдүү кылыш үчүн өзүнүн процедуралык эрежелерин иштеп чыгууда, ал эми мамлекеттик органдардын милдетине бул чечимдер менен таанышуу кирет. Көпчүлүк өлкөлөрдүн практикасында коомдук кеңештердин укуктарына жана бийликтин милдеттерине карата так аныкталган ченемдер колдонулат.

Дагы бир жалпы мүнөзгө ээ маселени белгилеп кетүү зарыл – бул мамлекеттик органдардагы кызматкерлердин компетенттүү эместиги, үчүнчү сектордун структураларынын иштөө өзгөчөлүктөрүн билбегендиги. Башкаруу органдарында үчүнчү сектордун структуралары менен түз жана туруктуу байланышты түзгөн кадрлардын жетишсиздиги байкалууда. Натыйжада коомдук кеңештердин ресурстары жана потенциалы толугу менен колдонулбай келүүдө.

Коомдук кеңештердин бийлик органдары менен өз ара аракеттешүү маселелеринен тышкары дагы кеңештердин өздөрүнүн “ички” маселелери да бар. Маселен, кеңештердин ишмердүүлүгү орто жана узак мөөнөткө пландаштырылбагандыктан, кеңештердин жана бийлик органдарынын ишмердүүлүгүндө түрдүү келишпестиктер пайда болууда. Сапаттуу аналитикалык жана эксперттик ишмердүүлүк белгилүү бир убакытты талап кылгандыктан, кеңеш бийлик органдарындагы иштөө режимине, анын өтө аз убакытта маселени талдап, чечим кабыл алганына баш ийе албайт.

Коомдук кеңештердин “ички” маселелерине дагы кошумча кеңештердин мүчөлөрүнүн ар түрдүү кесипкөйлүк деңгээлдери (бул чечимдердин сапатына жана иштеп чыгуу тездигине таасир этет) жана коомдук кеңештердин ишмердүүлүгүнүн ачыктык маселеси кирет (кеңештердин ишмердүүлүгү тууралуу иш баяндарды жарыялоо жана алардын ишмердүүлүгүнүн тематикасы жана натыйжалары менен коомдун бардык катмарларын тааныштыруу практикасы анча өнүккөн эмес).

Мындан тышкары кеңештердин ишинде дагы бир көңүл бурчу маселе келип чыгат – бул “кеңештер коомчулукту мамлекеттик саясат маселелерин чечүүгө канчалык деңгээлде тартат?” деген маселе. Көпчүлүк учурларда эксперттер жана ири коомдук уюмдардын өкүлдөрү коомчулук тарабынан катышкандар болуп эсептелет. Алар эксперттик баалоо иш милдети менен бирге кеңири коомчулуктун пикирин билдирүү иш милдетин кошо алып жүрүшөт. Барган сайын, эксперттердин пикиринде, бул иш милдеттери ар башка ченемдик базасы, каржылоонун ар башка булактары менен кеңешме кеңештеринин эки түрүн калыптандыруу жолу аркылуу так, даана бөлүштүрүлөт.

Биринчи түрү – бул кесипкөй аналитиктерди жана эксперттерди тартып, кесипкөйлүк негизде иштей турган эксперттик кеңештер. Бул кеңештердин курамы мамлекеттик органдар тарабынан бекитилиши мүмкүн, алар үчүн бюджеттик каржылоо толугу менен легитимдүү болот. Мындай кеңештин негизги милдети – бул бийликке альтернативалуу мамлекеттик эмес чечимдерди, сунуштарды топтоо жана жеткирүү.

Кеңештердин экинчи түрү – бул накта коомдук кеңештер. Алардын башкы иш милдети – бул “таламдуу тараптын”, б.а. коомчулуктун көз карашынан ага түздөн-түз таасирин тийгизген мамлекеттик саясаттын болжолдуу өзгөрүшүн баалоо. Бул кеңештер калкка мүмкүн болгон чечимдердин долбоорлору тууралуу маалымат берип турууга, алардын коомдогу кеңири талкуусун уюштурууга жана экинчи тараптын пикирин билдирүүнү камсыз кылууга тийиш. Мындай кеңештер үчүн бюджеттик каржылоону киргизүүгө жана алардын мүчөлөрүн мамлекеттик органдар тарабынан дайындоого жол берилбеши керек.

Демек, чет өлкөлүк тажрыйбадан көрүнүп тургандай, башка өлкөлөрдөгү коомдук кеңештердин алдында да Кыргызстанда жарала баштаган кеңештердин алдында турган маселелерге окшош проблемалар жана чакырыктар турат. Ошол эле учурда ар башка өлкөлөрдө коомдук кеңештердин ар түрдүү формалары белгиленет. Мисалы, жогоруда келтирилген сереп салуудан көрүнүп тургандай, Украинадагы Коомдук Кеңештер Кыргызстандагы КБКлардан айырмаланып турат: 17 министрликтин арасынан эки гана министрликтин алдында Коомдук кеңеш түзүлгөн, калгандарында коллегияларды же эксперттик кеңештерди түзүү идеясы күч алган. Казакстан Кыргызстандан Казакстандын Парламентинин алдына түзүлгөн Коомдук Палатасы менен, ӨЭУнын жана мамлекеттик органдардын өкүлдөрү жолуга турган Жарандык Форум түрүндөгү пикир алышуу аянтчасы менен айырмаланат. АКШда бюджеттин ачыктыгына өзгөчө көңүл бурулат жана атайын уюм бюджеттин ачыктыгы индексин аныктайт. Индекстер жылдар боюнча

салыштыруу жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк түзөт. Германияда персонал жана кадрлар боюнча кеңештер федералдык министрликтердин кадр курамын түзүү процессине жигердүү катышат. Жогоруда келтирилген мисалдардын бардыгын тең, биздин өлкөнүн өзгөчөлүгүн эске алуу менен, Кыргызстандагы КБК институтун өнүктүрүүгө колдонсо болот. Кыргызстандагы КБК институтунун артыкчылыгы катары алардын шайлоо негизинде түзүлгөндүгүн, КБКнын белгилүү деңгээлде ачык иштегендигин, көйгөйлөрдүн бардыгы мезгил-мезгили менен ЖМКда чагылдыргандыгын, коомдо дискуссиялардын өтүшүн, коом үчүн актуалдуу, маанилүү маселелер боюнча коомдук жана парламенттик угуулардын кеңири өткөрүлгөндүгүн белгилесе болот.

Жогоруда келтирилген эл аралык тажрыйбадан алынган мисалдар жана колдонулган технологиялардын кеңири спектри, ошону менен бирге Кыргызстандагы КБКнын тажрыйбасы менен салыштыруу, өлкөбүздүн социалдык реалийлеринин өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен алардын терең ойлонуп колдонулушу мындан ары коом үчүн маанилүү чечимдерди кабыл алууда, социалдык-экономикалык өнүгүү стратегиясын иштеп чыгууда, ошону менен бирге коом алдында мамлекеттик органдардын иш баяндуулуктун конкреттүү механизмдерин сушунтоодо жарандардын пикирин толук түрдө эске алууга мүмкүнчүлүк берет.

2. Инструментарийлер

2.1. БЮДЖЕТТИК ПРОЦЕСС

Бюджет – бул өлкөнүн мамлекеттүүлүгүн, коопсуздугун, эгемендүүлүгүн камсыз кылган, мамлекетке экономикалык жана социалдык жөнгө салууну жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берген негизги каржы механизми.

Так ушул каржы системасы аркылуу мамлекет мамлекеттик жана жергиликтүү органдарга жүктөлгөн иш милдеттерин аткаруу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылат.

Бюджеттик саясат Кыргыз Республикасынын экономикасын төмөнкүдөй жол менен модернизацияланышын өткөрүүгө тийиш:

- бюджетти натыйжалуу жана рационалдуу калыптандыруу жана пайдалануу;
- программалык бюджеттөөнү жана сервистик мамиле кылууну орнотуу;
- электрондук өкмөттү жана өлкөдө чыныгы рынок мамилелерин түзүүдө анын натыйжалуулугун жана атаандаштыкка туруштук берүүчүлүгүн жогорулатууга шарттарды түзүү;
- инвестициялык климатты жакшыртуу жана өлкөнүн узак мөөнөттүү туруктуу өнүгүшүн камсыз кылуу.

Бюджеттик саясатты ийгиликтүү жана натыйжалуу түрдө турмушка ашыруу үчүн жарандардын жапа тырмак катышуусу керек. Мында Коомдук байкоочу кеңештер коомчулуктун мамлекеттик органдар менен өз ара аракеттешүүсүнүн натыйжалуу механизмдеринин бири болуп эсептелет.

БЮДЖЕТ

Бюджет – бул белгиленген убакта бардык кирешелер менен чыгашаларды чагылдыруучу каржы планы. Бюджет өкмөттө, мамлекеттик, жергиликтүү жана башка бийлик органдарында, ишканаларда, мекемелерде, керек болсо, үй-бүлөдө жана жеке адамдарда да болот.

Мамлекеттик бюджет – бул тиешелүү мамлекеттик структураларга, ошондой эле муниципалитеттерге өз иш милдеттерин аткаруу үчүн керектүү каражаттардын чогултулушун камсыз кылууга мүмкүнчүлүк берген өкмөттүн негизги каржы планы.

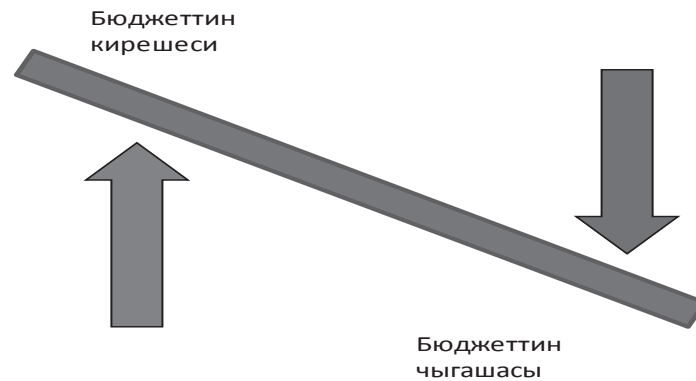
Гендерлик бюджет – бул социалдык саясат чөйрөсүндө аялдар менен эркектердин таламдарын эске алууга, экономикалык чечимдердин социалдык натыйжаларын көрө билүүгө мүмкүнчүлүк берген социалдык технология.

Өлкөнүн бюджеттик системасынын структурасы

Унитардык мамлекет болуп эсептелген Кыргыз Республикасынын бюджеттик системасы эки деңгээлден – улуттук (өлкө деңгээлиндеги) жана жергиликтүү (айыл, шаарча жана шаар деңгээлиндеги) бюджеттерден түзүлөт.

Айрым өлкөлөрдө, мисалы, Россия Федерациясында, АКШ, ГФР, Швейцария жана башка өлкөлөрдө үч деңгээлдүү бюджеттер түзүлгөн.

Бюджеттин структурасы

Бюджет үч этаптан турат:

1. Пландоо – талкуулоо, бөлүштүрүү жана соодалоо.
2. Түзүү – бул бюджеттин киреше бөлүгү.
3. Пайдалануу – бул бюджеттин чыгаша бөлүгү.

Бюджетти пландоо

Бюджетти бөлүштүрүүнү пландоодо анын төмөнкүдөй критерийлерге так жооп берүүсүн эсепке алуу керек:

1. *Даректүүлүгү* – тигил же бул министрлик жана ведомствонун программалык ишмердүүлүгүндө белгилүү бир милдеттерди чечүүгө багытталгандыгы.
2. *Негиздүүлүгү* – кызмат көрсөтүүнүн рынок баасынын тактыгы (эң аз дегенде 3000 сомдон эң эле көп дегенде 5000 сомдон ашпашы керек);
3. *Приоритеттүүлүгү* – мамлекеттик органдын программаларына, стратегиясына төп келиши, анын түздөн түз КРдин Туруктуу өнүгүүнүн улуттук стратегиясына (ТӨУС) жана 2013-2017-жылдарда КРдин Туруктуу өнүгүүгө өтүү боюнча Өкмөттүн программасына байланыштуу болушу;
4. *Социалдык адилеттүүлүк* – билим берүү, саламаттык сактоо, маданият, спорт жана башка чөйрөлөрдөгү кызмат көрсөтүүлөргө бирдей жете алууну камсыз кылууда калктын социалдык жактан алсыз топторунун маселелерин чечүүгө багытталган жардам, бул топтордун өзгөчөлүктөрүн эске алуу. Маселен, приоритеттүүлүгүнө жараша дени сак жана ата-эзелери бар мигрант-балдарга жардам берүүдөн мурун майып жана жетим балдарга чыгашаларды көбөйтүү керек;
5. *Гендерлик адилеттүүлүк* – бул жыргалчылыктарды жана артыкчылыктарды, бийликти, ресурстарды жана жоопкерчилик чөйрөлөрүн аялдар менен эркектердин ортосунда бөлүштүрүү учурундагы чынчылдык менен адилеттүүлүктү билдирет. Бул концепцияда эркектер менен аялдардын муктаждыктары, бийлиги жана ресурстарга жете алуусу ар башка экендиги жана ушул айырмачылыктар эркек-аялдар ортосундагы дисбаланстан жана диспропорциялардан арылууга шарт түзгөндөй багытта каралууга тийиш экендиги моюнга алынат.

Пландоо учурунда Гендерлик бюджеттөөнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу маанилүү. Бул өзгөчөлүктөр биринчи кезекте башкаруунун демократияланышына жана башкаруу процессине кызматтардан пайдалануучулардын катышуу даражасынын жогорулашына, ал эми гендерлик теңчиликке жетүү максатына карата алганда – аялдардын катышуусунун кеңейишине байланыштуу. Жарандык коомдун гендерлик бюджет боюнча демилгеге катышуусу ар кандай формаларда өтүшү мүмкүн: өкүлчүлүктүү аялдар топторуна эксперттик маалыматтарды алуу; талданып жаткан бюджеттик программага түздөн-түз таасир тийгизген, аялдардын катышуусу менен өткөрүлгөн фокус-топтордун талкуулары; гендерлик маселелер боюнча окумуштуу-эксперттер менен консультациялар; гендерлик бюджет боюнча жарандык коомдун топторунун материалдарын жана маалыматтарын пайдалануу үчүн механизмдерди жаратуу¹⁶.

2013-жылдын август айында өлкөбүздүн тарыхында биринчи жолу 2014-жылдын мамлекеттик бюджетинин өкмөттүк угуулары жарандык коомдун кеңири катышуусу менен өткөрүлдү. Бул угууларда

¹⁶ «1995-жылкы Пекин Аракеттер платформасы» документи, электрондук ресурс: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20R.pdf>

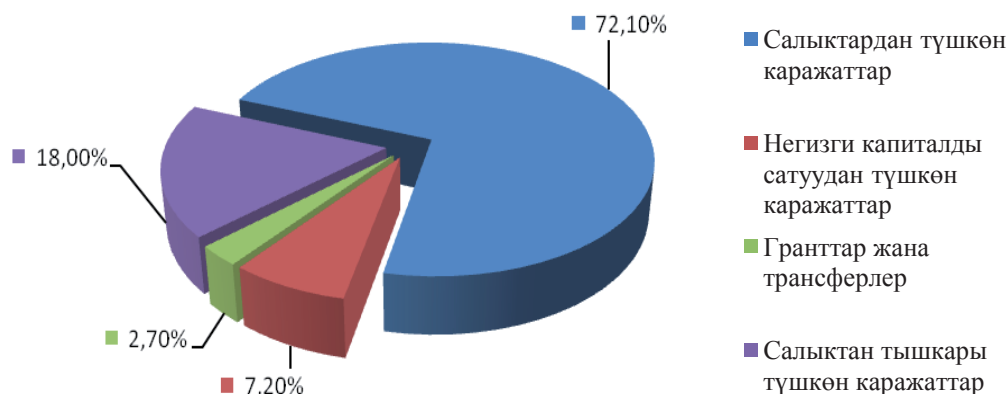
Коомдук байкоочу кеңештердин мүчөлөрү жигердүү аракеттенип, өз сунуштарын беришти. Коомдук байкоочу кеңештердин мүчөлөрү мамлекеттик органдардын бюджеттик процесстерине жигердүү катышат. Мамлекеттик органдардын бюджеттик процессинде, практика көрсөткөндөй, коомчулук байкоочу катары гана катышып, мамлекеттик органдар өлкөнүн бюджетти тууралуу аны талкуулабай эле маалымдашты. Учурда бюджетке мониторинг жүргүзүү жана программалык бюджеттөөнү киргизүү боюнча жумушчу топтун түзүлүшү демилгеленип жатат.

Бюджеттин киреше бөлүгү

Кирешелердин структурасы жана алардын пайда болушу:

- Салыктардан түшкөн каражаттар – бул КР Мамлекеттик Салык Кызматынын (МСК) жыйноолорунан (салыктардан) жана КР Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик Бажы Кызматынын (МБК) жыйноолорунан (бажы төлөмдөрүнөн) түзүлгөн каражаттар;
- Салыктардан тышкары түшкөн каражаттар – бул мамлекеттик тейлөө кызматын көрсөтүүдөн; бюджеттик ссудалар менен насыялардан; акциялардын дивиденттеринен жана мамлекеттик мүлккө төлөнгөн ижара төлөмдөрүнөн; уруксат берүүчү документтерден, мамлекеттик алымдардан, мамлекеттик органдардын атайын каражаттарынан түшкөн акча каражаттары;
- Негизги капиталды сатуудан түшкөн каражаттар – бул КР Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик мүлктү башкаруу боюнча фонду (ММБФ) (менчиктештирүү, акцияларды сатуу ж.б.);
- Гранттардан жана трансферттерден түшкөн каражаттар – бул эл аралык уюмдардан жана башка өлкөлөрдөн түшкөн каражаттар (өнүгүү үчүн расмий түрдөгү жардам ж.б.).

Кыргыз Республикасынын 2012-жылдагы кирешеси¹⁷.

Бюджеттин түзүлүшүнө байланыштуу негизги маселелер:

- Ачыктык эместик жана маалыматтын жоктугу;
- Коррупциялык тобокелдиктер;
- Коомдук көзөмөлдүн жоктугу;
- Айрым салыктардын өтө төмөн чогултулушу;
- Бюджеттин түшкөн каражаттарга көз карандылыгы.

Бюджеттин чыгаша бөлүгү

Бюджеттин чыгашасынын түрлөрү

• Капиталдык чыгымдар

Бир жылдан ашык кызмат кылган активдерге карата чыгымдар капиталдык чыгымдар деп аныкталат. Бул өзүнө жабдууну, жер, имарат, соттук чыгымдарды жана башка узак мөөнөттүү трансферттик чыгашаларды камтыйт. Мисалы: мектептерди, ооруканаларды, жолдорду куруу, жабдууларды сатып алуу ж.б.

• Күндөлүк чыгымдар

Мамлекеттик бийлик органдарынын, жергиликтүү өз алдынча органдарынын, бюджеттик уюмдардын иш милдеттерин аткарууну камсыз кылуучу бюджеттик чыгымдар; күндөлүк иш милдеттерди аткарууга кетирилген дотациялар, субсидиялар жана субвенциялар түрүндө бюджеттин башка деңгээлдерине жана экономиканын айрым тармактарына мамлекеттик колдоону көрсөтүү. Мисалы: персоналдын эмгек акысы, ижара төлөмдөрү, коммуналдык кызматтар, калкка багытталган трансферт, байланыш ж.б.

¹⁷ Губад Ибадоглу: «Бюджеттик талдоо» тренингинин материалдары. Азербайжандын экономикалык изилдөөлөрүнүн борбору. Бишкек 14-15.08.2013..

- **Мамлекеттик карызды тейлөөгө кеткен чыгымдар**

Финансы министрлигинин маалыматтары боюнча 2012-жылдын аягында мамлекеттик тышкы карыз 3,0 млрд. АКШ долларын түздү (2011-жылы – 2,8 млрд. АКШ долларын), ички карызы – 13,0 млрд. сом (2011-жылы 12,9 млрд. сом).

Мамлекеттик карызды тейлөөгө кетирилген чыгымдар 11,5 млрд. сом же ИДӨнүн 3,8 пайызын түздү, алардын ичинен пайыздык төлөмдөр ИДӨнүн 1,0 пайызын түздү¹⁸.

Бюджеттик каражаттарды пайдалануу чөйрөсүндөгү кемчиликтер:

- Бюджеттик каражаттарды пайдаланууда ачыктыктын жоктугу;
- Конкреттүү өкмөттүк программалар менен долбоорлордун натыйжалуу эместиги;
- Бөлүштүрүлгөн каражаттардын натыйжасыз пайдаланылгандыгы;
- Өз убагында каржыланбагандык;
- Бюджеттик каражаттарды пайдалануудагы коррупциялык схемалар.

Бюджеттик каражаттарды корутууда төмөнкүдөй критерийлерди так кармануу жана аларга дал келүү керек:

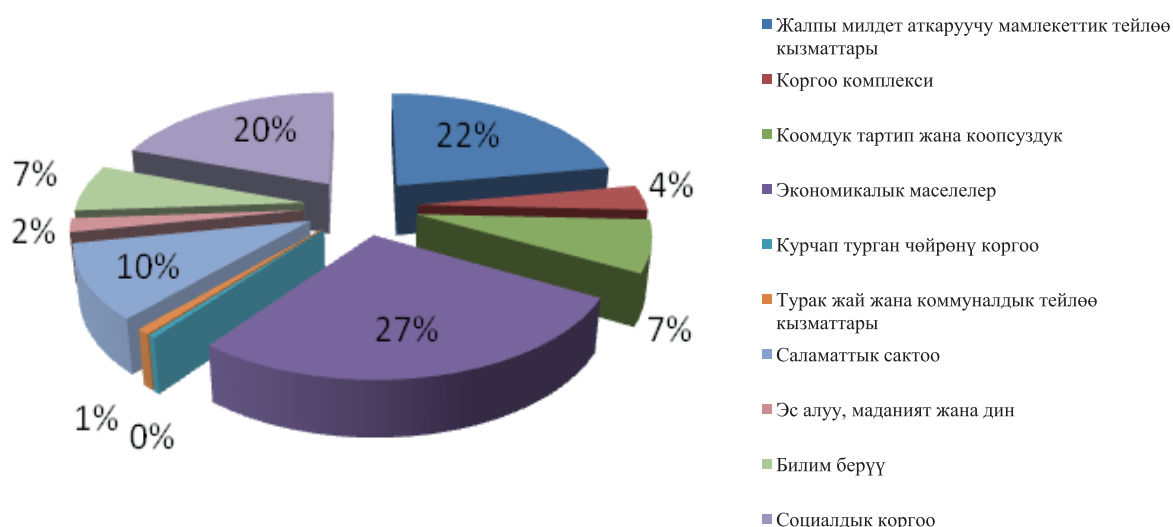
1. *Даректүүлүк* – тигил же бул министрликтин жана ведомствонун программалык ишмердүүлүгүндө белгилүү бир милдеттерди чечүүгө багытталышы;
2. *Ачыктык* – бул жарандардын бардык категориялары үчүн Мамлекеттик органдын ачыктыгынын чарасы жана кандай гана маалымат болбосун, ал башка маалыматтык каналдарга караганда коом үчүн алда канча ачык.
3. *Пайдалануунун натыйжалуулугу* – коомдун түпкү жана көп жактуу муктаждыктарын, алардын арасында жашоонун бийик деңгээлине жана сапатына кепилдик бере турган материалдык, социалдык, руханий муктаждыктарын канааттандыруу даражасына карата мамлекеттин ишмердүүлүгүндөгү чыгымдардын натыйжага төп келишинин социалдык-экономикалык критерийи;
4. *Натыйжалуулук* – бул ишмердүүлүктүн көрсөткүчтөрү, алар аяккы натыйжалардын корутулган ресурстарга карата катышын белгилейт жана коюлган максаттарга жетүүгө жардам берет, каржылоонун натыйжасында кырдаал олуттуу өзгөргөн-өзгөргөндүгүн көрсөтүп турат;
5. *Иш баяндуулук* – бул өткөн мезгилде жасалган чыгымдар жөнүндө уюмдун ишмердүүлүгүнүн шарттарын жана натыйжаларын мүнөздөгөн жана өз ара байланышкан көрсөткүчтөрдүн системасы.

Бюджеттин чыгымдарынын классификациясы

1. **Функционалдык классификация**

Чыгымдардын классификациясы диаграммада көрсөтүлгөн бөлүмдөргө бөлүнөт. Функционалдык классификация ишмердүүлүгүн же трансакцияларды жүргүзгөн административдик уюмдарга же бөлүмдөргө көз каранды эмес.

КР бюджетинин чыгымдарынын функционалдык структурасы¹⁹

¹⁸ КР Финансы министрлигинин сайты, электрондук ресурс: <https://budget.okmot.kg/ru/>

¹⁹ Кыргыз Республикасынын «2014-жылга республикалык бюджетти жана 2015-2016-жылдарга болжолу жөнүндө» мыйзамынын долбоору.

2. Административдик классификация

Ал мамлекеттик чыгымдарды өз иш милдеттерин аткаруу үчүн мамлекеттик органдар менен уюмдарга бөлүштүрүү үчүн керек.

3. Экономикалык классификация

Бул экономикалык мазмуну жана чыгаша статьяларына карата дайындалышы боюнча мамлекеттик чыгымдардын тобу. Башкача айтканда, бул эмгек акысы, конкреттүү товарлар менен кызматтарды сатып алуу, коммуналдык чыгымдар, унаа чыгымдары, конкреттүү объектилерди куруу, оңдоо ж.б.

4. Программалык классификация

Программалык жана программалык-максаттык бюджеттөө - бул мамлекеттик чыгымдар аркылуу максаттуу программаларды каржылоодон натыйжаларга жетүүгө багытталган мамлекеттик бюджетти түзүү процесси. Анын эки модели бар:

- **Программалык-максаттык модель** (АКШ, Франция), бул моделде билим берүүнү бюджеттен каржылоонун программалык-максаттык методу жана программаларды баалоо механизми билим берүүгө бөлүнгөн бюджеттик чыгымдардын натыйжалуулугун жогорулатуунун негизги куралдары болуп эсептелет.
- **Контракттык модель** (Канада, Улуу Британия, Австралия, Жаңы Зеландия), бул моделде билим берүү министрлиги менен аларга караштуу билим берүү мекемелердин ортосундагы контракттар жана аларды баалоо системасы билим берүүнү бюджеттен каржылоонун натыйжалуулугун жогорулатуунун негизги куралы болуп эсептелет.

Функционалдык, административдик жана экономикалык бюджеттик классификациялар бюджеттик каражаттар ким тарабынан, кандай көлөмдө жана кандай максаттарды көздөп сарп кылынарын ачык көрүүгө мүмкүнчүлүк берет. Бирок мындай формат бюджеттик каражаттардын колдонулушунун **натыйжалуулугун** аныктоого мүмкүнчүлүк бербейт. Сарпталган бюджеттик каражаттардын натыйжалуулугун баалоого программалык бюджеттөө мүмкүнчүлүк берет. Ал төмөнкүдөй принцип боюнча иштейт: кеңири жазылган кирешелер жана алар боюнча иш баян эмес, **натыйжалар боюнча** иш баяндуулук.

Так аныкталган милдеттери жана багыттары менен мамлекеттик сектордун программалык классификациясы:

- Бюджет жалпы мамлекеттик саясатты аткарууга кандайча көмөктөшөрү тууралуу дискуссияны тартипке келтирүүгө;
- Биригүү боюнча сунушталган чаралардын натыйжалуулугун талкууга алып чыгууга мүмкүнчүлүк берет.

Программалык бюджеттөөнүн эки түрү бар:

- **Комплекстүү программалар.** Алар аймактын же өлкөнүн комплекстүү маселелерин чечүүгө багытталган программалар: **“2012-2016-жылдарда Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоосун реформалоонун “Ден соолук” улуттук программасы”, “2013-2017-жылдарда КРди туруктуу өнүгүүгө өткөрүү боюнча программа”**
- **Максаттуу бюджеттик программалар.** Алар аймактын, өлкөнүн же тармактын конкреттүү максатына жетүүгө багытталган программалар: **“2008-2015-жылдарда тамекинин зыяндуу таасиринен КР жарандарынын ден соолугун коргоо боюнча мамлекеттик программа”, “2013-2017-жылдарда КР соттук системасын өнүктүрүү” мамлекеттик максаттуу программасы”.**

Мамлекеттик программалар социалдык-экономикалык чөйрөдө мамлекеттик саясаттын артыкчылыктуу багыттарын көздөп, максаттарына жетүүнү камсыз кылган иш чаралардын жана куралдардын системасы болуп эсептелет.

Программалык бюджеттөөнүн негизги максаты – бул чыгымдардын социалдык жана экономикалык натыйжалуулугун жогорулатуу. Бюджетти салттуу түрдө түзүү программалык түрдө түзүүгө караганда артыкчылыктарга ээ: тармактык ведомстволордун фискалдык жактан туруктуулугу жана алардын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугу жогору. Мында бюджеттин стратегиялык максаттар менен байланышы бекемирээк.

Программалык бюджеттөө натыйжага багытталып, өзүнө үч базалык элементти камтыйт:

1. Орто жана узак мөөнөттүү бюджеттөө.

2. Чыгашаларды бөлүштүрүүнүн программалык-максаттык методу.
3. Бюджеттик чыгашалардын натыйжалуулугун көзөмөлдөө системасы.

Программалык бюджетти түзүүнүн бирдиктүү моделин бөлүп чыгаруу өтө кыйын, анткени ар бир өлкө максаттарына жараша мамлекеттик саясаттын артыкчылыктуу багыттарын, приоритеттерин аныктайт. Ошондуктан моделдин эки түрүн бөлүп чыгарууга болот:

1-модель

- Программалык классификация уюштуруучулук классификациядан айырмаланса да, программага артыкчылык берилген структура түзүлөт.
- Турмушка ашырылып жаткан программаларга ылайык өкмөттүк уюмдардын реструктуризациясы талап кылынат.
- Модель бюджеттик саясатты талдоонун, башкача айтканда, максатка жетүү үчүн каржылоонун альтернативалык варианттарын салыштырып баалоонун куралы.
- Ошону менен бирге бул модель өкмөттүн ишмердүүлүгүнө кетирилген чыгымдардын көлөмүн толугу менен эсепке алуу механизми.

2-модель

- Натыйжалуулукка жетүү бюджеттик каражаттардын тескөөчүлөрүнө белгилүү бир ыйгарым укуктарын берүү эсебинен турмушка ашырылат.
- Уюштуруучулук структура негизги ролду ойнойт.
- Чыгашалар аткаруучу бийликтин тиешелүү органдарына катталат.
- Чыгашаларды толугу менен эсепке алуу бир эле максатка чыгашасы аз ыкма менен жетүүнүн салыштырма талдоосун өткөрүү үчүн керек.

Демек, башкы моделдердин маңызы – объектти аныктоодо: биринчисинде – бул программа, экинчисинде – бул уюштуруу. Жыйынтыктап айтканда, программалык бюджеттөөнүн ар бир модели беш принципке негизделип түзүлүшү керек:

- **Маалыматтык камсыздалуу принциби.** Мында бюджетти даярдоо мезгилинде программаны турмушка ашыруу канчалык натыйжалуу өтүп жаткандыгы тууралуу маалыматты системалык түрдө жыйноо жана эсепке алуу талап кылынат.
- **Маалыматтык жетиштүүлүк принциби.** Мында программаны комплекстүү түрдө баалоо үчүн маалымат жетиштүү деңгээлде болууга тийиш.
- **Интеграциялоо принциби.** Мында кийинки программаларды иштеп чыгуу үчүн бюджеттик саясаттын ориентирлерин кайрадан карап чыгуу максатында турмушка ашырылып жаткан программаларга карата мониторингдин маалыматтарын киргизүү зарыл.
- **Синергия жана кооперация принциби.** Мында чечимдерди чыгаргандар менен чечимдерди кабыл алгандардын ортосундагы байланыштын түзүлгөндүгү каралат.
- **Башкаруучулук ийкемдүүлүк принциби.** Мында программаны турмушка ашырууга жооптуу структуралык бирдиктердин өзгөрүп туруучу шарттарга ылайык иштеши каралат.

Кыргыз Республикасында 2011-жылы бюджеттик программалар жана бюджеттик чаралар боюнча каражаттарын бөлүштүрүп, натыйжалуулук индикаторлорун жана алардын максаттуу маанисин белгилеп, 2012-2014-жылдарга карата өз бюджеттерин тапшырган алты тармактык министрлик программалык бюджеттөө боюнча пилоттук долбоорго киргизилгенде, программалык бюджеттөөнү киргизүү боюнча процесс жигердүү өтө баштаган. Бул алты пилоттук министрликтин санына төмөнкү министрликтер киргизилген:

1. Кыргыз Республикасынын Айыл чарба жана мелиорация министрлиги;
2. Кыргыз Республикасынын Транспорт жана коммуникация министрлиги;
3. Кыргыз Республикасынын Жаштар, эмгек жана жумуштуулук министрлиги;
4. Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги;
5. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги;
6. Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлиги.

2012-жылы 2013-2015-жылдарда программалык бюджеттөөнү киргизүү боюнча иштер улантылып, бул тизме бдан 15 министрлик жана ведомствого чейин кеңейген. Үстүбүздөгү жылы 2014-2016-жылдарга карата бюджеттин долбоорун даярдоодо программалык форматта бюджеттерин тапшырган министрликтердин жана ведомстволордун тизмеси 15тен 28ге чейин өскөн²⁰.

²⁰ «Кабар» МА, 18-сентябрь 2013-жыл/ Бишкек, <http://kabar.kg/society/full/46378> электрондук ресурсу

Маселелер

1. Стратегиялык пландарды кабыл алуунун киргизилген практикасы мамлекеттик органдардын стратегиялык пландардын негизинде иштешине алып келбей тургандыгы аныкталды.
2. Белгиленген максаттар менен милдеттер көпчүлүк учурда декларативдик мүнөзгө ээ, конкреттүү мамлекеттик орган тарабынан турмушка ашырылып чечиле албайт, башкача айтканда аларда мамлекеттик органдардагы чектөөлөр эске алынбайт.
3. Максаттык индикаторлор жана түздөн-түз алынуучу натыйжалар сан жагынан эсептелип, так өлчөнө албайт.

Факт түрүндө бюджеттик пландоо “чыгашаларды башкаруу” эски системасы боюнча турмушка ашырылууда.

КРдин программалык бюджеттөө концепциясына өтүүдө төрт этап аныкталган:

1. **Биринчи этап** - пилоттук министрликтердин персоналын натыйжалар боюнча башкарууга үйрөтүү, министрликтер тарабынан миссияны аныктоо, белгилүү бир мөөнөткө карата аныкталган миссияга жараша министрликтин эң эле маанилүү максаттары менен милдеттерин аныктоо, сандык жана сапаттык көрсөткүчтөрдү иштеп чыгуу.
2. **Экинчи этап** – биринчи этаптын тажрыйбасын жалпылоо, пилоттук министрликтердин катарын кеңейтүү. Жаңы пилоттук министрликтер реформалардын биринчи этабын топтолгон жана жалпыланган тажрыйбанын негизинде турмушка ашырууну, максаттар боюнча бюджеттик пландоого өтүүнү натыйжалуулук индикаторлордун жана бекемделген классификациянын негизинде башташат.
3. **Үчүнчү этап** – экинчи этаптын натыйжаларын жалпылоо, пилоттук министрликтердин катарын кеңейтүү, бюджеттик календарга өзгөртүүлөрдү киргизүү, бюджеттик документациянын жаңы форматына карата талаптарды иштеп чыгуу, программалык-максаттык бюджеттөөнүн принциптерине ылайык бюджеттик мыйзамга өзгөртүүлөрдү даярдоо.
4. **Төртүнчү этап** – бюджеттик мыйзамга өзгөртүүлөрдү киргизүү, бардык министрликтер менен ведомстволорду программалык-максаттык бюджеттөөгө өткөрүү.

Бюджеттик мониторинг

Кандай гана мамлекеттик программа болбосун, аны түзүүдө жана турмушка ийгиликтүү ашырууда иштин жүрүшүнүн туруктуу жана үзгүлтүксүз мониторинги жана алынган натыйжалардын бааланышы талап кылынат. Мониторинг анын ажырагыс бир бөлүгү. Программалык бюджеттин натыйжалуулугуна жетүү мамлекеттик орган жана жарандык коом тарабынан мониторингди жана баалоону жүргүзүү жолу менен өткөрүлөт.

Мониторинг – англис тилинен “андуу” деп которулат, латын тилинде (monitor) “эскертүүчү” дегенди билдирет.

Мониторинг – бул объектинин үстүнөн системалык түрдө байкоону уюштуруу, анын абалын көзөмөлдөө жана өзгөрүүлөрдү талдоо, баалоо жана аларды алдын ала билүү процесси.

Мониторинг - долбоордун алкагындагы күндөлүк иштерди мурда иштелип чыккан план менен салыштырып, иштин жүрүшүнө үзгүлтүксүз көзөмөл жүргүзүү. Мындан тышкары, бул дагы программанын жүзөгө ашырылышындагы ресурстарды жана натыйжаларды үзгүлтүксүз ченеп туруу.

Баалоо (evaluation) – бул келечек үчүн сунуштарды иштеп чыгуу үчүн программанын аткарылышынын сапатын жана натыйжалуулугун аныктоо.

Мониторинг жүргүзүү үчүн бюджеттик программалардын түрлөрүн ажырата билүү керек:

- Коомдук мүнөздөгү программалар;
- Илимий-техникалык, инновациялык программалар;
- Инвестициялык программалар;
- Экологиялык программалар;
- Коопсуздук боюнча программалар.

Коомдук байкоочу кеңештерге бюджеттик процесске мониторинг жүргүзүү жүктөлөт:

- Бюджеттин долбоорун калыптандыруу;
- Бюджеттин долбоорун карап чыгуу жана кабыл алуу;
- Бюджетти аткаруу;
- Бюджетти аткаруу боюнча иш баян түзүү, аны карап чыгуу жана кабыл алуу.

Бюджеттик процесске коомдук мониторинг жүргүзгөндөр төмөнкүдөй критерийлерге жооп бериши керек:

- *Компетенттүүлүк* (лат. competens - туура келген, тийиштүү, жөндөмдүү, жөнүн билген) – белгиленген чөйрөдө натыйжалуу иштөө үчүн билимдердин жана тажрыйбанын болушу;

- *Жоопкерчиликтүүлүк* - өзүнүн кылган иши жана аракеттери, ошондой эле алардын натыйжалары үчүн жооп берүү милдети;
- *Маалыматтын жеткиликтүүлүгү* – маалыматтарга жете алуу укугуна ээ болгон керектөөчүлөрдөн маалыматты убактылуу же туруктуу түрдө жашыруудан качуу;
- *Коомдун катышуусу* – бул чечимдерди кабыл алууга жооптуу мамлекеттик органдардын жана алардын пландаштырылган чечимдери түздөн-түз же кыйыр түрдө таламдарына таасир эткен жарандардын (таламдуу коомчулуктун) ортосундагы өз ара аракеттешүү процесси.

Мониторинг жүргүзүү убагында төмөнкүлөр изилденет:

- Ресурстарды пайдалануу – Айрым ресурстар (кызматкерлер, жабдуу жана технологиялар, материалдар, каржы ресурстары ж.б.) максатка ылайык колдонулабы?
- Программаны аткаруу процесси – аткарылган иштердин жана иш чараларынын мазмуну болжолдолгон мазмунга төп келеби? Аларды аткаруу убактысы аткаруу графигине төп келеби? Программаны аткарууда технологияларды, методдорду жана куралдарды колдонуу күтүлөбү?
- Натыйжалар – алынган натыйжалар эмнелерден түзүлгөн? Коюлган максаттар канчалык даражада аткарылды?
- Таасири – программаны аткаруу алгачкы абалга кандайча таасир тийгизди? Бул таасир эмнеде?

Бюджеттик мониторингде **бюджеттин гендерлик мониторингинин көрсөткүчтөрүн** эске алуу маанилүү:

Бюджеттин түз көрсөткүчтөрү

1. Бюджетте бекитилген социалдык индикаторлор (минималдуу эмгек акысы ж.б.);
2. Бюджеттик жылга карата болжолдуу социалдык-экономикалык өнүгүүдөгү социалдык көрсөткүчтөр (жынысына карата жашоонун узактыгы ж.б.);
3. Бюджеттин чыгашаларынын комплекстүү статьяларында калктын, аялдар жана балдардын социалдык жактан корголушунун көрсөткүчтөрү (энелерге жана балдарга берилүүчү жөлөк пулдарга эсептелген чыгашалар ж.б.).

Гендерлик мамилелерди кыйыр түрдө чагылдырган көрсөткүчтөр

4. Бюджеттин калк кирешеси чөйрөсүндөгү иш чараларда сарпталуучу чыгашалар (бюджеттен эмгек акы алгандардын айлыгынын ченин жана маянасын жогорулатууга эсептелген чыгашалар);
5. Кызматтарга сарпталуучу чыгашалар (билим берүү, медицина, социалдык тейлөө ж.б.);
6. Гендерлик компоненти менен программалар.

Гендерлик компоненти болгон көрсөткүчтөр

7. Жыныстык-курактык белгилер боюнча бөлүштүрүлгөн социалдык стандарттар жана ченемдер.

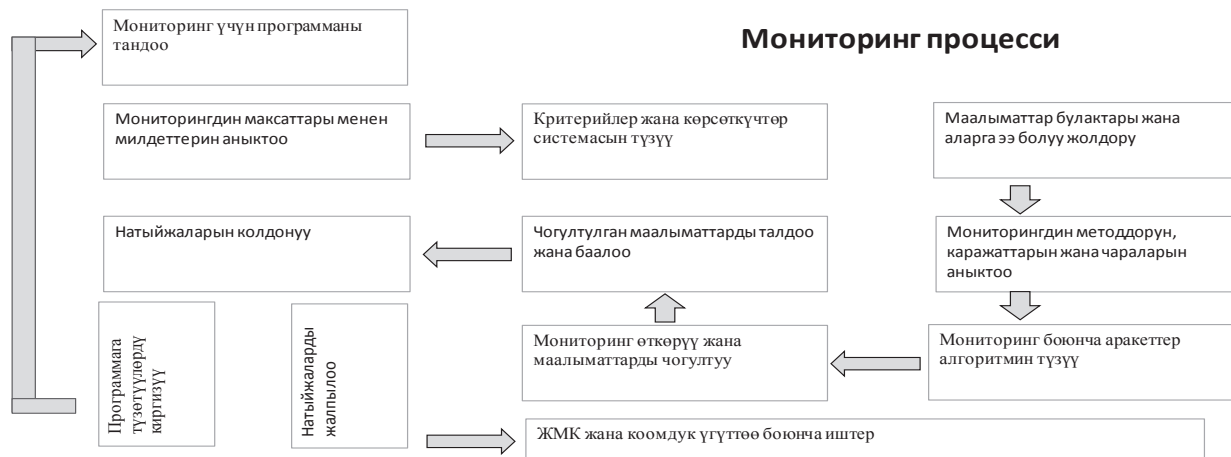
Социалдык-экономикалык мүнөздөгү социалдык-экономикалык маалыматтар

1. Жумуштуулук, киреше, эмгек акы, керектөө баалары, тиричилик минимуму, демография, социалдык кызматтар, пенсиялар, жөлөк пулдар боюнча бюджетти түзүүгө керектүү статистикалык жана пландаштырылуучу маалыматтар.

Баалоону өткөрүүдө төмөнкүдөй суроолорго жооп алууга тийиш:

- Программанын факт түрүндөгү натыйжалары кандай жана алар Программанын максаттарына канчалык деңгээлде төп келет?
- Пландаштырылган жана факт түрүндөгү көрсөткүчтөрдүн ортосунда кандай айырмачылык бар? Программадан чыгып кетүүлөр, кыйшайып кетүүлөр барбы? Бар болсо, анда кайсы факторлор буга себеп болду?
- Сунушталган нерселерден эмнелер турмушка ашырылган жок? Эмне себептен?
- Программанын жетишкендиктери жана ийгиликтери эмнеде?
- Программаны турмушка ашыруу канчалык деңгээлде ачык болду?
- Келечеги кандай?

Баалоодо мамлекеттик органдардын кызматкерлерине гана эмес, толугу менен бюджеттөө процессине көңүл буруп, кетирилген каталарды жоюу үчүн мамлекеттик органдар менен келишүүлөрдү түзүү керек.

“Азыркы абалды” “Болочокто кандай болуш керек” дегенге алмаштыруу - бюджеттик процеске катышуунун максаты болууга тийиш. Өзгөрүүлөр жок эле дегенде бир же бардык үч деңгээлде өтүшү керек:

1. Мыйзамдардагы, саясаттагы же чечимдердеги өзгөрүүлөр;
2. Турмушка ашыруудагы (аткаруудагы) өзгөрүүлөр;
3. Адамдардын жүрүм-турумундагы жана мамилелериндеги өзгөрүүлөр.

КР Финансы министрлигине караштуу Коомдук байкоочу кеңеш мамлекеттик бюджетке эркин жетүүнү камсыз кылуу боюнча тиешелүү иштерди аткарды. Мүчөлөрү <https://budget.okmot.kg> порталын ачууга жетишти, ал Интернет тармагында улуттук жана жергиликтүү бюджеттердин киреше жана чыгашалары боюнча маалыматтарды көрсөтүүчү автоматташтырылган система.

КБКнын Координациялык кеңешинин Мамлекеттик органдардын автоматташтырылган системаларына мониторинг жүргүзүү боюнча жумушчу тобу КРде электрондук өкмөттү киргизүү боюнча КР Өкмөтү менен өз ара аракеттешүүдө. Жумушчу топ 2017-жылга чейин электрондук башкарууну киргизүү боюнча КР Өкмөтүнүн стратегиясын²¹ калыптандыруу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу үчүн мониторингдик изилдөөлөрдү өткөрүп жатат. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) кеңири колдонуунун негизинде Электрондук өкмөттү киргизүүнүн натыйжасында мамлекеттик органдардын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугу, көрсөтүлүүчү мамлекеттик тейлөө кызматтарынын сапаты жана аларга жете алуу мүмкүнчүлүгү жогорулайт; кызмат көрсөтүү процедуралары жөнөкөйлөнөт жана мөөнөтү кыскарат; мамлекеттик тейлөө кызматтарынан пайдаланууда жарандар жана уюмдар үчүн административдик чыгымдар азаят; мамлекеттик органдардын ишмердүүлүгү тууралуу маалыматтын ачыктыгы жогорулайт жана аларга жетүү мүмкүнчүлүгү да кеңеет; мамлекеттик башкаруунун бардык деңгээлдеринде кабыл алынган чечимдердин маалыматтык-аналитикалык камсыздоо системасы да өркүндөйт.

Коомдук кеңештер бюджеттик процесстин бардык этаптарына катыша алат:

- Мамлекеттик бюджетти калыптандырууга;
- Бюджетти кабыл алуу процедураларына;
- Каражаттардын пайдаланылышынын жана сарпталышынын бюджеттик талдоосуна, экспертизасына;
- Бюджеттик мониторинг жүргүзүүгө;
- КРде бюджеттик системаны реформалоого: программалык бюджеттөөнү киргизүү боюнча реформага.

Негизги түшүнүктөр жана терминдер

Трансферттер - (англ. transfer) каржылык жардам берүү жана компенсациялоо иретинде бир жактуу, бекер жана кайтарылгыс негизде акча каражаттарын, товарларды, кызматтарды, материалдык баалуулуктарды (менчик укугун) экинчи тарапка өткөрүп берүү. Бюджеттик чөйрөдө бюджеттик системанын бир деңгээлинен анын башка деңгээлине каражаттарды которуунун ар түрү, бюджеттик жөнгө салуу иретиндеги салыктардан чегерүүлөр трансферт деп түшүнүлөт.

Трансакция – (англ. transaction) – «иш, бүтүм, макулдашуу» каржы дүйнөсүндө кабыл алынган термин, ал операциянын болуп өтүшүн билдирет.

²¹ Өкмөттүн чечими менен түзүлгөн жана МКТ боюнча Кеңештин секретариаты болгон Электрондук башкаруунун мамлекеттик борбору Кыргыз Республикасында Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) жана «Электрондук өкмөттү» өнүктүрүп жатат . <http://www.gov.kg/?p=25177> электрондук ресурсу.

2.2. КРде Мамлекеттик тейлөө кызматтарынын көрсөтүлүшүнүн мониторинги МАМЛЕКЕТТИК ТЕЙЛӨӨ КЫЗМАТТАРЫ

Мамлекеттик жана жергиликтүү органдар, мамлекеттин катышуу үлүшү менен уюмдар тарабынан калкка тейлөө кызматтарын көрсөтүүнүн сапатын жакшыртуу – бул, максаттары менен милдеттерине ылайык, Коомдук байкоочу кеңештер мүчөлөрүнүн эң эле актуалдуу иш милдеттеринин бири жана ишмердүүлүк багытынын маанилүү вектору болуп эсептелет.

Биздин өлкөдө калкка мамлекеттик тейлөө кызматтарын көрсөтүү практикасы калктын керектөөлөрүнөн эмес, мамлекеттик органдардын керектөөлөрүнөн келип чыккан. Советтер Союзунун мамлекеттик түзүлүшү мына ушундай мамиле кылуунун себептеринин бири болгон (1922-1991-жж.). Калктын жашоосу үчүн жоопкерчилик мамлекеттик жана коллективдик менчиги менен, жеке менчикке жана жеке ишкерчиликке тыюу салынган демократиясыз режимге жүктөлгөн. Көп сандуу номенклатуралык аппараты бар жана экономикасы пландуу мамлекет жарандарга мамлекеттик тейлөө кызматтарын этатикалык идеологияга таянып, мамлекеттик жана жергиликтүү башкаруу органдары аркылуу пландаштырган.

Кыргыз Республикасы эгемендүүлүккө ээ болсо да, мамлекеттик тейлөө кызматтарын көрсөтүүдө негизинен мамлекеттик башкаруунун мурунку структурасы менен принциптерин саптап келди. Өлкөдө коомду демократиялоо жолунда структуралык өзгөрүүлөр орун алса да, пландуу экономикадан рынок мамилелерине, жеке менчикке жана ишкерчиликке өтүүдө мамлекеттик тейлөө кызматтары мурдагыдай эле мамлекеттик органдар тарабынан интенсивдүү түрдө зордоп таңуулана берди. Мамлекеттик тейлөө кызматтарынын 2009-жылкы инвентаризациясынын натыйжалары боюнча Кыргыз Республикасында Мамлекеттик органдар калкка 21000 тейлөө кызматын көрсөткөн, алардын ичинен 20 000и акы төлөнүп көрсөтүлгөн²².

Мамлекеттик башкаруудагы дүйнөлүк практиканын таасири жана жаңы принциптер өзгөрүүлөрдү шарттады: этатикалык же доминанттык мамиле кылуу (ал мамлекеттин гана кызыкчылыктарына багытталган жана өзүнүн ролуна зор маани берген, “мен калкка кандай тейлөө кызматтары керек экендигин өзүм билем” принцибин карманган) калкты тейлөөнүн сервистик моделине алмашылган. Сервистик моделде социалдык коммуникациянын “ылдыйдан өйдө карай”: индивидден өкмөткө карай багыты баса белгиленет, ал эми этатикалык мамлекеттин модели “өйдөдөн ылдый карай” кыймылына басым жасайт: мамлекет өзүнүн бардык жарандарын, топторун жана алардын мүчөлөрүн көзөмөлгө алат.

КР Өкмөтүнүн 2000-жылдын 28-декабрындагы № 759 “Аткаруучу бийлик органдары жана алардын структуралык бөлүмдөрү тарабынан көрсөтүлүүчү акысыз жана акы төлөнүүчү мамлекеттик тейлөө кызматтарынын реестрин бекитүү жөнүндө” токтому бул чөйрөдөгү кырдаалдын өзгөрүшүнө, калкка жана коммерциялык структураларга мамлекеттик тейлөө кызматтарын көрсөтүүнү оптимизациялоо боюнча түрткү берди.

Бүгүнкү күндө Мамлекет уруксат берүүчү, көзөмөлдүк, контролдук 432 тейлөө кызматын көрсөтөт, алардын арасынан 184ү акысыз, 248и акы төлөнүүчү тейлөө кызматы. Иштелип чыккан Мамлекеттик тейлөө кызматтардын жалпы реестри (тизмеси) бекитилген²³.

КР Лицензиялык-уруксат берүү системасы реестриндеги 518 пунктудан 236 пункту калтырылган, ал эми КРдеги Лицензиялык-уруксат берүү системасы жөнүндөгү мыйзам кабыл алынгандан кийин 2013-жылдын октябрь айында 101и калган²⁴.

Өкмөт лицензиялар реестрин түзөт, бул реестр боюнча уруксат берилген ишмердүүлүктөрдүн тизмесин жана ишмердүүлүк жүргүзүү укугуна ээ болгон тигил же бул компаниялардын лицензиясынын бар болушун текшерсе болот.

Мыйзамга ылайык ишкерлер лицензияларды Интернет аркылуу электрондук жол менен ала алышат.

20дан ашык ирээт Мамлекеттик тейлөө кызматтары жөнүндөгү жобо өзгөртүлгөн. Бул мамлекеттик органдардын мамлекеттик тейлөө кызматтарын оптималдаштыруу боюнча бирдиктүү түшүнүүсүнүн жок болушун далилдейт. Калктын сервистик тейлөөсүнө өтүү бийликке карата калктын ишенимин камсыз кылып, анын ролун жана мамлекеттик органдардын маанисин туура баалоого мүмкүнчүлүк түзөр эле.

Мамлекеттик тейлөө кызматтарын оптималдаштырууга алып келген маселелер

²² Третьяков А.В.: Мамлекеттик тейлөө кызматтарынын стандарттарын жана тармактык регламенттерин иштеп чыгуу» семинар-тренингинин материалдары. «Гуманитардык долбоорлоо институту» КБ. Бишкек, 23.05.2013.

²³ КР Өкмөтүнүн 10.02.2012-жылы чыгарылган №85 токтому.

²⁴ “Knews” МА. [http://www.knews.kg/econom/36691_pravitelstvo_namereno_sokratit_kolichestvo_litsenzyi_na_deyatelnost_do_98/](http://www.knews.kg/econom/36691_pravitelstvo_namereno_sokratit_kolichestvo litsenzyi_na_deyatelnost_do_98/); “Кабар” МА. <http://kabar.kg/rus/economics/full/65063>.

- Укуктук талаада “мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматы”, “мамлекеттик тейлөө кызматынын стандарты”, “мамлекеттик иш милдет (функция)” түшүнүктөрү жок;
- Мамлекеттик органды же муниципалитетти багуу максатында мамлекеттик органдардын коммерциялык уюмдардай эле коммерцияланышы. Бул процессте төлөнүүчү тейлөө кызматы таңууланат (көлөмүнө жана санына жараша).
- Мамлекеттик тейлөө кызматтарын оптималдаштыруу процесси башталганга чейин 21 000 “мамлекеттик тейлөө кызматы” бар болчу (98%).
- Нак мамлекеттик тейлөө кызматтарынан сырткары буга жөнгө салуу, көзөмөлдөө иш милдеттерин турмушка ашыруу да кирип кетти, алардын арасында түрдүү уруксат берүүчү документтерди берүү жана мамлекеттик органдардын ишмердүүлүгүнүн башка багыттары.
- Бир тейлөө кызматын көрсөтүү көбүнчө тариздөөсү өзүнчө акы төлөнүүчү тейлөө кызматы катары бир нече майда аракеттерге бөлүнчү.
- Көпчүлүк учурларда коомго, конкреттүү керектөөчүнүн кайсы бир тейлөө кызматы боюнча суроо-талабы болбосо да, тигил же бул тейлөө кызматы таңууланчу.
- Мамлекеттик органдар Антимонополиялык орган менен макулдашып, акы төлөнүүчү тейлөө кызматтарынын санын көбөйтүп, кызматкерлердин штатын да көбөйтүүдө.
- Мамлекет көңүлдүн борборунда, ал эми жаран демократиясыз коомдогудай (тоталитаризм жана авторитаризмдегидей) – сурануучу.
- Тейлөө кызматтарынын сапаты жана аларга жеткиликтүүлүк өтө төмөн бойдон калууда, бул коррупцияны шарттайт (саламаттык сактоодо, билим берүүдө, укук коргоо органдарында ж.б. чөйрөлөрдө).
- Көрсөтүлүүчү мамлекеттик тейлөө кызматтарына карата стандарттар иштелип чыкпаган. Жарандар өзүнүн Конституциялык укуктарын сот аркылуу коргой албайт.
- Иштеп жаткан азыркы система мамлекеттик органдарда жана муниципалитеттерде коррупциялык “боз” схемалардын пайда болушун шарттайт.

Мамлекеттик тейлөө кызматтарын көрсөтүүдө кемчиликтер жана маселелер орун алган (1-сүрөт). Коом, анын факт түрүндө көрсөтүлгөн тейлөө кызматтарына карата муктаждыгы жана тейлөө кызматтардын мыйзамдуулугу баррикаданын ар башка тараптарында жайгашкан. Эгерде бул эки тарап кошулса, анда кошулган жерден эле коррупция пайда болот²⁵.

1-сүрөт.

1. Көрсөтүлүп жаткан тейлөө кызматтары калктын муктаждыктарына карата укуктук жаткан негиздүү;
2. Тейлөө кызматтары көрсөтүлүшү керек, бирок көрсөтүлбөйт;
3. Тейлөө кызматтары көрсөтүлөт, бирок алар мыйзамдуу эмес;
4. Көрсөтүлүүчү тейлөө кызматтары укуктук жактан негиздүү;
5. Тейлөө кызматтары көрсөтүлбөйт;
6. Тейлөө кызматтары эч кимге кереги жок жана мыйзамсыз;
7. Мамлекеттик органдар үчүн тейлөө кызматтарынын көлөмү милдеттүү, бирок алар эч кимге кереги жок, ошол себептен алар көрсөтүлбөйт.

Мамлекеттик тейлөө кызматтарын **оптималдаштырууга төмөнкүлөр негиз болду:**

- Мамлекеттик тейлөө кызматтарынын сапаты калкты канааттандырган эмес жана аны кыжырланткан, бийликке карата ишенбөөчүлүк пайда болгон.
- Өлкөдө учурдагы мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматтарын көрсөтүү системасы ак ниеттүү башкаруу системасынын азыркы максаттарына туура келбейт.
- Коомду демократиялаштыруунун зарылдыгы – жарандардын факт түрүндөгү муктаждыктары боюнча тейлөө кызматтарын көрсөтүүдө сервистик башкарууга өтүү.

Учурдагы мамлекеттик тейлөө кызматтары системасын кайра уюштуруунун негизги этаптары

I этап – Мамлекеттик тейлөө кызматтарынын реестрин калыптандыруу жана “Мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматтары жөнүндө” мыйзамды иштеп чыгуу.

II этап (2012-жыл) – Муниципалдык тейлөө кызматтарынын реестрин калыптандыруу, мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматтарын стандартташтыруу жана “бирдиктүү терезе” системасын түзүү.

III этап (2012-2013-жж.) – тейлөө кызматтарын “электрондук формат” системасына өткөрүү.

Эмнелер жасалды:

- Өкмөттүн токтому менен Бирдиктүү реестр бекитилди²⁶;
- 386 тейлөө кызматынан 166сы – акысыз тейлөө кызматтары, 220сы – акы төлөнүүчү тейлөө кызматтары; КРдин “Мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматтары жөнүндө” мыйзамынын долбоору иштелип чыкты;
- Коомчулук менен консультациялар өткөрүлдү;
- Мамлекеттик тейлөө кызматынын типтүү стандарты бекитилди²⁷.

Трансформациялык мезгилде, жарандардын мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматтарынан пайдалануу боюнча конституциялык укуктарын камсыз кылуу боюнча социалдык мамлекеттин принциптерин турмушка ашырууда, мамлекеттин сервистик моделине өтүүдө тейлөө кызматтарынын сапатын жана алардын жеткиликтүүлүгүн камсыз кылууда Коомдук байкоочу кеңештердин ролу жана мааниси өтө зор. Коом алдында төмөнкүдөй маанилүү милдеттер турат жана иштөө багыттары белгиленет:

- мамлекеттик тейлөө кызматтарына туура келбеген тейлөө кызматтарын кыскартуу;
- реалдуу чыгымдарын эске алуу менен мамлекеттик тейлөө кызматтарынын баасын азайтуу;
- мамлекеттик органдар менен жарандык коомдун ортосунда натыйжалуу жана оперативдүү өз ара аракеттешүүнү орнотуу;
- электрондук тейлөө кызматын киргизүү: Интернет аркылуу түрдүү тейлөө кызматтарынан пайдалануу, сатып алуулар, мамлекеттик жана муниципалдык контракттар;
- коом менен жарандардын интенсивдүү өз ара аракеттешүүсү, калктын конституциялык укуктарын жана таламдарын коргоо аркылуу коомдун жана жарандардын экономикалык жана социалдык өнүгүүсүнө көмөктөшүү;
- мамлекеттик тейлөө кызматтарынын стандарттарын орнотууда ишмердүүлүктүн өзгөрүп туруучу шарттарына карата тез жана натыйжалуу аракеттенүү.

Тейлөө кызматы деген эмне?

Мамлекеттик тейлөө кызматы – бул жеке адамдардын жана юридикалык жактардын суроо-талаптарын аткаруу боюнча жана алардын укуктарын турмушка ашырууга, мыйзамдуу таламдарды канааттандырууга же ченемдик укуктук актылары аркылуу шартталган жарандык-укуктук милдеттерин аткарууга багытталган мамлекеттик аткаруучу бийлик органынын, алардын структуралык бөлүмдөрүнүн жана мамлекеттик мекемелердин компетенцияларынын алкагында турмушка ашырылып жаткан ишмердүүлүгүнүн натыйжасы.

Тейлөө кызматтары – бул коомдук жыргалчылык, тейлөө кызматтарындагы жеке адамдардын же топтордун кызыкчылыктары калктын башка бөлүгүнүн кызыкчылыктарына жолтоо болбоого тийиш.

Мамлекеттик тейлөө кызматтарынын реестрин калыптандырууда Коомдук байкоочу кеңештер тейлөө кызматтарын мамлекеттик тейлөө кызматтарынын катарына 7 критерий аркылуу киргизүү методикасын пайдаланууга тийиш:

1. жеке адамдардан жана юридикалык жактардан түшкөн тийиштүү мамлекеттик тейлөө кызматынан пайдалануу суроо-талабынын бар болушу;
2. аткаруучу бийлик органынын бул мамлекеттик тейлөө кызматын көрсөтүү компетенциясынын бар болушу;
3. тийиштүү мамлекеттик тейлөө кызматын аткаруучу бийликтин бул гана органы тарабынан көрсөтүлүшү;
4. мамлекеттик тейлөө кызматынын бирдиктүүлүгү жана жашоо цикли түздөн-түз бул гана мамлекеттик органы менен байланышкандыгы;
5. мамлекеттик тейлөө кызматын стандартташтыруу мүмкүнчүлүгү;
6. мамлекеттик тейлөө кызматын толук көлөмдө аутсорсингге башка адамдарга же уюмдарга өткөрүп берилишинин мүмкүн эместиги;
7. мамлекеттик тейлөө кызматынан пайдаланган керектөөчүнүн соңуна чыккан натыйжасы (түрү же натыйжанын үлгүсү).

Мына ушул 7 критерийди пайдаланып, көрсөтүлүүчү 21 миң мамлекеттик тейлөө кызматтардын

²⁶ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 10-февралындагы №85 «Аткаруучу бийлик органдары, алардын структуралык бөлүмдөрү жана ведомстволор алдындагы мекемелер тарабынан көрсөтүлүүчү мамлекеттик тейлөө кызматтарынын бирдиктүү реестрин бекитүү жөнүндө» токтому.

²⁷ КР Өкмөтүнүн 2012-жылдын 3-сентябрында чыгарылган №603 токтому.

арасынан тандалып олтуруп, 432 тейлөө кызматы калган. Жарандык коомдун мүчөлөрү мамлекеттик тейлөө кызматтарынын тизмесине киргизилген тейлөө кызматтарын талдай алышат жана бул маселе боюнча өз сунуштарын берип, көрсөтүлгөн мамлекеттик кызматтардын сапатын баалай алышат (КР Өкмөтүнүн 3.09.2012 күнү чыгарылган №603-токтомуна ылайык түзүлгөн 20 нускама).

Учурда КБК Координациялык Кеңешинин мамлекеттик тейлөө кызматтары боюнча Жумушчу тобу түзүлүп, мамлекеттик органдар тарабынан бекитилген стандарттарга ылайык акы төлөнүүчү жана акысыз мамлекеттик тейлөө кызматтарын бекитүү боюнча коомдук угуулар жүргүзүлүүдө. Мамлекеттик тейлөө кызматы акы төлөнүүчү же акысыз болушун Коомдук байкоочу кеңештер төлөнө турган тейлөө кызматынын иштелип чыккан 5 критерийи аркылуу аныктай алышат. Эгерде төмөнкүдөй критерийлерге жооп берсе, анда бул акы төлөнүүчү тейлөө кызматы:

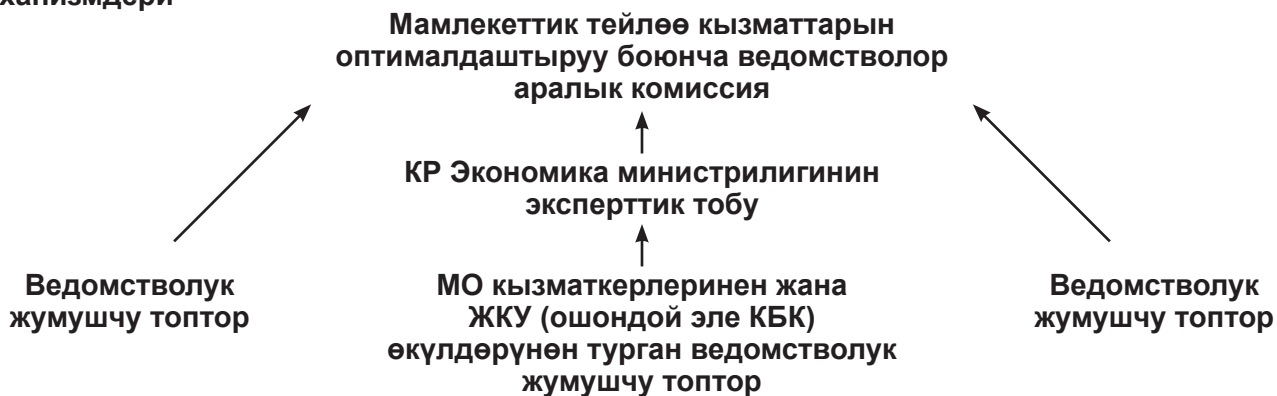
Эгерде төмөнкүдөй укук берсе:

- Кийин коммерциялык ишмердүүлүк менен алектенгенге укук берсе; *эгерде көрсөтүлгөн тейлөө кызматы коммерциялык ишмердүүлүктө артыкчылык бере турган болсо.*
- Коом үчүн кооптуулугу жогору болгон объектилерге жана буюмдарга ээлик кылуу укугун берсе; *аңчылык мылтыгын же башка уруксат берилген куралды сатып алууда, мүмкүн болгон зыян үчүн камсыздандыруу кагазына төлөп коюу керек.*

Же төмөнкүдөй жагдайларда көрсөтүлсө:

- Эгерде керектөөчү кайрадан тейленип жатса жана биринчи жолу бул тейлөө кызматы бекер, акысыз көрсөтүлсө; *эгерде жаран документин (паспортун (ID), айдоочунун күбөлүгүн, аскер билетин) жоготуп алса.*
 - Эгерде белгиленген талаптар стандарттарынан ашыкча көрсөтүлсө; *документтер кошумча төлөмгө талап кылынган жерге (үйүнө) жеткирилсе.*
 - Мамлекеттин КР Конституциясында аныкталган милдеттенмелерине тиешеси жок болсо; *чарбалык бөлүктөр (аскер бөлүгүнө тиешелүү), ведомстволук пансионаттар, бала бакчалар ж.б.*
- Көрсөтүлгөн тейлөө кызматынын акы төлөнүүчүлүгүнүн көлөмү өздүк наркка негизделип, андан эч кандай коммерциялык пайда алынбоого тийиш.

1. Мамлекеттик тейлөө кызматтарын оптималдаштырууда коомчулуктун катышуу механизмдери

1. Мамлекеттик тейлөө кызматтарынын реестрине коомчулук тарабынан өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүгө катышуу механизми

Бүгүнкү күндө иштелип чыккан методикаларга ылайык стандарттар орнотулууда. Мисалы, мамлекеттик органдар (ЖАМИ ж.б.) тейлөө кызматтарын көрсөтүшөт, ал эми коомдук байкоочу кеңештердин мүчөлөрү калкка мамлекеттик органдар тарабынан көрсөтүлгөн тейлөө кызматтарынын мониторингине катышып, мамлекеттик тейлөө кызматтарын жакшыртуу жана оптималдаштыруу боюнча сунуштарын бере алышат.

Реестрди киргизүүдөн күтүлүүчү натыйжалар

- Мамлекеттик тейлөө кызматтарынын сапаты жана мамлекеттик органдардын жоопкерчилиги жогорулайт;
- Мамлекеттик органдардын структурасы оптималдаштырылат; *21 миң тейлөө кызматынан 386 тейлөө кызматы калды, логика боюнча мамлекеттик тейлөө кызматтары кыскартылса, чиновниктердин да саны кыскарылууга тийиш, бирок алардын саны мурдагы бойдон эле, өзгөрүүсүз;*
- Бюджеттик каражаттардын колдонулушунун натыйжалуулугу өсөт; *мамлекеттик кызматкерлердин санынын кыскарылышы эсебинен оптималдаштырылган кызматкерлердин эмгек акысы жогорулайт.*
- Мамлекеттик органдарда коррупциянын деңгээли төмөндөйт;
- Мамлекеттик органдардын ишмердүүлүгүн баалоо боюнча түп тамырынан жаңы методдор колдонулат. Алар жарандар тарабынан талап кылынган гана тейлөө кызматтарын түзүү принцибине негизделет.

Коомдук байкоочу кеңештер КР Өкмөтүнүн “2012-жылдын 17-февралындагы №105 “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик аткаруучу бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун баалоо жөнүндө” токтомуна ылайык баалоо стандарттарын иштеп чыгууга катыша алат.

Стандарт

Стандарт – бул КР Өкмөтү тарабынан бекитилүүчү, мамлекеттик же муниципалдык тейлөө кызматына карата көрсөтүлүүчү, мамлекеттик же муниципалдык тейлөө кызматын көрсөтө турган аткаруучу менен бул тейлөө кызматтарынын керектөөчүсүнүн өз ара аракеттешүүсү процедурасын аныктоочу системалаштырылган талаптардын жыйындысы.

Мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматтарынын стандарты төмөнкүдөй бөлүмдөрдөн түзүлөт:

1. Тейлөө кызматынын аталышы. Реестрдин тизмесин нумерациялоо боюнча иш.
2. **Көрсөтүлгөн тейлөө кызматынын соңку натыйжасы.** *Көрсөтүлгөн тейлөө кызматынын натыйжалуулук критерийлерин аныктоо керек.*
3. Тейлөө кызматын көрсөткөн органдын толук аталышы.
4. **Тейлөө кызматынан пайдалануучудан талап кылынчу документтердин жана /же аракеттердин толук тизмеси.** *Кызматкерге кошумча маалымдаманы ойлоп табууга мүмкүнчүлүк бербөө.*
5. Документтерди кабыл алуунун жана тейлөө кызматын көрсөтүүнүн акыркы мөөнөтү. *Мамлекеттик органга келип, тейлениш үчүн кайрылып, 10 мүнөттүн ичинде тейленүү.*
6. Тейленүү мөөнөтү. *Жарым сааттын, бир сутканын ичинде.*
7. Тейлөө кызматынын натыйжасын алуунун акыркы мөөнөтү. *20 күндүн ичинде.*
8. Тейленүү ыкмасы. *Кагаз бетине түшүрүлгөн варианты, электрондук почта боюнча.*
9. Тейлөө пункттарына түздөн-түз кайрылган учурлардагы талап. *Стул, жарык, даараткана, кол жууй турган жер ж.б.*
10. **Тейлөө кызматынын сапатынын параметрлери.**
11. Акы төлөнүүчү тейлөө кызматынын баасы.
12. Мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматынан пайдалануу үчүн керектүү документтерди кабыл алуудан жана мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматтарын көрсөтүүдөн баш тартуу негиздеринин толук тизмеси.
13. Тейлөө кызматынан пайдалануу стандарты бузулган учурларда даттануу тартиби.

Мамлекеттик тейлөө кызматтары көпчүлүк учурларда коом менен бийликтин ортосундагы нааразычылыктардын жана кагышуулардын себеби болот (2005- жана 2010-жылдардагы бийлик кулатуулар). Мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматтарын түзүү, пландоо жана стандартташтырууда, адилеттүүлүк принцибин карманып, кагышууларга, гендерлик теңсиздикке жол бербей, кагышууга карата сезимталдуулук жана гендерлик багытталышы мамиле кылууларын эсепке алуу керек.

Бийликке карата нааразычылыкка жана ишенбөөчүлүккө жол бербөө үчүн жарандык коом, тактап айтканда, коомдук байкоочу кеңештердин мүчөлөрү мамлекеттик органдар менен бирдикте мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматтарынын стандарттарын иштеп чыгууда конфликттүүлүктүн төмөнкүдөй критерийлерин эске алышы керек:

1. Мурда кагышуулар болду беле, алардын себептери эмнеде болгон?

2. Тейлөө кызматтарын көрсөтүүдө кагышуулардын себептерин жана кесепетин аныктоо.
3. Тейлөө кызматтарын көрсөтүүдөгү чыңалуулардын булактарын табуу үчүн жана алардын алдын алуу максатында изилдөөлөрдү жүргүзүү.
4. Чыңалуулардын булактарын жоюунун бир нече вариантын иштеп чыгуу.

Бул иштерди аткарып жатып, мамлекеттик жана муниципалдык органдар калктын түрдүү категорияларына: эркектер, аялдар, балдар, кыздар менен жаш жигиттерге сапаттуу тейлөө кызматтарына бирдей жете алуусун кандайча камсыз кыларын баса белгилөө керек.

Административдик регламент

- Административдик регламент аткаруучу бийликтин мамлекеттик жана өз алдынча башкаруу органдарынын, муниципалдык мекемелердин ички процедураларын аныктайт.
- Административдик регламент мамлекеттик же муниципалдык тейлөө кызматын көрсөтүүгө жооптуу орган тарабынан, КР Өкмөтү бекиткен мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматтарынын типтүү административдик регламентинин негизинде мамлекеттик тейлөө кызматтарынын бирдиктүү реестрине жана муниципалдык тейлөө кызматтарынын жергиликтүү реестрине ылайык иштелип чыгат жана бекитилет.

Мамлекеттик тейлөө кызматтарын көрсөтүүдө мамлекеттик органдардын бардык аракеттери толугу менен так жазылып чыгышы керек жана документтелген Административдик регламенттеги кабыл алынган милдеттенмелерге ылайык так аткарылууга тийиш.

2013-жылы КБКнын Координациялык кеңешинин Мамлекеттик тейлөө кызматтары боюнча жумушчу тобу түзүлгөн. Бул жумушчу топ Мамлекеттик тейлөө кызматтарын стандартташтыруу, “Бирдиктүү терезе” [8] системасын түзүү, КР Электрондук Өкмөтүн [9] киргизүү үчүн тейлөө кызматтары системасын электрондук форматка өткөрүү боюнча мамлекеттик органдардын жумушчу комиссияларына жигердүү катышуу үчүн түрдүү министрликтер менен ведомстволордун Коомдук байкоочу кеңештеринин мүчөлөрүн бириктирет. Тейлөө кызматтарынын орнотулган стандартына мониторинг жүргүзүп, мамлекеттик тейлөө кызматтарын жакшыртуу боюнча сунуштарды киргизип жана башка иш чараларды колдонуп, кырдаалга карата кылдат байкоо жүргүзүп туруш керек. Республиканын калкы мамлекеттик органдар тарабынан сапаттуу тейлениши, мамлекеттин кам көрүп тургандыгын сезиши үчүн Коомдук байкоочу кеңештердин мүчөлөрү мамлекеттик органдардын бардык чөйрөлөрүнө колдон келишинче жигердүү киришүүгө тийиш.

Негизги түшүнүктөр менен терминдер:

Аутсорсинг (англисче - outsourcing: тышкы булагы) – бул уюм тарабынан тийиштүү чөйрөдө адистештирилген башка компанияга бизнес-процесстерин же өндүрүштүк иш милдеттерин тейлөө үчүн өткөрүп берүү. Бир жолку, эпизод түрүндө, кокусунан болгон жана башталышы менен аякталышы бар сервис жана колдоо көрсөтүү тейлөө кызматтарынан Аутсорсингге көбүнчө узак мөөнөттү контракттын негизинде (бир жылдан кем эмес мөөнөткө) түрдүү системалардын жана инфраструктуранын үзгүлтүксүз иштешин кесиптик жактан колдоо боюнча иш милдеттер өткөрүлүп берилет.

Электрондук тейлөө кызматы – бул маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматтарын дистанттык түрдө (алыстан) көрсөтүү.

Бирдиктүү терезе – бул мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматтарын билдирүүнү (арызды) тапшыргандан баштап, тейлөө кызматынын натыйжасын алганга чейин бир аткаруучу тарабынан жана бир жерден уюштуруу жана көрсөтүү ыкмасы.

2.3. Тышкы жардамдын натыйжалуулугуна көмөктөшүү - ӨРЖ ТЫШКЫ ЖАРДАМДЫН НАТЫЙЖАЛУУЛУГУ

Өлкөбүздүн жаңыдан көз карандысыз жана эгемендүү мамлекет катары калыптанып, демократиялык өзгөрүүлөр жолу менен өсүп өнүшү үчүн, өз ресурстары жок же аз болгондуктан, мамлекетибиз тыштан жардам сураганга айласыз болгон. Карызга алынган каражаттардын эсебинен мамлекетибиз бюджеттик дефицитти жаап, каражаттарды мамлекеттик бийлик органдарына (МО) жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу (ЖӨБ) органдарына өткөрүп берет. МО жана ЖӨБ карызга алган акчанын проценттерин төлөп (башка формада киреше алып) кайтарууга милдеттенме алышат же каражаттарды киреше менен камсыздалбаган иш чараларга же экономикалык жана социалдык өнүгүү программаларына жумшайт. Негизинен, мамлекет карызга алган сумманы эл аралык каржы уюмдарына убагында кайтарып берет.

ЭЛ АРАЛЫК ЖАРДАМДЫН ТАРИХЫ

Өнүгүүгө берилген жардам

Өнүгүүгө берилген жардам же Өнүгүүгө берилген расмий жардам (ӨРЖ) экинчи дүйнөлүк согуштан кийин башталган (Европадагы Маршаллдын планы (1947-ж.), Азия-Тынчтык океаны аймагындагы Коломбонун планы, анын ичинде Жапонияга (1947-ж.) жана бул жардамды өнүгө баштаган мамлекеттер өзүнүн өсүшүн колдоо жана жыргалчылыгын арттыруу үчүн жеткиликтүү кылган. Жардам жеке бир донор өлкөдөн же көптөгөн донор өлкөлөр тарабынан берилиши мүмкүн. Ал Дүйнөлүк Банк, Европалык Комиссия же Бириккен Улуттар Уюмунун ведомстволору сыяктуу көп жактуу уюмдар аркылуу берилет. Биринчи түрү эки жактуу, ал эми экинчиси - көп жактуу жардам деп аталып калган. Эл аралык Валюталык Фонд (ЭВФ) жана Дүйнөлүк Банк (ДБ) жардам берүүдө башкы роль ойношот.

Жардам берүүдө саясий шарттар донорлордун коммерциялык кызыкчылыктарын көздөө менен коюлат.

Биздин гана өлкө үчүн эмес, дүйнөдөгү башка өлкөлөр үчүн да тышкы жардамдын көлөмү 1990-жылдардагы тышкы жардамдын эң эле төмөн деңгээлинен кийин мурдагы калыбына келе баштап, интенсивдүү өсө баштаган (ӨРЖнин социалдык тейлөө кызматтарына 1995-жылы бөлүнгөн каражаттары 4%га чейин түшкөн, ал эми 2000-жылы 14%га (4 млрд. АКШ долларына) чейин өскөн). Жардам көлөмүнүн бештен төртү донор өлкөдө товарларды жана кызматтарды сатып алуу менен шартталбай калган. Донорлор жана жардам алган өлкөлөр жардам мурдагыдай эле, натыйжалуу өнүгүүнүн өңүтүнөн алып караганда, максаттарына жетпей жатат деген пикирде.

2000-жылдын сентябрь айында Нью-Йорк шаарында (АКШ) БУУ га мүчө болгон 189 өлкө жана 23 эл аралык уюм БУУнун Миң жылдык өнүгүү саммитине катышып, чегинен чыккан жакырчылыкты жана кедейчиликти жоюуга багытталган БУУнун Миң жылдык өнүгүү декларациясына кол коюшкан. Саммитте 2015-жылы бардык жердеги адамзаттык өнүгүүгө жетишүү үчүн эл аралык коомчулуктун биргелешкен аракеттеринин концепциялык негизи түзүлгөн. Эгерде Декларациядагы максаттуу көрсөткүчтөр боюнча иш чаралар аткарылса, анда дүйнөдөгү жакырчылык деңгээлинин көрсөткүчтөрү жарымына кыскарат, миллиондогон адамдардын өмүрлөрү сакталат, планетанын бир нече миллиард тургуну абалын глобалдуу экономиканын өсүшүнүн эсебинен жакшыртат.

Өнүгүүгө көмөктөшүүнүн расмий жардамы гранттар, насыялар (займдар) жана акчалай же натуралдык (товар, тейлөө кызматы) түрдө берилет. ӨРЖнин ишмердүүлүгү өнүгө баштаган өлкөлөргө жеңилдетилген шарттарда (10% көлөмүндө дисконттоонун фиксацияланган чени менен эсептегенде жардамдын 25%нан кем эмес бөлүгү грант түрүндө болуп) социалдык-экономикалык өнүгүүгө жардам берүүгө багытталган. Каржы бөлүгүнөн тышкары өнүктүрүүнүн расмий жардамына техникалык кызматташуу киргизилет. Мында согуш максаттарына гранттар, насыялар же займдар бөлүнбөйт. Ошону менен бирге адатта жеке адамдарга каржы жардамы ӨРЖде эсептелбейт (мисалы, пенсиялар, камсыздандыруу төгүмдөрү боюнча төлөмдөр ж.б. берилбейт).

Берилген жардам өз натыйжаларын бериш үчүн насыялар жана гранттар түрүндө бөлүнүп берилген акча каражаттары өлкөнүн экономикасын структуралык жактан, зарыл өзгөрүүлөрдү колдоп турушу керек эле. Бирок, тилекке каршы, өлкөбүздүн калкы тышкы жардамдын натыйжаларын өзүнө карата сезбейт. Мисалы, билим берүү, саламаттык сактоо, социалдык камсыздандыруу жана укук корго чөйрөлөрүндө өзгөртүүлөрдү жана өркүндөтүүлөрдү жүргүзүү үчүн көп акча бөлүнгөн. Бирок өлкөбүздүн билими, экономикалык көрсөткүчтөрү өскөн жок, жүрөк, кан-тамыр жана башка оорулардан каза тапкан адамдардын саны өсүүдө, кылмыштуулук да өсүүдө жана жардамга муктаж топтордун жашоосу оңолгон жок.

Тышкы жардамды баалоодо донорлор менен жардам алгандар жардамдын көлөмүнө гана байланыштуу көрсөткүчтөрдү иш баяндарына киргизип, ошолорду гана колдонушат. Мисалы, программалар, долбоорлор боюнча өлкөгө, мектептерге, ооруканаларга жабдуулар же акчалай насыя түрүндө жардам берилген, мынча адистин квалификациясы жогорулаган, мынча километр жол салынган же бир нече объект курулган деген сыяктуу фактылар киргизилет. Бирок берилген жардам кандай сапаттык өзгөрүүлөргө алып келгендиги көрсөтүлбөйт. Мисалы, Дүйнөлүк Банктын аймактык иш баянынын көрсөткүчтөрү боюнча (2013-жылдын 27-июлу) саламаттык сактоо чөйрөсүнө бөлүнгөн жардам төрөттөн болгон эне өлүмүн, кан-тамыр жана онкологиялык ооруларынан каза

табууларды азайткан жок, өлүм көрсөткүчтөрү өлкөбүздө, жардам алган өлкөлөргө салыштырганда, мурдагыдай эле өтө жогору деңгээлде²⁸.

Өлкөбүз тышкы жардамга азыраак көз каранды болуш үчүн, КР өкмөтү өзүнүн артыкчылыктуу багыттарын жана тышкы жардамды өлкөгө жеткирүү жана алуу максатында өз системаларына таянууга кудурети жетиштүү абалда болушу талап кылынгандыгын Өнүктүрүү максаттарына жардам берүүнүн он жылдык практикасы көрсөттү. Донорлор чечүүчү роль ойногон жардам туруктуу натыйжаларга алып келе алган жок. Өнүгө баштаган өлкөлөрдөгү калктын муктаждыктарына эмес, өз өлкөлөрүндөгү шайлоочулардын пикирине таянган донорлор жардам алган өлкөлөрдөгү ички мекемелердин иш баяндуулугун начарлатат.

Донорлор каражаттарды жардам алуучу өлкөлөрдүн мекемелери аркылуу каражаттарды жөнөтүшпөсө, анда бул өлкөлөр жакырчылыкты жоюу үчүн керек болгон башкаруучулук структураларын чыңдап, потенциалын көтөрө алышпайт. Мындан тышкары дагы түрдүүчө аракеттенген адамдардын жана кызыкчылыктардын бар болушу координацияланбаган жардам берүүгө алып келип, жергиликтүү мамлекеттик башкаруу системаларынын ишин кыйла татаалдантты.

Ушул тоскоолдуктарга туш келген донорлор жана шериктеш өлкөлөр жардам алган өлкөлөрдөгү жарандык коомдун жардамы менен көмөк көрсөтүүнүн жаңы тартибин түзгөнгө милдеттенме алышты. Жардамдын сапатын жакшыртуу жана өнүгүүгө олуттуу таасир берүү боюнча белгилүү көйгөйлөрдү жана милдеттерди чечүү үчүн жүздөн ашык донорлор (эки жактуу жана көп жактуу) жана өнүгө баштаган өлкөлөр 2005-жылдын 2-мартында Париж шаарында өткөрүлгөн Жогорку деңгээлдеги форумда жардамдын натыйжалуулугу жөнүндөгү Париж декларациясын бекитишти.

Тышкы жардамдын натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча Париж декларациясы

2005-жылдын март айында көп тараптуу өнүктүрүү банктарынын, эл аралык уюмдардын, донорлордун жана тышкы жардамды алуучу өлкөлөрдүн өкүлдөрү Парижде өткөрүлгөн Жардамды гармониялоо боюнча жогорку деңгээлдеги экинчи форумга чогулушту.

Бул топтун иши **берилүүчү жардамды башкарууну жакшыртуу жана натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча чараларды** көрүүгө арналган. Бул максат менен 100гө жакын тарап Париж декларациясына кол койду: шериктеш мамлекеттердин өкмөттөрү, эки жана көп жактуу донор агенттиктери, аймактык өнүктүрүү банктары жана эл аралык агенттиктер. Бул факт бардык кол коюшкан тараптар жардам берүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу ишиндеги өзүнүн ийгилигин биринчи жолу баалоого макулдук бергендигин, ошону менен бирге донорлор жана өнүгө баштаган өлкөлөр өз ара иштеринин жүрүшүн изилдөөгө макулдугун бергендигин билдирет.

Бул эмнени билдирет?

Дүйнөдөгү эң эле бай жана эң эле кедей өлкөлөрдүн айрымдары берилүүчү жардамдын натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча **беш жүз милдеттенмеге** кол коюшту. Мисалы, 2010-жылга карата өнүгө баштаган өлкөлөргө берилген жардамдын 85% бул өлкөлөрдүн бюджеттеринде көрсөтүлүшү керек. Мына ушундай жол менен жардам жакырчылыкты жоюу боюнча өлкөнүн артыкчылыктуу багыттарына жумшалгандыгын көрүүгө болот. Кол койгон тараптар **Париж декларациясынын принциптерин** карманууга макулдашты²⁹:

- Өлкөнүн жетектөөчү ролу;
- Гармониялаштыруу, донорлор жардамын улуттук өнүгүү стратегияларына негиздешет (мисалы: жакырчылыкты кыскартуу боюнча улуттук стратегиялары менен) жана шериктеш өлкөлөрдүн мекемелери жана процедуралары аркылуу турмушка ашырышат (донор менен жардам алуучунун ортосундагы координация);
- Макулдашылгандык (макулдашылгандык жана гармониялаштыруу (донорлор гендерлик жагын эсепке алуучу бюджеттөө, потенциалды калыптандыруу, аялдардын өзгөчө муктаждыктарын эске алуу, комплекстүү гендерлик мамиле кылуу (КГМ) системасына ээ);
- Кайсы бир жакка таандыгы (институционалдык структураларга, жакырчылыкты гендерлик жагынан талдоо ишине, Баа аркылуу билдирилген гендерлик теңдикке жетишүү боюнча улуттук планга);
- Натыйжага багыт алган башкаруу;

²⁸ Дүйнөлүк банктын сайты, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/1> электрондук ресурсу

²⁹ Париж декларациясы

- Бири-бирине иш баян тапшыруучулугу (жарандык коомдун (ЖК) катышуусу, гендерлик баалоо индикаторлору, натыйжа катары алынган гендерлик теңдик).

Париж декларациясы эл аралык жана өлкө ичиндеги деңгээлде өз ара прогрессти баалоо үчүн өнүктүрүү максаттарына бөлүнгөн ресурстардын пайдаланылышын мурдагыдан да катуу көзөмөлдөө механизмдеринин зарылдыгын моюнга алат. Макулдашылган шериктештик алкагындагы милдеттенмелердин кең комплекси контекстинде бул максатты көздөп, жардамдын натыйжалуулугун көзөмөлдөөнүн 12 көрсөткүчү аныкталган жана алардын он бири боюнча 2010-жылы натыйжалар орун алышы керек. Бул көрсөткүчтөр боюнча ийгиликтер (прогресс) атайын изилдөөлөрдүн жүрүшүндө изилденет.

Өнүктүрүүгө көмөктөшүүнүн натыйжалуулугу маселесинин чечилишинде зор ийгиликтер болсо да, Париж декларациясы жарандык коом, жардам алуучу өлкөлөр жана “БРИК” өлкөлөрүнүн (Бразилия, Россия, Индия жана Кытай) “жаңы” донорлору тарабынан катуу сынга алынды. Бул таламдуу тараптардын айрымдары жардамдын натыйжалуулугунун дүйнөлүк стандарты катары алынган Париж декларациясынын статусуна макул эмес. Айрым чөйрөлөрдө бул декларация өнүккөн өлкөлөрдүн өнүгө баштаган өлкөлөргө таңуулаган өнүм катары каралат. Жалпысынан Париж декларациясына карата сын негизги үч пункттан турат:

1. Декларация техникалык аспектиери менен гана чектелет жана көмөктөшүүнү жалаң гана өкмөттөр тарабынан талкуулануучу маселелер катары карайт. Мында жарандардын жана жарандык коомдун жигердүү катышуусу болбосо, өнүгүү мүмкүн эместиги эсепке алынбайт.
2. Аракеттердин улуттук пландары донорлордун Дүйнөлүк банктын жана Эл аралык валюталык фондунун либералдуу экономикалык принциптерин пропагандалаган эксперттери тарабынан калыптандырылат. Шериктеш өлкөлөр тарабынан элитанын чакан чөйрөсү гана өз пикирин билдире алат. Парламент, калк жана жарандык коомдун уюмдары менен символикалык түрдөгү “консультациялар” гана өткөрүлөт.
3. Жетишилген натыйжалар жана аларга жетүүнүн шарттары жөнүндө маалымат берүү процесси донор менен бенефициар өлкөнүн өкмөтүнүн ортосунда маалымат алмашуу менен чектелет, коомчулук катышпайт жана коомчулуктун көңүлү бул маселеге бурулбайт. Иштин мындай жагдайы коомчулук тарабынан демократиялык көзөмөлдөө процессин жүргүзүүгө эч бир мүмкүнчүлүк бербейт.

Париж декларациясынан кийин практика бир караганда, оң болуп көрүнүп, донорлор тарабынан өлкөлөргө тышкы жардамдын натыйжалуулугун камсыз кыла турган чаралардын натыйжасыздыгын тастыктады. Тараптар 2008-жылы Нью-Йорк шаарында (АКШ) БУУнун миң жылдык өнүктүрүү максаттары боюнча жогорку деңгээлдеги жолугушууну жана Аккрадагы жогорку деңгээлдеги форумду өткөрүүгө аргасыз болушту. Бул жолугушуулар Париж декларациясынын милдеттенмелери менен милдеттерине карата прогрессти баалоо үчүн зарыл болгон.

Аккрадагы жардамдын натыйжалуулугу боюнча жогорку деңгээлдеги форум

2008-жылы Аккра шаарында (Гана Республикасы) тышкы жардам боюнча эң эле чоң конференция өткөрүлдү: ага 1700дөн ашуун адам, алардын арасында өнүгө баштаган жана донор-өлкөлөрдөн 100дөн ашык министр жана агенттиктердин башчысы; БУУнун, көп жактуу агенттиктердин, глобалдык фондулардын, мекемелердин жана жарандык коомдун 80 уюмунун өкүлдөрү катышты. Бул конференцияда Париж декларациясынын жоболорун уланткан жана күчөткөн Аракеттердин Аккра программасы (ААП) кабыл алынды. Программанын баса белгилей турган жетишкендиги – бул программада өнүгө баштаган өлкөлөрдүн өкмөттөрүнүн Жарандык коом уюмдарын өнүгүүнүн улуттук программаларынын даярдалышына, аткарылышына жана мониторинг жүргүзүлүшүнө тартуу милдеттенмеси (13-параграф)³⁰.

ААП негизги үч көйгөйдү чечүүгө багытталган:

- Программанын өлкөгө таандыгы (көпчүлүк учурларда жардам өлкөнүн кожоюнуна көрсөтүлөт, чечимдерди кабыл алуу демилгеси ага гана таандык жана анын жеке кызыкчылыктары эсепке алынат), өлкөнүн стратегиясын эсепке алуу, Парламент жана жарандык коомдун уюмдары сыяктуу кызыккан тараптарды процесске катыштыруу.
- Мындан да натыйжалуу жана жигердүү шериктештикти уюштуруу. Улуттук өнүгүүнү пландоо, турмушка ашыруу жана мониторинг жүргүзүүгө **жарандык коомдун жана аялдар топторунун**

системалык түрдө катышуусу үчүн шарттарды түзүүчү институционалдык структуралары бар болууга тийиш.

- Өнүгүүнүн натыйжаларына жетишүү. ААПде өнүгүүнүн натыйжаларынын бар болушу зарыл, бирок жардамды көрсөтүү процесси анча натыйжалуу эмес деп эсептелет. Өнүгүүнүн натыйжаларын баалоодо гендерлик теңдик, адам укугу жана экологиялык туруктуулук көңүл чордонунда болуусу баса белгиленет.

Өнүгүүнүн өлкөгө таандык болушун күчөтүү үчүн ААП донорлорду өнүгүү жөнүндөгү саясий диалогду өлкө деңгээлине чейин көтөрүүгө, өлкөнү өнүктүрүп жана анын түзүлүшүн колдонуп, өнүгө баштаган шериктеш өлкөлөрдүн өлкөнү башкаруу жөндөмдүүлүгүн күчөтүүгө милдеттендирет. Мисалы, Кыргыз Республикасына жардам 2013-2017-жылдардагы Туруктуу өнүгүүнүн улуттук стратегиясына ылайык келген министрликтердин, ведомстволордун конкреттүү стратегиясына эсептелип берилиши керек. Программада парламенттер, жергиликтүү бийликтер, **жарандык коом уюмдары**, ЖМК жана жеке сектор менен тыгыз иштөө милдеттенмеси көрсөтүлгөн.

ААП донорлордун тышкы жардамды майдалабай, ошол эле убакта аны көбөйтүү убадасын тастыктайт. Программада өнүгүүнүн бардык катышуучулары менен, анын ичинде ЖКУ менен иштешүүгө, татаал кырдаал түзүлүп калган жана жетишсиз жардам алган өлкөлөргө өзгөчө көңүл бурууга убада берилет.

Донорлор “өз жардамын мындан аркы шарттоодон арылуу боюнча индивидуалдуу пландарды иштеп чыгууга” милдеттенмелерди алышты.

Өнүгүүнүн эң эле жогорку натыйжаларына жетүү үчүн, ААПта эң мыкты маалыматтык башкаруунун жана өлкөдөгү маалыматтык системалар менен макулдашуу аркылуу **иш баяндуулукту жана ачыктыкты** жогорулатуу убадалары берилет. 2010-жылы бардык өлкөлөрдө тышкы жардам парламенттин көзөмөлүнө карата ачык болот, ал тууралуу жана өлкөлөрдүн өз ара баалоо серептери жөнүндөгү маалыматтар мезгил-мезгили менен жарыяланып турат. Программада иштеп жаткан иш баяндуулуктун эл аралык механизмдерин күчөтүүгө аракет жасалат. Тышкы жардам алдын ала белгилүү болушу үчүн **донорлор тышкы жардамга карата милдеттенмелер жана факт түрүндөгү төлөмдөр тууралуу толук жана өз убагындагы маалыматтарды берүүгө**, үч-беш жылдык чыгымдар пландарын тапшырууга милдеттендирилди. Иш баяндуулук өзүнө дагы кошумча натыйжага багытталган башкаруу системасын киргизүү боюнча натыйжаларды, өлкөнүн деңгээлиндеги программаларга комплекстүү гендерлик мамиле кылууну киргизүү боюнча өкмөттүн жана донорлордун потенциалын күчөтүүгө багытталган тышкы жардамдын проценттик үлүшүн камтууга тийиш. ААП гармонизациялоого жана макулдашууга багытталган. Өзгөчө гендерлик максаттарга, мисалы, аялдарга карата зордук көрсөтүү, ВИЧ/СПИД ооруларына жол бербөө жана аларды дарылоо.

Бирок, маанилүү жетишкендиктер менен бирге айрым аспектилердеги кемчиликтер да жок эмес, Аракеттенүүнүн Аккра программасынын айрым чөйрөлөрүндө белгилүү бир прогресс болгон жок:

- Донорлордун байланыштуу жардамынын аякталышы жана шарттары, анын ичинде азык-түлүк жардамы жана техникалык көмөктөшүү маселелери чечилбеди.
- Донорлор шартталган жардам берүүнү толугу менен жоюудан баш тарта элек.
- Алар демократиялык жардам берүү жана өнүктүрүү саясатын түзүү боюнча конкреттүү, өлчөнө турган жана кайсы бир белгилүү мөөнөткө байланыштуу милдеттенмелерди мойнуна алуудан качууда.
- Үчүнчү дүйнөгө таандык болгон мамлекеттердин карызды тейлөө боюнча каражаттары өнүгүүгө берилген расмий жардамдан алган каражаттардан бир нече жолу ашып түшсө да, донорлор карыз боюнча милдеттенмелерди жоюу жөнүндөгү эң эле маанилүү, биринчи даражадагы маселеден толугу менен баш тартышты.
- Финалдык, консенсуска негизделген ААП мурдагы, алда канча масштабдуу версиялардын ордун ээлейт. Мисалы, алардын биринде “донорлор шарттарды таңуулабайт” деп ачык-айкын айтылган. Мындай натыйжа бул анча прогрессивдүү болбогон, бирок таасири күчтүү (АКШ, Жапония жана Дүйнөлүк банк сыяктуу) оюнчулардын позициясына ылайыкталып макулдашылган келишим болгондуктан пайда болду.
- Тышкы жардам системасынын иш баяндуулугу жогорулаган жок, анткени 2009-жылга чейин иштелип чыккан жана киргизиле турган ачыктыктын жаңы стандарттары киргизилбеди. Алар

ишенимдүү, так, элге жеткиликтүү жана салыштырма түрдөгү маалымат коомчулукка жигердүү түрдө жетип турарына кепилдик болгон.

- Париж декларациясындагы индикаторлорду адаптациялоо жана Аккра программасынан алынган жаңы индикаторлорду 2009-жылга карата киргизүү жолу аркылуу өлкөлөргө жардам берүүнүн натыйжалуулугуна карата мониторингдин сапаты керектүү деңгээлде өскөн жок. Жарандар тарабынан башкарылган жана көз карандысыз байкоо жана баалоо системалары колдоого алынбады, Париж декларациясынын жакырчылыкты кыскартуу, гендерлик теңдик, адам укугу жана экологиялык туруктуулукка таасирин аныктоо үчүн баалоонун жалпы процесси жактырылбады.

Өнүктүрүүгө берилген расмий жардам мүчөлөрү Экономикалык кызматташтык жана өнүгүү уюму (ЭКӨУ) жана Дүйнөлүк банк биргелешип, Пусан шаарында (Корея Республикасы) эл аралык деңгээлдеги 4-форумда алдыдагы маселелерди чечиш үчүн жолугушту.

Тышкы жардамдын натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча эл аралык деңгээлдеги 4-форум

Катышкан өлкөлөр тарабынан бул форумунда өнүгүү максатында Пусан шериктештиги жөнүндөгү Жыйынтыктоочу документ кабыл алынды. Анын таасири айрым аспектилерде прогрессивдүү, бирок башка чөйрөлөрдө белгилүү бир прогресске жетүүдө бардыгы тең ойдогудай болуп чыккан жок. Бул программанын негизги жетишкендиги – жарандык коом уюмдарын өнүгүүнүн улуттук пландарын даярдоого, аткарууга жана мониторинг жүргүзүүгө катыштыруу боюнча өкмөттүн милдеттенмелеринин бар болушунда. Өнүгүүнүн расмий жардамына катышкан өлкөлөрдүн мурдагы сүйлөшүлгөн документтеринде мындай милдеттенмелер жок болчу.

Пусан шериктештигинин Жыйынтыктоочу документинин мааниси – **адам укугу, кадыр-барктуу жумуш, гендерлик теңдик, экологиялык туруктуулук жана экологиялык маселелер чөйрөлөрүндөгү** эл аралык милдеттенмелерге ылайыктуу жалпы принциптеринин биринчи жолу кабыл алынышында жана натыйжалуу өнүгүү максатындагы кызматташтыктын негизин калыптандыргандыгында:

- a. *Өнүгө баштаган өлкөлөрдүн приоритеттүүлүккө укуктуулугу.*
- b. *Натыйжаларга жетүүгө күчтүн бардыгын топтоо.*
- c. *Инклюзивдүү өнүгүү максатында кызматташуу.*
- d. *Бири-бирине карата ачык болушу жана иш баяндуулугу.*

Ушул эле документте натыйжалуу кызматташуу боюнча **жаңы, анын ичинде глобалдуу шериктештикти түзүү** милдеттенмеси кабыл алынган.

Пусанда натыйжалуу өнүгүү максатында кызматташуу боюнча Глобалдуу шериктештик түзүлгөн. **Глобалдуу шериктештик** макулдашуусуна 160 өлкө, аймак жана уюм кол коюшкан. Бул макулдашуу Пусандагы макулдашууларды турмушка ашыруудагы ар кандай тараптардын катышуусун жана өз ара билим алмашууларын тездетет. Ал дагы Пусанда моюнга алынган милдеттенмелердин жүзөгө ашырылышынын прогрессине туруктуу негизде мониторинг жүргүзүүнү колдоп турат.

Тышкы жардамдын натыйжалуулугу жөнүндө сөз болуп жатканда, өнүгүүгө көмөктөшүү процесси жардам кабыл алып жаткан өлкөнүн өнүгүшүнүн реалдуу муктаждыктарына багытталып, калктын бардык катмарларынын таламдарына жооп бериши керек экендигин баса белгилөө зарыл. Бул тең укуктуу шериктештик жана иш баяндуулук принциптери сакталганда гана мүмкүн. Тең укуктуу шериктештик өнүгүү программа, долбоорлорду аныктап түзүүдө, турмушка ашыруу, башкаруу жана баалоодо таламдуу тараптардын биргелешкен катышуусун талап кылат. Донорлор өнүгүү маселелерин чечүүдө жардам кабыл алган тараптын ролу башкы деп эсептеши керек, ал эми бенефициар өлкөлөр донорлук жардамды координациялоого карата жооптуулугун жогорулатууга тийиш.

Жардам алган өлкө өз милдеттенмелеринин алкагында өлкөнүн өнүгүү стратегияларын иштеп чыгууда гендерлик мамиле кылууну пайдаланууга, мамлекеттик пландоо процесстерине, анын ичинде бюджеттөөгө³¹, гендерлик өлчөөлөрдү киргизүүгө тийиш. Мында донорлук уюмдар төмөнкүдөй иш чаралардын өткөрүлүшүнө жооптуу болуусу максатка ылайык: ӨРЖ боюнча КР донорлорунун координациялык кеңешинин алкагында шериктештердин өз ара аракеттенүү боюнча координациясын күчөтүү; өлкөнүн гендерлик бааланышынын, гендерлик өнүгүү боюнча стратегиянын жана планынын негизинде тышкы жардамдын жана өнүгүүнүн күн тартибин жана программасын

³¹ Пусан декларациясы, №20 параграф

калыптандыруу; Аккра жана Пусан аракет программаларынын принциптерин, алардын ичинде өнүгүү боюнча ишмердүүлүктү пландоодо, турмушка ашырууда жана баалоодо гендерлик өлчөөнү киргизүү принциптерин сактоо.

Тышкы жардамдын натыйжалуулугу жана өнүгүүнүн Кыргызстандагы натыйжалуулугу

2010-жылдын 27-июлунда Бишкекте Кыргыз Республикасынын Президенти Роза Отунбаеванын катышуусу менен донорлордун жогорку деңгээлдеги жолугушуусу болуп өттү. Бул жолугушуунун негизги максаты – 2010-жылдагы окуялардан кийин өлкөнү калыбына келтирүүгө жардам алуу болгон. Негизинен каражаттар өлкөнүн Түштүгүн калыбына келтирүүгө, ошону менен бирге кризис кырдаалындагы өлкөнүн бюджетинин дефицитин жабууга багытталган. Донорлор тарабынан 1 млрд. 100 млн. АКШ доллары көлөмүндөгү жардам берүү убадасы берилген³².

Кабыл алынган чечимдерди аткаруу үчүн Кыргызстандын жарандык коомунун уюмдары “Жардамдын натыйжалуулугу” аттуу бирикмени түздү: Жарандык коомду колдоо борборлорунун ассоциациясы (ЖККБА), Жарандар коррупцияга каршы, ЖМКнын Ош ресурс борбору жана Кыргызстандагы аялдардын ӨЭУ форуму. Бул бирикме 2010-жылдын октябрь айында Бишкек шаарында жардамдын натыйжалуулугу жана өнүгүү боюнча иш үчүн потенциалды жогорулатуу боюнча тренинг өткөрдү. 2010-жылдын 18-ноябрында мамлекеттик структуралар менен жарандык коомдун уюмдарынын шериктештиги үчүн мүмкүн болгон чөйрөнү түзүү жана чыңдоо максатында мамлекеттик органдардын өкүлдөрү менен “Тышкы жардамдын натыйжалуулугу” аттуу жолугушууну уюштурду.

2012-жылдын ноябрь айында Коомдук Байкоочу Кеңешинин (КБК) Координациялык Кеңеши (КБК КК) уюштурулду. Ал ишмердүүлүк планына тышкы жардамга мониторинг жүргүзүү боюнча КБК ККнын Жумушчу тобун түзүүнү киргизди.

2013-жылдын 19-21-июнунда тышкы жардамдын натыйжалуулугуна мониторинг жүргүзүү үчүн КРдеги БУУнун Өнүктүрүү Программасынын жардамы менен өлкөнүн өнүгүү тагдырына кайдыгер эмес КБК мүчөлөрү үчүн тренинг өткөрүлдү. Тренингден кийин Өнүгүүгө расмий жардам боюнча КБКнын Жумушчу тобу түзүлдү.

Аларга Тышкы жардамдын жана КРдин өнүгүшүнүн натыйжалуулугуна көмөктөшүү боюнча ЖКУнун Альянсы кошулду (“Перемена”, «Наш Век», «Касиет Булагы» КБ, «Comfort Management Group» ЖЧК). Бул уюмдардын арасынан «Наш Век» тышкы гранттар жана займдар боюнча КРдеги донор уюмдарынын долбоорлоруна масштабдуу мониторинг жүргүзүп жатат.

2013-жылдын 10-11-июлунда Бишкек шаарында Өнүгүү маселелери боюнча Жогорку Деңгээлдеги Конференция өткөрүлдү. Өлкөнүн жогорку жетекчилиги, өкмөттүн мүчөлөрү, парламенттин жана сот системасынын өкүлдөрү, эл аралык каржы институттары жана өнүктүрүү уюмдары менен бирге бизнес-сектордун жана жарандык коомдун өкүлдөрү (саны өтө эле аз – 6 адам) тарабынан биргелешкен декларация кабыл алынды. Өнүктүрүү боюнча шериктештер КР Өкмөтүнө 30 айдын аралыгында үч негизги сферага: өтө маанилүү мамлекеттик чыгымдарды жана тейлөө кызматтарын, социалдык муктаждыктарды жана өтө эле маанилүү инвестицияларды колдоого 1,1 миллиард АКШ долларын бөлүп берери тууралуу билдиришти³³.

КБК КК Жумушчу тобу 2013-жылдын 26-28-июлунда “Өлкөнүн Аракеттер планынын, Аракеттердин Аккра Программасынын жана Пусан шериктештигинин Жыйынтыктоочу документинин алкагында тышкы жардамдын натыйжалуулугуна жана өлкөнүн милдеттенмелеринин аткарылышынын жылышына мониторинг жүргүзүү” боюнча тренинг өткөрүлдү. Бул жумушчу топ август айында тышкы жардам боюнча мониторингдик изилдөөлөрдү өткөрүп, Натыйжалуу өнүгүү максатында кызматташуу үчүн глобалдык шериктештикке иш баян тапшырды. Изилдөөлөргө ӨРЖ боюнча КБК ККсынын Жумушчу тобу жигердүү катышты.

Тышкы жардамдын натыйжалуулугу боюнча өлкөлүк индикаторлордун комплекстүү колдонулушу орун албагандыктан, ӨРЖ жумушчу тобу Өнүгүү процесстериндеги жана ӨРЖ боюнча шериктештиктеги иш баяндуулукту жогорулатуу боюнча Бийликтин мамлекеттик жана жергиликтүү органдарынын, КР ЖК депутаттарынын, донорлук уюмдардын жана ЖКУнун ортосунда өз ара аракеттешүүнүн бирдиктүү платформасын түзүү демилгесин көтөрдү.

³² КР Президенти, 27.07.2010-ж. / Бишкек, http://www.kyrgyz-el.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=827&Itemid=44 сайты

³³ «Кабар» МА, 8-июль, 2013-ж. / Бишкек, <http://kabar.kg/rus/economics/full/58778>. электрондук ресурсу

Ошону менен бирге КБК ККнын ӨРЖ боюнча Жумушчу тобу төмөнкүдөй багыттарда жигердүү изилдөө иштерин өткөрүүдө:

- Изилдөө методологиясын иштеп чыгуу, тышкы жардамды баалоонун өлкөлүк индикаторлорун иштеп чыгуу (донорлордо да, өнүгө баштаган өлкөлөрүн өкмөттөрүндө да бирдиктүү куралдар жана индикаторлор жок);
- Иштелип чыккан жана кабыл алынган стандарттарга ылайыкталган мониторингдик изилдөөлөр;
- Өлкөнүн тышкы жардамдын натыйжалуулугу боюнча таламдарын (эдвакаси) алдыга жылдыруу, донорлор жана өлкөбүздүн өкмөтү тарабынан алынган эл аралык милдеттенмелерди аткаруу боюнча иштер.

ӨРЖ боюнча ишмердүүлүктө мамлекеттик органдарга караштуу Коомдук байкоочу кеңештердин мүчөлөрүнүн катышуусу өтө маанилүү. Расмий жардам боюнча чечимдерди кабыл алууда жарандык коомдун сабаттуу өкүлдөрүнүн саны канчалык көп болсо, жакырчылыкты жоюуга жана социалдык-экономикалык өнүгүүгө багытталган насыялык жана гранттык каражаттардын мамлекеттик жана донорлук уюмдар тарабынан натыйжасыз колдонулушу да ошончолук аз болот.

Негизги түшүнүктөр жана терминдер:

Шартталган жардам – берилиши формалдуу жана бейформалдуу макулдашуулар менен шартталган насыялар жана гранттар.

Өнүктүрүүгө расмий жардам – мамлекеттер аралык программалардын алкагында өнүгө баштаган же өткөөл экономикасы менен болгон өлкөгө чет мамлекеттер же эл аралык насыя уюмдар тарабынан кайтарылгыс же жеңилдетилген шарт менен каражаттарды бөлүп берүү.

Өнүгүү – бул элдин жетиштүүлүгүнүн өсүшү. Анын көптөгөн өлчөөлөрү бар: физикалык, биологиялык, интеллектуалдык, эмоциялык, социалдык, билим берүүчүлүк, экономикалык жана маданий өлчөгүчтөрү.

Насыя (заем) – натыйжада карызга алгандарда карыз милдеттенмелери пайда болгон натуралдык же акчалай формадагы ресурстарды өткөрүп берүү боюнча трансакция. ӨРЖ алкагында карызга алгандарга расмий түрдөгү насыялар (займдар) берилет.

Натыйжалуулук – бул ресурстар (фонддор, экспертиза, убакыт ж.б.) канчалык үнөмдүү натыйжага айлангандыгынын ченеми.

2.4. Коррупцияга каршы саясаттын аткарылышына мониторинг жүргүзүү

Коррупцияга каршы программанын жүзөгө ашырылышы коррупцияга каршы мониторинг жүргүзүүнүн жүзөгө ашырылышын талап кылат. Коррупцияга каршы мониторингди коррупциялык укук бузуулардын, коррупциогендик факторлор жана белгилердин, коррупцияга каршы саясаттын жүзөгө ашырылыш чараларынын үстүнөн байкоо жүргүзүү, талдоо, баалоо жана болжолдоо аркылуу жүргүзүүнү коррупцияга каршы саясаттын бир бөлүгү катары кароого тийиш. Ошону менен бирге мониторинг – бул өтө күчтүү саясий курал, анын натыйжаларын алуу жана талдоо жарандардын жана бийликтин жүрүм-турумуна таасир этет, коррупцияга каршы жаңы аң-сезимди пайда кылат. Коррупцияга каршы мониторингди жүргүзүүгө түздөн-түз катышкан Коомдук кеңештер бийлик өткөрүп жаткан фиктивдүү эмес, реалдуу иш чаралар тууралуу керектүү пикирлерди калыптандыра баштайт.

Мониторингди өткөрүүнүн бирден бир шарты – бул анын ачыктыгы, ачыктык анын натыйжасына карата ишенимдин жогору болушун камсыз кылат жана таламдуу тараптардын мониторингдин натыйжаларына мүмкүн болгон таасирин азайтат. Ачыктык мониторингди өткөрүүнүн бардык этаптарында болушу керек, тактап айтканда, мониторингди өткөрүүгө карата конкурсту жарыялоодо; мониторингдин аткаруучусун тандаганда; маалыматтарды чогултуу жана талдоонун бирдиктүү методикасын иштеп чыгууда, маалыматтардын булактарын тандоо себептерин көрсөтүүдө; чогултулган маалыматтарды талдап, жыйынтык чыгарууда.

Коррупцияга карата мониторинг жүргүзүүдө төмөнкүдөй максаттарды коюу керек: 1) коррупциялык белгилерди жана фактыларды ачып көрсөтүү; 2) коррупциянын кооптуулугу тууралуу калктын маалымдуулугун жогорулатуу жана адамдар менен бийликтин жүрүм-турумуна таасир берүү; 3) бийлик менен коомдун абалын ар тараптан мүнөздөгөн “коррупциянын рейтингинин” аныкталышын туруктуу негизде камсыз кылуу; 4) коррупцияга каршы иш чаралардын артыкчылыктуу багыттарын аныктоо жана алардын натыйжалуулугун талдоо; 5) коррупцияга каршы программаларды түзөтүү жана өркүндөтүү.

Коррупцияга каршы мониторингди ишке киргизүү системасы этап-этабы менен турмушка ашырылуучу ишмердүүлүктүн ар кандай багыттарын өзүнө камтышы керек.

Биринчи этапта жалпы кабыл алынган коррупциялык практикалардын түрдүү изилдөө методдорун комплекстүү пайдалануунун натыйжасында алынган маалыматтар чогултулат жана талданат.

Экинчи этапта коррупциялык практикалардын конкреттүү түрлөрү жиктелет жана типтүү коррупциогендик белгилер жана факторлор аныкталат.

Үчүнчү этапта иштеп жаткан мыйзамдын кайсы ченемдери коррупциялык мамилелердин жыйындысын жөнгө салат жана алардын өз ара байланышы кандай экендиги түшүндүрүлөт. Мыйзамда жетишсиздиктерди жана карама-каршылыктарды жоюу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу менен байланыштуу ченемдик укуктук актыларга карата коррупцияга каршы экспертиза жүргүзүү – бул мониторинги өткөрүүнүн мыйзам ченемдүү натыйжасы болууга тийиш.

Мониторингди жүргүзүүнүн биринчи этабында колдонулган изилдөө методдорун негизги үч топко бөлүштүрүүгө болот:

Методдордун биринчи тобу өзүнө бийлик органдарынын иштешин камтыйт. Бул талдоо төмөндөгү параметрлерди аныктоо жолу менен турмушка ашырылат: а) мамлекеттик органдын алдында кандай милдет коюлган (бул милдеттин коомдук кызыкчылыктарга төп келиши, ачыктыгы, турмушка аша тургандыгы, көзөмөлгө алына алгандыгы); б) мамлекеттик органдын алдында турган милдеттердин жүзөгө ашырылышында тышкы көзөмөл кандайча өткөрүлүшү керек; в) коюлган милдеттерди чечүү үчүн мамлекеттик органга кандай ресурстар жана ыйгарым укуктар берилиши керек; г) ресурстар кандайча бөлүштүрүлгөн, алар бюджетке туура келеби жана ким мындан пайда көрдү, чыгым болду; д) мамлекеттик орган тарабынан ресурстарды пайдаланууга жана анын ыйгарым укуктарына тышкы көзөмөл кандайча жүзөгө ашырылышы керек.

Методдордун экинчи тобу өзүнө статистиканы изилдөөнү, кылмыш-жаза иштеринин изилдөөсүн жана талдоосун, мыйзамдын талдоосун жана контекст-талдоону (мазмундук талдоону) камтыйт.

Методдордун үчүнчү тобуна социологиялык техникаларды киргизсе болот: а) интервью же анкеталоо түрүндөгү сурамжылоо, айрым учурларда Интернет ресурстарды пайдалануу менен сурамжылоону өткөрүү; б) байкоо жүргүзүү; в) эксперттик баалоо.

Бардык каралган методдордун арасынан социологиялык методдор эң эле натыйжалуу көрүнөт, анткени мониторинг системасына коррупциялык мамилелердин катышуучулары түздөн-түз катыштырылат. Социологиялык изилдөөлөрдө өтө ар түрдүү суроолордун топтому берилиши мүмкүн: “Коррупциянын деңгээлин баалоо”, “Бийлик институттарына карата ишеним”, “Коррупциянын маңызын түшүнүү”, “Коррупцияга багыт алуу” ж.б. Жалпысынан сурамжылоо методун турмушка ашыруу татаал даярдоо иштерин камтыйт. Алар сурамжылоону моделдөө менен анкеталык суроолордун типологиясын иштеп чыгуу, респонденттердин иш милдеттерин баалоо процедурасы, алынган маалыматтарды иштетүү жана баалоо ыкмалары менен байланыштуу.

Мониторингдин экинчи этабында бүткүл алынган маалыматтардын арасынан коррупциялык практикаларды бөлүп чыгарып, аларды түрлөргө жиктеп чыгуу керек. Аныкталган коррупциялык практикаларды алардын пайда болуу чөйрөлөрүнө карата жиктөө (классификациялоо) мүмкүн: жалпы элдик ресурстарды бөлүштүрүү чөйрөсүндөгү кызмат абалын кыянаттык менен пайдалануу; санкцияларды колдонуу, мамлекеттик көзөмөл чөйрөлөрүндө кызмат абалын кыянаттык менен пайдалануу; жалпы элдик тейлөө кызматтар чөйрөсүндө жана башкаларда кызмат абалын кыянаттык менен пайдалануу. Ал эми ар бир чөйрөдө көнүмүш болуп калган коррупциялык кырдаалдардын түрлөрүн бөлүп көрсөтүү болот. Мисалы, мындай схема боюнча: санкцияларды колдонуу – милиция – аймакта убактылуу жашагандарды мыйзамсыз каттоо.

Коррупциялык практиканы изилдөө коррупциялык белгилерди жана факторлорду изилдөө аркылуу турмушка ашырылат.

Коррупциялык белгилер (сигналдар) – бул практикада коррупциянын таралгандыгынын факт түрүндөгү белгилери. Мисалы, коррупциялык белгилер деп төмөнкүдөй кырдаалдарды эсептесе болот: а) жаран кайсы бир бийлик органында өз укуктарын эркин түрдө турмушка ашыра албайт же күндөлүк, жөнөкөй маселелерди тез жана натыйжалуу чече албайт; б) милдеттүү түрдөгү эл алдындагы иш баяндуулуктун механизмдери жок; в) кабыл алынган чечимдерге карата даттанууда тоскоолдуктар орун алган; г) чиновниктердин ишкерчиликке тартылган учурлары көп; д) чиновниктин

жашоо образы анын каржылык мүмкүнчүлүктөрүнө төп келбейт; е) укук коргоо органдарына жана сотторго саясий басым мүнөздүү; д) жарандардын бийлик органдарына карата ишенимдин төмөн деңгээли байкалууда ж.б.

Коррупциялык факторлор – бул практикада коррупцияга алып келген жүрүм-турумдун формалдуу моделдери. Мисалы, коррупциялык факторлор деп төмөнкүлөрдү эсептесе болот: 1) коомдук көзөмөл үчүн механизмдердин жоктугу; 2) ресурстарды бөлүштүрүүдө конкурстардын жоктугу; 3) маанилүү укуктук чечимди чыгаруу үчүн мөөнөттүн кыскалыгы ж.б.

Коррупцияга каршы мониторингди өткөрүүнүн үчүнчү этабы түрдүү укуктук күчкө ээ ченемдик актылардын системасын аныктоону; коррупциялык практиканын өңүтүнөн алганда, шектүү болуп саналган кырдаалдын тиешелүү ченемдик актылары менен байланышын аныктоону талап кылат.

Ошентип, сунушталган схема боюнча мониторинг өткөрүү коррупцияга каршы саясатты негиздеп өткөрүүгө, коррупцияга каршы төмөнкүдөй милдеттери чечүүгө мүмкүнчүлүк берет:

- а) жалпы кабыл алган коррупциялык практикаларды изилдөө жана коррупциялык кырдаалдардын механизмдерин аныктоо;
- б) бийликтин деңгээлдери жана институттары, экономиканын тармактары ж.б. боюнча коррупциянын деңгээлин жана структурасын өлчөө;
- в) коррупция чөйрөсүндөгү коомдук аң-сезимди изилдөө;
- г) коррупцияга каршы иш чаралардын натыйжалуулугун өлчөө.

Эксперттерге коюлуучу суроолор төмөндөгүдөй болушу мүмкүн:

- Кандай коррупциялык практикада укуктун жетишсиздиктери, карама-каршылыктары жана ченемдин түрдүүчө түшүнүүсү колдонулат?
- Кандай кырдаалдарда мамлекеттик жана муниципалдык органдардын, башка уюмдардын компетенцияларынын жана ишмердүүлүк чөйрөлөрүнүн так аныктамаларынын жоктугу коррупциялык мамилелерге жол ачат?
- Кантип ченемдик актынын текстинде коррупциогендик факторлорду табууга болот? ж.б. суроолор.

Коррупциялык экспертизанын натыйжалары ченем түзүүдөгү маселелерди жоюу боюнча сунуштарды иштеп чыгууга кызмат кылышы керек. Мындай коррупциялык маселелерди чечүү боюнча сунуштар катары төмөнкүлөрдү келтирсе болот:

- а) проблема түзгөн ченемдин текстин талдоо;
- б) өткөрүлгөн мониторингдин жүрүшүндө табылган практикалык коррупциялык кырдаалдын сыпатталышы – бул ченем менен жөнгө салынган мамилелердин коррупциялуулугунун далили;
- в) ата мекендик жана чет өлкө мыйзамында окшош мамилелерди жөнгө салуучу моделдүү ченемдин үлгүсү;
- г) ченемди жоюу же анын жаңы редакциясын түзүү сунушу.

Көптөгөн өлкөлөрдө коррупциянын үстүнөн мониторинг жүргүзүү анын илимий жактан тууралыгын жана зарылдыгын далилдеди. Кыргызстан үчүн да мониторинг системасын колдонбой туруп коррупцияга каршы натыйжалуу туруштук берүүнү элестетүү мүмкүн эмес. Мониторингди өткөрүү зарыл, анткени ал коррупциянын жалпы сүрөтүн түзүүгө, коррупциялык практиканы изилдөөгө, анын себептери менен шарттарын талдоого, коррупция чөйрөсүндөгү коомдук аң-сезимди изилдеп чыгууга, коррупцияга каршы алдын ала чараларды, алынган маалыматтардын негизинде коррупцияга каршы күрөшүү багытындагы мыйзамды өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берет.

Жалпысынан жана өзүнчө алынган мамлекеттик органда өкмөттүн коррупцияга каршы саясатын кабыл алуу жана турмушка ашыруу процессине Коомдук кеңештердин катышуусун камсыз кылуу үчүн **Коррупцияга каршы аракеттенүү боюнча КБК ККнын жумушчу тобу** түзүлүп, ал иштеп жатат.

КР Экономика министрлиги, БУУӨП-ЮСАИД, Дүйнөлүк Банктын долбоору жана КР ККК колдоосу алдында КБК мүчөлөрү, КК жана КБК КК ЖТнин кандидаттары үчүн өткөрүлгөн 3 күндүк тренингдин жыйынтыктары боюнча мамлекеттик органдарда коррупцияга каршы саясаттын жүзөгө ашырылышына мониторинг жүргүзүү үчүн 10 кадам иштелип чыккан. Бул **10 кадам** өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

1. Мамлекеттик органдын жоболоруна жана кызматтык нускамаларына талдоо жана экспертиза жүргүзүү.
2. Мамлекеттик органдын коррупцияга туруштук берүү боюнча “Иш чаралардын программасын жана пландарын” жана анын аткарылышы боюнча иш баянды талдоо.
3. Программаны аткаруучу адам менен өз ара аракеттешүү.
4. Мамлекеттик орган тарабынан өткөрүлүүчү мамлекеттик сатып алуулар планына, анын аткарылышынын тууралыгын текшерип, мониторинг жүргүзүү.
5. Мамлекеттик органдын коом үчүн маанилүү болгон комиссияларына катышуу (коллегияларга, дисциплиналык комиссияларына ж.б.).
6. Мамлекеттик органдын маалыматтык саясатына мониторинг жүргүзүү, эки жактуу байланыштын бар болушун жана анын натыйжалуулугун текшерүү.
7. КБК менен мамлекеттик органдын коммуникациялык байланышын түзүү.
8. КБК мүчөлөрүнүн ведомстволук тренингдерге катышуусу.
9. Жарандардын даттануу жана укуктук даттануу бөлүмүнүн ишине мониторинг жүргүзүү (жооптордун өз убагында берилгендиги, кайталанган даттануулар ж.б.).
10. Мамлекеттик органдын чыгаша менен кирешелерин талдоо.

“Кыргызстанда коррупция менен күрөшүү: 2013-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыктары” альтернативалык иш баянынын кейсинен

Бул талдоонун максаты – 2013-жылдын биринчи жарымындагы “Иш чаралар планын” аткаруу жана иш чараларды бүтүрүү графигинин сакталыш өңүтүнөн алганда, коррупцияга каршы күрөшүүдө Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн жана мамлекеттик органдарынын факт түрүндөгү ишмердүүлүгүн баалоо жана коррупцияга каршы иш чаралардын аткарылышы боюнча альтернативалык иш баянды даярдоо.

Натыйжалуу иштөө, маалымат алмашуу жана аракеттердин кайталанышын жоюу максатында мамлекеттик органдардын ведомство аралык өз ара аракеттешүүлөрү, башкаруу органдары тарабынан коммуникацияларды түзүү үчүн көрүлгөн чаралар талдоого алынды.

Коррупцияга каршы форумдун мүчөлөрү.

Коррупцияга каршы туруштук берүү боюнча КБК КК Жумушчу тобу

Коррупцияга каршы мониторингдин алкагындагы аракеттердин кагышууга карата сезимталдыгы негизинен бир убакта өткөрүлгөн кагышууга карата талдоого жана коррупциогендик коркунучтардын кагышууну жаратуу жагынан баа берүүгө байланыштуу. Эреже катарында бул ишти кабинеттик эксперттик баалоо-аудити методу аркылуу жасоо ыңгайлуураак. Көпчүлүк учурларда маалыматтык талаа жана жарандык коом институттарынын материалдары коррупциянын кагышуу жаратуучулукка тийгизген таасирин баалоо үчүн жетиштүү маалыматтарды камтыйт.

Кыргызстандын реалиялары коррупция менен байланыштуу кагышуу коркунучтарынын көп болушун шарттап турат. Мындай учурларда баалоону жүргүзүп жаткан учурда төмөнкүдөй суроолорго жооп берүү зарыл:

1. Кайсы маселенин чечилиши жөнөкөй адам үчүн көзгө даана көрүнөт жана маанилүү натыйжаны бере алат?
2. Мурда эмнелер көптөгөн кагышууларды жараткан?
3. Мурдагы кагышууларга эмне себеп болгон?
4. Кагышуу реакциясынын деңгээлин төмөндөтүү үчүн азыркы учурда керектүү чараларды көрүү мүмкүнбү?
5. Коом канчалык деңгээлде пландаштырылган чаралар натыйжалуу экендигин колдоп, аларды кабыл алат?

Бул суроолорго болгон жооптор коррупцияга каршы күрөш боюнча аракеттерди маанилүүлүгү жагынан тизип чыгууга, көрүлүүчү чаралардын социалдык натыйжалуулугуна мониторинг өткөрүүнүн эң эле туура келген схемасын түзүүгө мүмкүнчүлүк берет.

2.5. Кыргыз Республикасынын өнүгүшүнүн мамлекеттик саясатын калыптандыруу процессинде коомдук кызыкчылыктарды билдирүү

Жарандык коом институттарына мамлекеттик органдардын ишмердүүлүгүнө коомдук мониторинг жана көзөмөл жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берген жалпы принциптер Кыргыз Республикасынын

Конституциясында да, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында да каралган. Мисалы, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 3-статьясында³⁴ мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын иши алардын эл алдындагы жоопкерчилиги жана ачыктыгы, өз ыйгарым укуктарын элдин кызыкчылыгында жүзөгө ашыруу принциптерине негизделет деп жазылган. Өлкөбүздүн Конституциясы жарандык коом институттарына жана жарандарга төмөнкүдөй мүмкүнчүлүктөрдү берет:

- Экологиядагы иштердин абалы, табигый ресурстарды пайдалануу жөнүндө;
- Саламаттык сактоо, санитария, маданият, айыл чарба жөнүндө;
- Билим берүү, соода-сатык, укук тартибин камсыз кылуу жөнүндө;
- Мамлекеттик органдар жана кызмат адамдары тарабынан мыйзамдын бузулушу жөнүндө;
- Жарандардын укугун жана мыйзамдуу таламдарын бузуу жана өмүрүнө коркунуч келтирүү фактылары жөнүндө.

Мыйзамдын “Маалыматка жетүүнүн кепилдиктери” жөнүндөгү 3-статьясы ар кимге маалыматка жетүү кепилдигин берет. Мамлекет ар кимдин маалымат издөө, алуу, иликтөө, жаратуу, берүү жана жайылтуу укуктарын коргойт.

Маалыматка жетүүгө жана жайылтууга чек коюу мыйзам тарабынан гана белгиленет.

Каржы каражаттарынын, алардын ичинде бюджеттик жана карызга алынган (ссуда, насыя) атайын каражаттардын, башка өлкөлөрдүн өкмөттөрү, эл аралык жана башка уюмдар тарабынан берилген техникалык жардам жана гранттардын мамлекеттик органдар жана мамлекеттик үлүшү бар башка уюмдар тарабынан колдонулушунун ачыктыгы жана натыйжалуулугу КБКнын маанилүү иш милдеттеринин бири болуп эсептелгендиктен, бул пландагы Финансы министрлигинин алдындагы КБКнын тажрыйбасы кызыгууларды туудурат. Финансы министрлиги алдындагы КБК 2012-жылдын ноябрь айындагы пресс-сессияда Кыргызстандагы 2013-жылдын эң эле маанилүү каржы документинин оң жана терс жактарын атап өттү. 2013-жылдын бюджетинин жакшы жагы катары анын ачыктыгы белгиленди. Бул документте программалык бюджеттөөнүн жана тобокелдиктердин калыс бааланышынын белгилери, бюджеттик процессти автоматташтырууну улантууга карата саясий эрк ачык байкалат. “Жалпысынан акыркы жылдарда Финансы министрлигинин иши ачык-айкын болуп, пикир алмашуу түзүлүүдө”, - деп КБК төрагасы Акелеев Азамат белгиледи. Бюджеттин терс жактарына токтолгондо, ал коргонуу жана укук тартиби блоктору боюнча маалыматтар жашырылып калды деп айтып өттү. “Бирок буга эч кандай негиз жок. Бул маалыматтар жарандык секторго мамлекеттик органдардын ишинин натыйжалуулугун баалоо үчүн керек. Учурда, элдин ишеничине ээ болбой туруп, алар бул маалыматтарды жашырып салышты. Бул түп тамырынан туура эмес”, - деп А. Акелеев эсептейт. КБК төрагасы, бардык кыргызстандыктар бул өлкө эмнеге ээлик кыларын билиш үчүн, мамлекеттин бардык активдери менен пассивдеринин ачык-айкын болушун камсыз кылууну сунуштады. “Мындан тышкары, мамлекеттик ишканаларды менчиктештирүү процесси көмүскөдө. Учурда бул ишканаларда конкреттүү партияга таандык болгон адамдар отурушат жана ишканаларды партиялык жана жеке кассаларды толтуруш үчүн колдонушат”, - деп ал тыянак чыгарды.

КТРКнын Коомдук байкоочу кеңешинин ишмердүүлүгү негизинен жарандардын маалыматка жетүү жана аны таратуу укугуна байланыштуу. 2012-жылдын ноябрь айында бул КБК ЖМКда “КТРК жөнүндөгү” мыйзам Жогорку Кеңештин депутаттары тарабынан КР Конституциясынын жана КР Мыйзамдарынын ченемдери бузулуп кабыл алынган делген билдирүү менен чыккан. Тактап айтканда, КР Конституциясынын 64-жана 74-статьяларына ылайык Президенттин да, Жогорку Кеңештин да коомдук телерадио корпорациясынын ишмердүүлүгүн уюштуруу боюнча ыйгарым укуктары жок; ошону менен бирге мындай мыйзам долбоорлору үчүн милдеттүү болгон укук коргоо жана гендерлик экспертиза өткөрүлгөн жок; бул тууралуу “Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндөгү” мыйзамынын 20-статьясында айтылган. Бирок КТРК алдындагы КБКнын бул каршы пикири парламентарийлер тарабынан көңүлгө алынбай, мыйзам долбоордун алгачкы түрүндө эле кабыл алынды³⁴.

Ошону менен бирге “Маалыматка жетүү кепилдиктери жана эркиндиги жөнүндө” мыйзамында мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, коомдук бирикмелер,

³⁴ <http://www.kabar.kg/rus/society/full/22537>

ишканалар, мекемелер, уюмдар жана кызмат адамдары мамлекеттик же мыйзам тарабынан корголуучу сырды камтыган же жеткиликтүүлүгү чектелүү маалыматты жайылтууга укугу жок делген чектөөнү белгилеп кетүү керек.

Мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызматтык сырын камтыган, ошону менен бирге мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагындагы, башка адамдардын мыйзам тарабынан корголгон сырын камтыган маалыматтар конфиденциалдуу маалымат болуп эсептелет.

Кыргыз Республикасынын 1999-жылдын 8-октябрындагы “Маалыматташтыруу жөнүндө” мыйзамы³⁵.

Дагы 1999-жылдын 8-октябрында кабыл алынган Кыргыз Республикасынын “Маалыматташтыруу жөнүндө” мыйзамынын 12-статьясын белгилөө зарыл. Бул статьяда маалыматтык ресурстардын пайдалануучулары – юридикалык жактар жана жеке адамдар, мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, коомдук бирикмелер мамлекеттик маалыматтык ресурстарга жетүүдө тең укуктарга ээ жана, жеткиликтүүлүгү чектелүү маалыматтарды эсепке албаганда, алар сураган маалыматтарга жетүү үчүн бул ресурстардын ээлерине маалыматтардын керектигин негиздөөгө милдеттүү эмес.

КР Финансы министрлиги алдындагы Коомдук байкоочу кеңеш 2013-жылдын 14-мартында³⁶ коомдук угууларды өткөрдү. Бул угууларда казыначылыкты жана мамлекеттик каржы системасын жаңылоо реформаларындагы маселелер жана ийгиликтер талкууга алынды. Дүйнөлүк банктын колдоосу алдында жүзөгө ашырылып жаткан бул долбоорго, бир топ акча каражаты бөлүнсө да, өтө жай өнүгүүдө. Коомдук угуулардын өткөрүлүшүнүн натыйжасында төмөнкүдөй сунуштар берилди:

1. Финансы министрлиги Каржыны башкаруунун маалыматтык системасын (КБМС) жүзөгө ашыруу боюнча иш чаралар планын жүзөгө ашырылышындагы прогресс жөнүндө ай сайын коомчулукту жана Финансы министрлигинин алдындагы КБКны маалымдап турушу керек;
2. Финансы министрлиги бул министрликтин иш чаралар планынын аткарылышына жана долбоорду соңуна чыгарууга жооптуу кызмат адамдарынын жоопкерчилигин алдын ала караштырышы керек, ошону менен бирге иш чаралар планын аткаруу жана долбоорду соңуна чыгаруу боюнча алдын ала керектүү (превентивдүү) чараларды иштеп чыгуу максатында мурда кабыл алынган жана процесстин басаңдашына алып келген чечимдерди жана кетирилген каталарды талдоого тийиш;
3. Финансы министрлиги автоматташтыруу процессин аяктоо боюнча иш чаралардын аткарылбагандыгы үчүн Фрибаланс компаниясына карата кошумча санкцияларды колдонуу мүмкүнчүлүгүн караштырсын;
4. Финансы министрлиги Фрибаланс компаниясы тарабынан автоматташтыруу долбоору аяктаганга чейин убактылуу чечим катары министрлик өзү иштеп чыккан өнүмдү колдонуу мүмкүнчүлүгүн караштырсын;
5. Финансы министрлиги бюджетти калыптандыруу жана бөлүштүрүү процесстерин автоматташтыруу, мамлекеттик сатып алуулар процессин өркүндөтүү, бирдиктүү идентификациялоо номерлерин киргизүү, Казыначылык системасына Социалдык фондунун каражаттарын которуу демилгелеринин улантуучулугун жана натыйжада мамлекеттик каржыны башкаруунун иштей турган, ачык-айкын, натыйжалуу системасын, электрондук өкмөттүн түзүлүшүн камсыз кылсын;
6. Фрибаланс компаниясынын контракттын төлөнүшү, ошону менен бирге керектөөчүлөрдүн саны көбөйгөн сайын лицензиянын баасын төлөө тартылган насыялык ресурстардын эсебинен болгондугу эске алынып, Финансы министрлиги тарабынан Кыргызстандын 2013-2017-жылдарда туруктуу өнүгүшү стратегиясына ылайык мамлекеттик каржы системасынын мындан аркы жаңыланышы жана өз ресурстарынын эсебинен автоматташтырылышы боюнча узак мөөнөттүү конкреттүү чаралар иштелип чыксын.

³⁵ http://www.mkk.gov.kg/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=48&Itemid=82&lang=ru

³⁶ <http://www.kabar.kg/rus/economics/full/52055>

Кыргыз Республикасынын “Коммерциялык сыр жөнүндө” мыйзамынын 2009-жылдын 26-июнундагы редакциясында³⁷ төмөнкүлөр коммерциялык сыр болуп эсептелбейт:

- уюмдаштыруучу документтер, ошону менен бирге ишкерчилик, лицензиялоону талап кылуучу чарбалык ишмердүүлүктүн айрым түрлөрү (устав, ишкана түзүү жөнүндөгү чечим же уюмдаштыруучулардын келишими, каттоо күбөлүктөрү, лицензиялар, патенттер) менен алектенүүгө укук берүүчү документтер;
- статистикалык иш баяндуулуктун бекитилген формалары, ошону менен бирге каржылык-экономикалык ишмердүүлүк жөнүндөгү иш баяндуулук боюнча жана салыктардын эсептелишинин тууралыгын жана төлөнгөндүгүн текшерүүгө керектүү жана башка милдеттүү түрдө төлөнө турган төлөмдөр тууралуу маалыматтар;
- салыктардын жана башка милдеттүү түрдө төлөнүүчү төлөмдөрдүн төлөнүшү жөнүндөгү документтер.
- Жарандар алардын жашоо шарттарына таасирин тийгизген долбоорлор боюнча чечимдердин кабыл алынышына катышууга укуктуу;
- Жарандар пландаштырылган ишмердүүлүктүн экологиялык жана социалдык аспектилерин жөнүндө толук жана чындыкка төп келген маалыматтарды алууга укуктуу;
- Ар кимдин маалыматка жетүү укугуна кепилдик берилет. Мамлекет ар кимдин маалыматты издөө, аны алуу, изилдөө, өндүрүү, берүү жана таратуу укугун коргойт. Маалыматка жетүүгө жана таратууга болгон чектөөлөр мыйзам аркылуу гана орнотулат.

Эң эле башкы этапта таламдуу тараптарга процесстин алкагында алардын өздөрүнүн ролун, укуктары менен милдеттерин түшүнүүгө жардам берген маалымат берилет.

- Маалымат түшүнүктүү формада берилет жана процесстин бардык катышуучуларына жеткирилет. Ал тар адистик мүнөзүндө болбошу керек;
- Маалымат түрдүү каналдар, ЖМК, коомдук кабылдамалар, персоналдык маалымдоо аркылуу бардык мүмкүн жана зарыл болгон жерлерде берилет;
- Жарандарга маалыматтар менен таанышуу, өз комментарийлерин берүү үчүн жетиштүү убакыт берилет;
- Мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, коомдук бирикмелер, ишканалар, мекемелер, уюмдар жана кызмат адамдары ар кимге анын укуктары менен мыйзамдуу таламдарына таасирин тийгизген документтер, чечимдер жана башка материалдар менен таанышууга мүмкүнчүлүк берүүгө милдеттүү. Ар ким өзү же мыйзамдуу өкүлдөрү аркылуу маалымат алуу үчүн суроо-талап менен кайрылууга укуктуу. Кыргызстанда коом үчүн маанилүү болгон көптөгөн маселелер боюнча коомдук талкуулардын жана консультациялардын ар кандай формалары кеңири тарады. Алардын санына, тактап айтканда, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын долбоорунун, түрдүү мыйзамдардын долбоорлорунун, өкмөттүн коррупцияга каршы программаларынын жана мамлекеттик органдардын пландарынын, аймактардын жана жергиликтүү коомчулуктардын өнүгүшүнүн пландарынын, түрдүү инвестициялык долбоорлордун жүзөгө ашырылышы сыяктуу маселелер кирет.

Коомдук талкуулардын формалары да ар түрдүү. Булар – тегерек столдор, коомдук консультациялар, айылдык чогулуштар, курултайлар, коомдук угуулар.

Коомдук угуулар кайсы бир коом үчүн маанилүү болгон маселенин коомдук талкуулоосунун эң эле иштелип чыккан процедуралык формасы болуп эсептелет. Алар бардык көз караштарды эсепке алууга, катышуучулардын көпчүлүгү үчүн колдон келишинче туура келген чечимин иштеп чыгууга жардам берет. Коомдук угуулар – бул коом үчүн маанилүү маселелер: жарандардын жана коомчулуктун таламдарына жана укуктарына тиешелүү жана жүзөгө аша турган чарбалык ишмердүүлүктүн долбоору же бийлик органдарынын чечимдеринин долбоорлору боюнча коомчулук менен адистердин пикирлерин эсепке алуу жана макулдашуу боюнча иш чаралардын системасы³⁸.

Коомдук эл алдындагы угуулар жарандык коомдун институттарынын кеңири катышуусу менен төмөнкүдөй маанилүү маселелерди чечүү үчүн өткөрүлөт:

³⁷ <http://inkg.info/laws/414-zakonodatelstvo/natsionalnoe-zakonodatelstvo/pravo-na-dostup-i-zashchitu-informatsii/zakon-kr-qo-kommercheskoj-tajneq>

³⁸ Коомдук угууларды өткөрүү боюнча жетектеме. «Өмүр дарагы» АӨБ. К.С. Молдогазиева, П. Топоева. ФЕЦА-ЮСАИД колдоосу алдында. 2013. 33-б..

1. жарандардын алдында бийлик органдарынын туруктуу иш баяндуулугун киргизүү;
2. коррупциянын деңгээлин төмөндөтүү боюнча бийлик органынын ишмердүүлүгүнүн ачыктыгын камсыз кылуу жана жогорулатуу;
3. кабыл алынган чечимдердин ачыктыгы шарттарында чечимдерди (резолюцияларды) жана сунуштарды (рекомендацияларды) иштеп чыгуу.

Коомдук угуулардын процедурасында бардык таламдуу тараптардын тең укуктуу катышуусу жана алардын пикирлеринин эске алынышы, коомдук угуулардын бардык мүмкүн болгон катышуучулары коомдук угуулардын материалдары менен таанышып чыгууга жана өз пикирин түзүп, суроолорду даярдоого жетиштүү болгон узак мөөнөт алдын ала караштырылат. Коомдук угууларды даярдоо жана өткөрүү процедурасы сакталганда сапаттуу чечимдерди кабыл алуу мүмкүнчүлүгү жогору болот.

Коомдун кызыкчылыктарына тиешелүү каалаган маселе боюнча коомдук угуулар өткөрүлүшү мүмкүн.

КБКнын ишмердүүлүгү учурунда Өлкөнүн туруктуу өнүгүшү боюнча улуттук стратегия, 2014-жылга карата Мамлекеттик бюджеттин долбоору, КР Өкмөтүнүн коррупцияга каршы программаны жүзөгө ашыруу маселелери жана айрым мыйзамдардын долбоорлору боюнча коомдук угууларга катышуу кеңири тараган.

Кыргызстан бир катар эл аралык Конвенцияларга кол коюп, аларды жүзөгө ашыруу боюнча милдеттенмелерин мойнуна алган. Төмөндө КБК өз ишинде пайдалана турган конвенциялардын айрымдары.

Курчап турган чөйрөгө тиешелүү маалыматтарга жетүү, чечимдерди кабыл алуу процессине коомчулуктун катышуусу жана сот адилеттигине бул маселелер боюнча жетүү жөнүндөгү Орхус конвенциясы (1998-ж.)³⁹. Кыргызстан бул конвенцияга 2001-жылы кошулду.

Бул Конвенция КРдин Курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндөгү мыйзамынын (1999-ж.)⁴⁰ 45- жана 46-статьялары менен бирге коомдук бирикмелерге маалыматтарга жетүүдө жана чечимдерди кабыл алууга катышууда аларды кең укуктарга ээ кылат.

Курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы боюнча мамлекеттик агенттиктин (Токой агенттигинин) КБКсынын отурумдарынын биринде Ысык-Көлдүн экологиялык абалына тынчсызданган ардагерлердин жана интеллигенция өкүлдөрүнүн каты каралган. Буга байланыштуу Токой агенттигинин КБКсы Ысык-Көлдүн биосфералык аймагында көчмө отурумун уюштуруп, бул отурумда Ысык-Көлдө өз ишмердүүлүгүн жүргүзгөн эл аралык программалардын иш баяндарын уккан. Мына ушул отурумга каттын авторлору да чакырылган. Отурум аяктагандан кийин кат ээлери КБК мүчөлөрүнө жана табият коргоо долбоорунун кызматкерлерине берилген маалымат жана өткөрүлгөн иштери үчүн ыраазычылык билдиришкен.

Бириккен Улуттар Уюмунун Коррупцияга каршы конвенциясы (UNCAC) БУУнун Башкы Ассамблеясы тарабынан кабыл алынган (2003-ж.). Бул Конвенция - коррупциянын табиятын чагылдырган, бул кубулуш менен күрөшүүнүн ар кандай чараларын сунуштаган көп тараптуу эл аралык-укуктук документ. 2005-жылдын 29-июнунда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши бул конвенцияны ратификациялаган.

КРдин Коррупцияга каршы ишкерлер кеңеши, ОЭКАД боюнча БК, Геология боюнча агенттигине караштуу КБК, Финансы министрилигине караштуу КБК жана Коррупцияга туруштук берүү боюнча КБК аралык топ 2012-жылы энергетикалык сектордо, тоо кен өндүрүүчү өнөр жайында жана мамлекеттик каржыны башкаруу системасында коррупция менен күрөшүүнүн мамлекеттик стратегиясын жүзөгө ашырылышына мониторинг жүргүзүүнүн натыйжалары боюнча коомдук угуулардын сериясын өткөрүштү (жана профилдүү тармактагы ведомстволорго жана министрликтерге бир катар төмөнкүдөй сунуштарды беришти:

1. тармактын жана энергетикалык компаниялардын иштешинин ченемдик укуктук базасынын кемчиликтерин жана чабалдыгын жоюу;

1.1. Энергетика министрлиги катышуучу/аткаруучу катары аныкталган коррупцияга каршы экспертизага ылайык мыйзамдарды жана мыйзам алдындагы актыларды кайрадан иштеп чыгуу;

1.2. Отун-энергетикалык комплекси компанияларынын акцияларынын мамлекеттик пакети

³⁹ http://www.nature.kg/lawbase/conventions/07_conv_information_access.xml

⁴⁰ http://www.nature.kg/lawbase/laws/02_ls_environmental_protection.xml

бөлүгүндөгү Энергетика министрлиги менен Мамлекеттик мүлктү башкаруу боюнча фондунун ортосундагы мамилелерди жөнгө салуу.

Кен казып алуу тармагынын ачыктыгынын демилгеси (КТАД) - бул Туруктуу өнүгүү боюнча Дүйнөлүк саммитте 2002-жылы⁴¹ кабыл алынган, табигый ресурстардан алынган мамлекеттик кирешелер тууралуу маалыматка жетүүнү камсыз кылуучу ачыктыктын глобалдуу стандарты. КТАД стандарты кабыл алынган өлкөлөрдө нефть, газ жана тоо кендерин өндүрүүчү өнөр жайларынан бюджетке түшкөн кирешелери башка өлкөлөргө караганда ачыгыраак болот. Учурда 41 өлкө КТАД стандартын колдонот. Кыргызстан 2004-жылы КТАДге кошулду. КТАД боюнча Байкоочу кеңеш (БК) бардык таламдуу тараптардын: мамлекеттик органдардын, компаниялардын жана жарандык коомдун саны бирдей өкүлдөрүнөн түзүлөт. Бюджетке компаниялардын чегерүүлөрүнүн ачыктыгын жогорулатуу максатында жарандык коомдон (КТАДны КРде алдыга жылдыруу боюнча МЭУнун Консорциумунан) КТАД боюнча БК өкүлдөрү бир нече жыл бою дисагрегацияланган иш баяндар (өзүнчө, компаниянын киреше-чыгашасына байланыштырылган иш баяндар) идеясын алдыга жылдырган. Соңунда 2012-жылы КТАД боюнча иш баян дисагрегацияланган түрүндө жарыяланган⁴². Бул жарандык коомдун өкүлдөрү – “Өмүр Дарагы”, “Жарандар коррупцияга каршы” адам өнүгүү борборлору, “Фоат” ӨЭУ ж.б. тарабынан БК отурумдарында, КТАДнин ишмердүүлүгүн алдыга жылдыруу боюнча ӨЭУ Консорциумунун билдирүүлөрү, эл аралык конференциялардагы чыгып сүйлөө аркылуу дисагрегацияланган иш баяндар идеясын алдыга жылдыруунун натыйжасы болду.

Аялдардын саясий укуктары жөнүндөгү конвенция БУУ тарабынан 1953-жылы кабыл алынды⁴³. Кыргыз Республикасы бул конвенцияга 1996-жылы кошулуп, 2003-жылдын 1-августунда КР мыйзамы аркылуу ратификациялады.

Жаза аткаруу мамлекеттик кызматына (ЖАМК) караштуу КБК кош бойлуу жана жаңыдан төрөгөн аялдарга өзүнчө камералардын бөлүнүп берилишине жетишти.

КБК ишмердүүлүгүнөн айрым кейстер

2010-жылдан тартып КБК институтунун пайда болгон кыска мөөнөттүн ичинде КБК мүчөлөрү мамлекеттик саясатты калыптандыруу жана жүзөгө ашырууда 2013-2017-жылдарда КРдин туруктуу өнүгүшүнүн Улуттук стратегиясын кароо жана талкуулоо сыяктуу коомдук өз ара аракеттешүү формасына катыша алды. Экономика министрлигинде КБК, МЭУ, эксперттер чакырылып, бул темага арналган тегерек стол өткөрүлдү. Өз сунуштарын КР Токой агенттигине караштуу КБК, КР Экономика министрлигине караштуу КБК, КР Энергетика министрлигине караштуу КБК, КР Билим берүү министрлигине караштуу КБК, КР Саламаттык сактоо министрлигине караштуу КБК, КР Транспорт жана коммуникация министрлигине караштуу КБК, КР Өкмөтүнүн Мамлекеттик бажы кызматына караштуу КБК беришти.

КР Токой агенттигине караштуу КБК өзүнүн жигердүү позициясын 2012-жылдын башында КР Өкмөтү Өкмөттүн структурасын реформалоо жана оптимизациялоонун өз вариантын сунуштаганда билдирген. Бул сунуш боюнча КР Токой агенттигинин иш милдеттери кыйла кыскармак болчу⁴⁴. КР Токой агенттигине караштуу КБК, башка ӨЭУлардын, бул ведомствонун ардагерлери, окумуштуулар бул чечимди катуу сынга алып, пресс-конференцияны уюштурушкан. КБКлардын, экологиялык ӨЭУнын, окумуштуулардын жигердүү аракеттери менен Эл аралык табиятты коргоо конвенцияларынын аткарылышын көзөмөлдөгөн, конвенцияларды жүзөгө ашыруу боюнча табиятты коргоо программаларын жүргүзгөн орган, мамлекеттин экологиялык саясатынын негизги багыттарын аныктоочу ведомство сакталып калды.

Экономика министрлигине караштуу КБК туруктуу иштеп жаткан эки комиссия түздү:

(1) Байкоочу комиссияны жана (2) Сунуштоочу комиссияны.

I. Комиссия тарабынан байкоо иш милдеттерин жүзөгө ашыруу.

Эки жыл аралыгында Байкоочу комиссиянын мүчөлөрү төмөнкүдөй багыттарда бир катар изилдөөлөрдү өткөрүштү:

⁴¹ www.eiti.org

⁴² <http://forum.eiti.org.kg>

⁴³ http://www.gender.cawater-info.net/publications/pdf/conv_ppw.pdf

⁴⁴ *Быть или не быть* ГАООС и ЛХ? <http://www.cayen.org/ru/life/72/>

(1) КБСТИ кайтаруу системасында ачыктыкты орнотуунун зарылдыгы, (2) гуманитардык жардамды алып келгенде бажы кагаздарын толтурууда ачыктыкты орнотуунун зарылдыгы, (3) “Бирдиктүү терезени” киргизүүнүн жүрүшү, (4) салык салууну реформалоо, (5) министрликтер жана башкалар тарабынан бюджеттик каражаттарды максаттуу колдонуу ж.б.

КБКнын Байкоочу комиссиясы чет өлкөлөрдөн алынып келген гуманитардык жардамды салыктардан жана бажы алымынан бошотуу боюнча процедураны текшерип жатып, бул процедура анча натыйжалуу эмес деген чечимге келди. Анткени гуманитардык жардамды ээлеп алуу, сатуу жана максаттан башкача колдонуу учурлары да белгилүү болуп калды. КБК КР Социалдык коргоо министрлигине “КРде гуманитардык жардамды кабыл алуу жана бөлүштүрүү тартиби жөнүндө” жободогу карама-каршылыкты баса белгилеп, кат жөнөттү. Карама-каршылык төмөнкүдөй: гуманитардык жардам калктын жашоо жана тиричилик шарттарын жакшыртуу үчүн бекер берилген буюм болгондуктан, ага салык салынбоого тийиш. Жобонун 12-пунктунун талаптарына ылайык гумжардам алуучу бажы органында бажылык тариздөөдөн өтүп жаткан учурда, калктын кем-карч катмарларынын жашоо тиричилигин жакшыртуу үчүн гана колдонуу милдеттенмесин тапшырат. Ал эми Жобонун 7-пунктунда гуманитардык жүктүн максатка ылайык эмес пайдалануу мыйзамдаштырылып, аны сатууга же башка адамдарга өткөрүп берүүгө жол ачылат. КБКнын кайрылуусунун натыйжасында КР Социалдык коргоо министрлигинин 2011-жылдын 3-октябрында чыгарылган №168-буйрутмасы менен жогоруда белгиленген кемчиликтерди жоюу максатында Ведомстволор аралык жумушчу топ түзүлгөн.

КБК ККнын мүчөлөрү КР Эсептөө палатасынын жетекчилиги менен жолугушкан. Бюджеттик, атайын эсептердин, донорлордун каражаттарынын, техникалык жардамдын ж.б. колдонулушунун ачыктыгы жана аны көзөмөлдөө маселелери талкуулангандан кийин КБК ККнын жана КР Эсептөө палатасынын ортосунда Кызматташуу жөнүндө меморандум түзүлгөн.

Жогоруда келтирилген мисалдар КБКнын мамлекеттик саясаттын калыптанышындагы жана жүзөгө ашырылышындагы кызматташуунун бардык формаларын камтыбайт.

КБКнын ишинин ийгиликтери, оң натыйжалары менен бирге анын ишиндеги кемчиликтер, тоскоолдуктар жөнүндө биринчи аналитикалык материалдар жарык көрдү. Маселен, Крис Риклтон «EurasiaNet.org.» басылмасынын беттеринде КБК ишинин оң жактарын көрсөтүп⁴⁵, “эгерде коомдук байкоочу кеңештер менен өткөрүлгөн эксперимент улантылса, анда алардын иши мамлекеттик органдар тарабынан олуттуу колдоого алынышы керек” делген кеңештердин мүчөлөрүнүн пикирин билдирген. Мисалы, Транспорт жана коммуникациялар министрлигине караштуу КБК 2011-жылы жигердүү иштеп, аталган министрликтеги тендерлерди өткөрүү жоболорунун жана эмгек мыйзамдарынын бузулушун ачкандан кийин декабрь айында министрликтин суранычы жана Президенттин Аппаратынын жетекчисинин буйругу менен жоюлган. 2012-жылдын май айында КБК кайрадан түзүлгөн, бирок анын иши мурдагыдай болбой, араң эле жүрүп калган.

Бирок жогоруда белгиленген кыйынчылыктарга карабастан, КБКнын көптөгөн мүчөлөрү КБК ишмердүүлүгү келечекте жакшы болоруна ишенишет жана аны жарандык коом менен мамлекеттик органдардын өз ара аракеттешүүсүнүн зарыл тогоосу катары эсептешет.

Учурда коомдун мүдөөсүнө жооп берген, жарандардын ар кандай топторунун таламдарын чагылдырган мамлекеттик чечимдерди иштеп чыгууда алгачкы пландар белгиленип, биринчи кадам ташталды. Ошондуктан КБКнын келечектеги милдети – бул Кыргызстандагы мамлекеттик социалдык-экономикалык саясатты калыптандырууда коомчулуктун катышуу системасын чыңдоо жана мындан ары өнүктүрүү.

Мамлекеттик социалдык-экономикалык саясатты калыптандырууда коомчулуктун катышуусун баалоодогу кагышууга карата сезимталдыгын эсепке алуу схемасы (ар бир позицияны баалоо зарыл) – бул КБКнын милдеттерин чечүү куралы. Бул схеманы коом үчүн маанилүү маселелерди оптималдуу түрдө чечүүдө эске алуу максатка ылайык.

Суроо	Демилгенин/пландын пунктунун аталышы	Контекстке потенциалдык таасири	Кагышууга карата сезимталдыгынын керектүү деңгээли
Эмне?			
Ким?			
Кайда?			
Кантип? Кандайча?			

Мисал:

Суроо	Демилгенин/пландын пунктунун аталышы	Контекстке потенциалдык таасири	Кагышууга карата сезимталдыгынын керектүү деңгээли
Эмне?	Кем-карч топтордун жашоо шарттарын жакшыртуу жана киреше алып келүүчү ишмердүүлүктү өнүктүрүү	Мүмкүнчүлүк: райондогу кагышып, тартышып жаткан топторду бириктирүү	Эки тараптын тең кызыкчылыктарына ылайык келген демилгелерди алып чыгуу, биргелешип иштөөнүн зарылдыгын түзүү (мисалы, бирге сатып өткөрүү рыногун түзүү же эки тараптын тең катышуусу талап кылынган сурамды, товар, кызматка талапты өнүктүрүү)
Ким?	Муниципалитеттер – демилгечилер жана жооптуулар	Тобокелдик: тараптар аракеттенүүгө мажбурлап жатышат же бул иш муниципалитет үчүн пайдалуураак деп эсептеши мүмкүн	Жергиликтүү топторго демилгени өткөрүп берүү. Алар кайсы ишмердүүлүктү жүргүзүшү керек экендигин өздөрү чечиши керек. Бул үчүн мүмкүнчүлүктөрдү баалоо жана бардык топтордун демилгелерине түрткү куралдары керек (адатта, мындай куралдар мамлекет тарабынан каржыланат. Бирок бюджеттеги өзүнчө сызык катары донорлор тарабынан да каржыланышы мүмкүн)
Кайда?	Сатып өткөрүү рыноктору биринчи топ үчүн жеткиликтүү	Тобокелдик: топтордо демилгени жүзөгө ашырууда тараптардын пайдасы бирдей болбойт деген ой жаралышы мүмкүн	Бирдей иш чараларды ар кайсы жерлерге бөлүштүрүү (бардык топторго тең анча ыңгайлуу эмес, бирок баарына тең бирдей ыңгайсыз)
Кантип? Кандайча?	Сатып алуулардын жана өндүрүштү стимулдаштыруунун стандарттуу процедурасы	Тобокелдик: бир топ башка топко караганда көбүрөөк өнүм сатышы мүмкүн, ошондо “адилетсиздик орун алган” деген сезим пайда болушу мүмкүн	Өндүрүштүк сатып алуулар менен өндүрүштү стимулдаштыруу балансын, ошону менен бирге кагышууларга каршы аргументтердин негизи боло турган сапаттын критерийлерин караштыруу

Юджин Хаски. «Кыргызстандагы Коомдук байкоочу кеңештер: Диагоналдык иш баяндуулугу менен болгон Борбордук Азия эксперименти» (англис тилинен которулган)

Адатта окумуштуулар менен саясатчылар шайлоону өкмөттүн иш баяндуулугунун негизги каражаты катары эсептешет. Бирок мамлекеттик бийликти эл көзөмөлүнөн өткөрүү жана текшерүү механизми катары алынган шайлоодо кемчиликтер жок эмес. Бул авторитаризмден арыла баштаган режимдерде өзгөчө так байкалат, анткени шайлоо оюн талаасы өтө ар кыл жана тарыхый өзгөрүүлөрдүн тез темпи шайлоолордун ортосундагы интервалдарды оппозиция үчүн түгөнгүс кылып көрсөтөт.

Демократиянын табигый түрдөгү жетишсиздигине Кыргыз Республикасынын Президенти Роза Отунбаева тарабынан туруктуу негизде иштөөчү, саясий чечимдерге таасир этүүчү жана өкмөттүн ишинин ачыктыгын көзөмөлгө алган элдик мекемелердин түзүлүшү жооп болгон. Бул изилдөөдө Кыргызстанда – Борбордук Азиядагы жаш өлкөдө 2010-жылдын Апрель революциясынан кийин өлкөнүн министрликтеринин алдында Коомдук байкоочу кеңештердин эксперимент катары түзүлүшү талданат.

Кыргызстандагы Коомдук байкоочу кеңештер:

Диагоналдык иш баяндуулугу менен Борбордук Азия эксперименти

Юджин Хаски, Стетсон университети

Контексттеги изилдөө

2010-жылы апрель айында президент Курманбек Бакиевди бийликтен түшүргөндөн кийин бийликке келген Убактылуу Өкмөт аткаруучу бийликтин бюрократиясын да кошо мурастады. Бул бийлик бюрократиясы өлкөнүн жаңы жетекчилигине анын өнүгүү жолунда каршылык көрсөтүп, коррупцияланган бойдон, элге ачык болбой кала берди. Мына ушул бюрократияны жаңылоо үчүн жана бийликтин иши тууралуу кеңири маалымат алуу максатында коомдук байкоочу кеңештер башында эксперимент катары 10 негизги министрликте, андан соң аткаруучу бийликтин бардык органдары үчүн түзүлгөн. Президенттин өкүлдөрү менен иштешкен жарандык коомдун лидерлери ар бир кеңеш үчүн 25 мүчө тандаган. КБК ачыктыкты арттыруу, коррупция деңгээлин төмөндөтүү, кызматка орношкондо фаворитизмди жоюу жана натыйжалуулукту жогорулатуу каражаты катары министрликтердин жана аткаруучу бийликтин башка органдарынын ишмердүүлүгүн көзөмөлгө алууга арналган. Бюрократиялык практикада КБКлар жарандык коомдун мамлекеттик эмес түзүмдөрү катары иш баяндарды, сунуштарды тапшыруу менен гана чектелишкен. Демек, жалпыга маалымдоо каражаттары аркылуу натыйжалуулуктун жоктугун же укук бузууларды ачуу же аткаруучу бийликтеги көз карашы жакын лидерлерге булардын бардыгын кабарлоо – КБК мүчөлөрүнүн министрликтерге карата негизги таасир берүү куралы болгон. Мына ушул себептен коомдук көзөмөлдүн бул органдары диагоналдык иш баян тапшыруучу түзүмдөр катары иштеп, салттуу вертикалдык жана горизонталдык иш баяндуулук формаларын толукташкан.

КБКлар өздөрүнүн ишин революциядан кийинки энтузиазм толкунунда башташкан. Жаңыдан түзүлгөндө бир нече ай бою кеңештердин көпчүлүгү ак ниеттик менен жолугушууларды өткөрүп, өз иши тууралуу иш баяндарды мезгил-мезгили менен жарыялап турган. Ал эми айрымдары саясатка жана министрликтердеги процедураларга өзгөрүүлөрдү киргизүүгө ийгиликтүү жардам беришти. Коомдук байкоочу кеңештердин өнүгүшүндөгү биринчи этап 2011-жылдын октябрь айында өлкөнүн жаңы президенти Алмазбек Атамбаевди шайлоо менен аяктады. Коомдун турмушундагы ар кандай белгилер Президент Атамбаев көзөмөлдөө органдарды тараткысы келип жатат деген пикирлердин жаралышына түрткү берди, бирок мындай жактырбоого окшоп турган мамиле КБКга карата көңүл коштукка алмашылды, бул өз кезегинде диагоналдык иш баяндуулуктун ишенимдүү формасын колдоого кызыкпаган министрликтердеги кызматкерлердин жана кеңеш мүчөлөрүнүн чырагына май тамызды. Ар бир кеңеш өз жетекчилигин шайлаган, добуштардын көпчүлүгү менен чечим кабыл алган өзүн өзү башкаруу органы болгондуктан, бул мамлекетке карата жарандык көзөмөл органына өкмөттүн олуттуу маани бербегендиги өлкөнүн 33 КБКда бири-бирине кайчы келген натыйжаларга алып келди.

КБКнын эки жылдык мандаты 2012-жылдын күз айларында соңуна чыга баштаганда, бул институттун тагдыры суроо туудурган. Ошого карабастан, 2013-жылдын июнь айынын аягындагы

абалга көз чаптырганда, КБКлар ишенимдүү укуктук жана операциялык негизде тургандай көрүнгөн. Ушул аралыкта КБКдын алдыңкы өкүлдөрү жалпыга маалымдоо каражаттары менен байланышты, КБКдын арасындагы байланышты чыңдап, Координациялык кеңешти түзө алышты. Коррупцияга каршы активист Нурипа Муканова башында турган Координациялык кеңеш бийлик коридорлорунда КБКдын адвокаты катары кызмат өтөдү. Диагоналдык иш баяндуулуктун башка жактоочулары менен бирдикте Координациялык кеңеш 2013-жылдын июнь айында ошол эле жылдын аягына чейин КБК мүчөлөрүнүн мандатын Жарлык аркылуу узартуу керек экендигине Президент А. Атамбаевди ишендиришти. Үч жума өтпөй, Жогорку Кеңеш (парламент) КБК жөнүндө жаңы мыйзам чыгарды. Бирок Президенттин Коопсуздук Кеңешинин мүчөлөрү мыйзамга каршы чыккандыктан, Президент бул мыйзамга кол койбой, аны кайрадан иштеп чыгууга парламентке кайтарды.

Биринчи муундагы коомдук байкоочу кеңештерди баалоо

Бул изилдөө Кыргызстандагы 2010-жылдын күз айларынан баштап, 2013-жылдын жай айларына чейин иштеген биринчи муундагы коомдук байкоочу кеңештердин ишине баа берүүнү сунуштайт. Үч маселе бул долбоорго шыктандырган. Биринчиден, институт катары байкоочу кеңештер кандайча өнүккөн? Экинчиден, КБК мүчөлөрү ким болгон жана аларды төлөнбөгөн иш менен алектенүүгө эмне түрткү берген? Акырында, кеңештер канчалык деңгээлде министрликтердин ишинде ачыктыкты, натыйжалуулукту жана иш баяндуулукту жогорулатууга жетишти?

Башында ар бир КБКда 25 мүчө болсо, экинчи жыл башталганда кеңештердин көпчүлүгүндө ондон ашпаган мүчө жигердүү иштеген. Бул жигердүү топто дагы мындан да майда топ болгон. Бул топтун башында кеңештин ишине багыт жана дем берген төрага турган. Негизги топтун арасында мамилелер жакын болуп, консенсус бийлесе, анда министрликтердин саясатына жана практикасына өзгөртүүлөрдү киргизүүдө КБК да алда канча натыйжалуу иштеген. Бул мыйзам ченемдүү көрүнүш. Ал эми аткаруучу органдарга тиешелүү таасир бере албаган КБКларда же өзгөрүүлөрдү каалаган негизги топтору жок болгон, же мүчөлөрү шарттарга ыкташкандарга жана жигердүү мүчөлөргө бөлүнүп, иш алып бара алышкан эмес. Күчтөрдүн мындай катышы Социалдык өнүктүрүү министрлигине караштуу КБКда байкалган болчу: анын төрагасы жана төраганын орун басары жаш жана жигердүү мүчөлөрүн министрликтен маалыматтарды жана аракеттерди талап кылуудан айнытып жатышты.

Кеңештердин иштеринде КБК төрагалары чечүүчү роль ойношсо да, баары бир алар кеңештин мүчөлөрүнө өздөрүнүн жасаган иши тууралуу иш баян берип турууга тийиш болушкан. Кеңеш мүчөлөрү төрагаларды шайлашкан, төрагалары ишеничтен чыккан учурларда алар дароо төрагаларды алмаштырышкан. КБКнын бири бир жылдын ичинде үч төраганы алмаштырган. Жергиликтүү деңгээлдеги демократия КБК системасында ар түрдүү институционалдык ландшафт түзгөндүктөн, иштөөнүн бир эле схемасы же бирдей таасир жөнүндө эмес, ар кандай КБКлардын арасындагы жүрүм-турум кластерлери жөнүндө сөз кылуу максатка ылайык.

КБК – бул жарандык коомдун институттары, бирок алардын мүчөлөрү калктын кеңири катмарларынын өкүлдөрү болуп эсептелбейт. Негизинен алар Бишкек тургундары, жогорку билимдүүлөр, көбү көзөмөл кылган сектордо бай тажрыйбага ээ. Бирок ошого карабастан, алар ар башка жерлерде иштешет, айрымдары бизнестен же академиялык институттардан келишсе, башкалары - ӨЭУлардын лидерлери.

Аялдар менен жаш адистер КБК мүчөлөрүнүн көп бөлүгүн түзүп, башка түзүмдөрдөн бул жагынан кескин айырмаланат. Алардын өлкөнүн калың калкынан социалдык, географиялык жана билим деңгээли жагынан алыстыгын моюнга алып, көптөгөн КБКлар көнүмүш “жумуш убактысы” менен бирге коомчулук менен Бишкектин чегинен чыгып, капысынан жолугушуу сыяктуу механизмдерди иштеп чыгышкан. Мындай жолугушуулар жарандарга өздөрүнүн ролун түшүндүрүү жана алар көзөмөлдөгөн министрликтерге тиешелүү маселелер боюнча пикир алуу үчүн өткөрүлгөн. Ушундай аракеттер жасалган күндө да, баары бир КБК иши жөнөкөй жарандардын арасында белгисиз бойдон кала берүүдө.

КБК мүчөлүгүнө адамдарды үч себеп шыктандырган. Биринчиден, сурамжылоодон өткөн мүчөлөрдүн көбү өздөрүн патриот катары сезишип, жаңыдан бутуна туруп келе жаткан өлкөнү өнүктүрүш үчүн министрликтерге бизнес чөйрөсүнүн же натыйжалуу башкаруу чөйрөсүнүн мыкты эл аралык салттарын жана практикаларын киргизүү аркылуу өлкөнүн абалын жакшыртууну көздөшкөн. Экинчиден, мүчөлөрдүн көбү, өзгөчө жаш адистер, КБК мүчөлүгү жаңы байланыштарды түзүү жана

керектүү адамдар менен таанышуу мүмкүнчүлүгүнө, ошону менен бирге бул чөйрөдөгү башка адистер менен маектешүү мүмкүнчүлүгүнө сүйүнүшкөн. Акырында, айрым мүчөлөр министрлик менен болгон байланыштан каржылык пайда көрүүгө да аракет жасашкан. Айрым мүчөлөр мүмкүн пайдалуу боло турган маалыматка жетүү менен чектелсе, башкалары министрлик аркылуу өзүнүн бизнеси үчүн контрактыларга ээлик кылууну көздөшкөн. Сурамжылоодон өткөн мүчөлөрдүн айтымы боюнча КБКнын ишинин башталышында эле пайда табуу практикасына бөгөт коюлганда, бир нече айдын ичинде мүчөлөрдүн көбү КБКдан чыгып кетишкен, алар үчүн КБК мүчөлүгүнөн пайда табуу КБКга кошулуунун негизги себеби болгон. Респонденттердин бардыгы тең эксперименттин биринчи эки жыл аралыгында мүчөлөрдүн электен өтүп, белгилүү бир бөлүгүнүн кеңештен чыгып кетиши негизинен таза жана ишине чындап берилген мүчөлөрү менен кеңештерди түзүүгө жол ачты деп жалпы пикирди билдиришет.

КБКнын Министрликти жоопкерчиликти кылуу жөндөмдүүлүгү бир жагынан ар бир министрдин КБК менен кызматташуу ниетине, экинчи жагынан кеңештин мүчөлөрү болгон кадрларга көз каранды. Айрым министрлер коррупция менен күрөшүүдө ачыктыкты жана натыйжалуулукту бекемдөө аракеттерине анча ачык болбосо, башка министрлер бюрократияны жаңылоо боюнча аракеттерди жасоодо КБКларды шериктеш катары эсептешкен. Мисалы, Салык кызматынын мурдагы башчысы Салык кодексин кайрадан карап чыгуу жана агенттикти реформалоо үчүн КБК менен тыгыз байланышта иштеген. Бул жетекчиге КБК өтө жаккандыгынан, ал жаңы мамлекеттик мекеме үчүн дагы бир КБКнын түзүлүшүн суранган. 2013-жылы ал жогоруда айтылган мекеменин башчысы болуп дайындалган. Анын айтымы боюнча жакшы КБК “министрди качан мактоо керек, качан сыңдоо керек” экендигин жакшы билет. Баш ийбеген, кежир министр активдүү КБК менен кагылышканда, натыйжада коомдук конфронтация башталат, КБК ЖМКны министрликти жоопкерчиликке келтирүү боюнча негизги курал катары колдонот.

КБКнын чектелген расмий ыйгарым укуктарын жана каржылоонун жоктугун эске алсак, КБК системасы кыска мөөнөттө зор ийгиликтерге жеткендигин тануу кыйын. КБК өтө татаал саясий кырдаалда иштеп, ийгиликтерге жеткендиги мактоого арзыйт. Өкмөттөр туруктуу болбой, Кыргызстандын жаңы парламенттик системасынын алдында министрлер өз ордунда бир жылдан азыраак иштегендиги - көнүмүш адат болуп калган.

Кыргызстан, башка өнүгүп жаткан коомдордой эле, кадр саясатын жүргүзүүдө конкурстук системага эмес, “олжо системасына” таянат (мамлекеттик кызмат орундары саясий жактан жардам бергендик үчүн берилет). Бирок КБКлардын мүчөлөрүнүн мамлекеттик кызматкерлерди жумушка алуу, алардын ишин баалоо комиссияларына киргизилиши фаворитизмди чектөөгө жардам берди. Көптөгөн КБКлар бюджеттик жана жарандык иштер боюнча маалыматтын жеткиликтүүлүгүн жогорулатып, автоматташтырууну колдогондуктан, министрликтердин ишинин ачыктыгы кыйла жогорулады. Финансы министрлигине караштуу КБКнын иш аракеттери менен жарандар электрондук өкмөттүн [www.okmot.kg] веб-сайтына кирип, улуттук бюджет, чет өлкөлүк жардам жана ар кандай сатып алуулар тууралуу кеңири маалыматтарга жете алышат. ИИМге караштуу КБК өтө эле активдүү орган болбосо да, ал министрликти өз мүчөлөрүнө 24 саат бою өлкөдөгү бардык камакта кармап туруу жайларына жеткиликтүүлүктү камсыз кылууга ишендирди. Бул ачыктыктын бир түрү, мындай ачыктык камактагы адамдарга зордук мамиле кылууну чектей турган фактор болуп эсептелет.

Мамлекеттин ишмердүүлүгүн коом үчүн мурдагыдан түшүнүктүүрөөк кылып, жалпы иш баяндуулугун жогорулатуудан тышкары өкмөттөгү ачыктык коррупция үчүн мүмкүнчүлүктөрдү азайтат. Коррупциянын чөйрөсүн азайткан ачыктык демилгесин алдыга жылдыруудан тышкары дагы айрым КБКлар коррупциянын конкреттүү учурларына карата тергөөлөрдөн башташты. Мындай иш аракеттер министрликтердеги кадрлардын жана саясаттын алмашуусуна алып келди. Мисалы, коррупция боюнча айыптоого байланыштуу Транспорт министрлиги менен ага караштуу КБКнын ортосундагы кагышуунун натыйжасында транспорт министри жумуштан алынды.

Айрым байкоочу кеңештердин ишин КБКлардын ички жумушчу топтору кошумчалап турушат. Алар мамлекеттик бюрократиядагы жалпы патологияларды аныкташат жана алардан арылуу саясатын алдыга жылдырышат. Айрым кеңештер аларга тиешелүү чөйрөдөгү ызы-чууларга кайрылып, “өрт өчүрүүчүлөрдүн” кызматын аткарышса, КБКнын жумушчу топтору башкаруу маселелерине карата системалык мамиле кылууну иштеп чыгышты. Булар айрым учурларда масштабдуу коррупциялык

ишмердүүлүккө карата тергөө жүргүзүү жоопкерчилигин да өзүнө алышат. Мисалы, 2012-жылдын ноябрь айында Маммүлккомго караштуу КБК “Агропродкорпорация” мамлекеттик ишканасында укук бузууларды тапкан.

Коомдук байкоочу кеңештердин экинчи муунуна карата: саясаттын коомчулук үчүн натыйжалары

Байкоочу кеңештер жана диагоналдык иш баяндуулуктун башка институттары өткөөл коомдордо эркин жана ачык шайлоолордун ордун ээлей албайт. Бирок, Кыргызстандын тажрыйбасы көрсөткөндөй, алар жарала баштаган мамлекеттин жаңыланышы жана легитимдүү болушу үчүн пайдалуу курал, ошондой эле мамлекеттик менеджерлердин өсүп келе жаткан мууну үчүн маанилүү полигон болушу мүмкүн. Эгерде Президент жаңы мыйзамга кол койсо, анда “Кыргызстандагы байкоочу кеңештердин экинчи муунуна кандайча жардам берсе болот?” деген суроо - эл аралык саясат коомчулугу үчүн маанилүү суроо. Президенттик бюрократиянын иштин аягында мыйзамга каршылык көрсөтүшү – бул КБКнын биринчи муунунан экинчи муунуна өтүшү бул түзүм үчүн кооптуу учур экендигинин белгиси.

2013-жылдын июнь айында кабыл алынган мыйзамдын долбооруна ылайык КБКны түзө турган тандоо комиссиянын үчтөн эки бөлүгү жарандык коомдун лидерлеринен тандалат жана ар бир КБКнын үчтөн бир бөлүгү гана мыйзамга ылайык алмашылат. Бирок жаңы кеңештер мурдагы кеңештердей эле компетенттүү же прогрессивдүү болоруна эч кандай кепилдик жок. Ар бир КБКда жигердүү мүчөлөрүнүн тобу өтө чакан экендигинин эске алсак, аларга дагы кошумча бир нече күн карама мүчөлөр киргизилсе, мындай аракет түзүмдүн динамикасын түп тамырынан өзгөртүшү мүмкүн. Экинчиден, жаңы мыйзам КБКнын үстүнөн көзөмөлдөө ыйгарым укуктарын президенттик бюрократиядан өкмөттүн аппаратына өткөрүп берет. Айрым байкоочулардын пикиринде өкмөттөгү кызматкерлер КБКлар министрликтердин кадимкидей иштешине тоскоолдук болот деп эсептеген министрлердин кысымына бат көнөт.

Кыргыз контекстинде эл аралык уюмдар жана чет өлкөлүк өкмөттөр бул эксперименттин жетишкендиктерин диагоналдык иш баяндуулукка жөнөкөй кызыгуусун билдирүү аркылуу коргоп калышы мүмкүн. Эл аралык уюмдар жана чет өлкөлүк өкмөттөр КБК системасына каржылык жардам же техникалык колдоо аркылуу жардам берип, кийинки кадамды жасашы керекпи? 2013-жылдын июнь айындагы мыйзамы, КБКларды колдоо жагын министрликтерге берилчү офистик жайлар, телефон, компьютерлер сыяктуу салттуу буюмдар менен чектегени менен, анын артыкчылыгы – бул институттарды өз ыктыярдуу уюмдар катары колдоого жол беришинде. Бирок натыйжалуу иш алып барыш үчүн КБК жана Координациялык кеңештердин конференцияларды өткөрүүгө, борбор калаадан сапарларга чыгууга, офистин материалдык-техникалык камсыздалышына, ошондой эле катчылардын жана компьютер адистеринин айлык акысын төлөш үчүн акча каражаттары болууга тийиш. Акыркы жылдарда бул чыгымдар КБК мүчөлөрүнүн өз чөнтөгүнөн же БУУӨП, ЮСАИД сыяктуу уюмдардын чакан гранттары аркылуу төлөнчү. Эгерде КБКлардын биринчи муунунун жетишкендиктерин, алардын бюджеттин мониторингинде парламенттен да компетенттүү болгондугун эске ала турган болсок, чоң көлөмдө чет өлкөлүк каржылоо жана коомдук байкоочу кеңештерди мындан ары да колдоо маселеси эл аралык донорлор үчүн тобокелдиги минималдуу жана төмөн баадагы инвестициялар түрүндөгү белек катары кабыл алынат.

Эгерде Америка Кошмо Штаттарынын өкмөтү Кыргызстандагы КБКлардын өзүнүн Борбордук Азиядагы мамлекеттик башкаруусунун демилгеси катары эсептеши мүмкүн деп болжолдосок, анда чыгымдардын чет өлкөлүк булактары жөнүндөгү улутчул саясатчылардын тынчсыздануусун жаратпаган жардам берүү мүмкүнчүлүктөрүн издөө керек. КБК үчүн парадокс катары кабыл алынган коркунучтарынын бири – бул анын өтө эле көзгө көрүнөөр, ийгиликтүү болуп кетишинде. Эгерде чынында эле ошондой болуп калса, анда КБКлар улутчул саясатчылардын же КБК көзөмөлдөп турган аткаруучу бийликтин айрым органдарынын гана эмес, горизонталдуу иш баяндуулукка тартылган парламент, прокуратура, акыйкатчы офиси сыяктуу уюмдардын да шектенүүсүн жаратышы мүмкүн. Ошондо алар КБКны күтүлбөгөн жана алар каалабаган атаандаш катары кабыл алышы мүмкүн.

Адатта КБКлар мамлекеттик мекемелердин ишмердүүлүгүнө байкоочулар катары кызмат өтөгөн, бирок аларды айрым кагышуу зоналарында чыңалууну жокко чыгаруу же азайтуу каражаты катары пайдаланууга потенциал бар. Мисалы, Exxon Valdez танкеринен төгүлгөн нефтинин кесепетин жоюу үчүн түзүлгөн жарандык байкоочу кеңеш канчалык пайдалуу болсо, Кумтөрдөгү Канада

алтын өндүрүүчү ишканасына КБК да мониторинг өткөрүү жана байланыш түзүү үчүн пайдалуу форум болор эле. Мындай учурларда адистерден жана жергиликтүү тургундардан түзүлгөн топ 2013-жылдын май айында Ысык-Көл аймагында болгон окуяларга окшогон тартипсиздиктерге жол бербөө же жок эле дегенде, кесепетин азайтуу үчүн окуяларды жана имиштерди изилдеп чыгышы мүмкүн. Ушундай форумда алар өкмөттүн кызматкерлеринен турган комиссияларга караганда көптөгөн артыкчылыктарга ээ. Мындай форумдардын бири Ысык-Көлдө май айында түзүлгөн. Иштеп жаткан КБКлар мамлекет менен коомдун ортосунда пикир алышууну жактырса, коомдук байкоочу кеңештин мындай түрү мамлекет, коом жана экономикалык ишканалардын ортосундагы сүйлөшүүлөрдү алдыга жылдырып, эл аралык компаниялар жергиликтүү тургундардын шектенүүсүн жараткан чөйрөлөрдө баалуу институт катары кызмат өтөшү мүмкүн.

**Кыргызстандагы коомдук байкоочу кеңештердин түрдүү формаларынын
ченемдик укуктук камсыздалышы**

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы (КРдин 2010-жылдын 27-июлундагы мыйзамы менен киргизилген).
2. Кыргыз Республикасынын Президентинин 2010-жылдын 29-сентябрындагы №212 “Мамлекеттик башкаруу органдарынын жарандык коом менен өз ара аракеттешүүсүн өркүндөтүү жөнүндө” Жарлыгы.
3. Кыргыз Республикасынын 2004-жылдын 11-августундагы №114 “Мамлекеттик кызмат жөнүндө” мыйзамы.
4. Кыргыз Республикасынын Президентинин 2001-жылдын 9-январындагы №11 “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик кызматкерлеринин этикасы жөнүндө” Жарлыгы.
5. Кыргыз Республикасынын 1998-жылдын 11-июнундагы №78 “Кыргыз Республикасындагы бюджеттик укуктун негизги принциптери жөнүндө” мыйзамы.
6. Кыргыз Республикасынын Президентинин 2011-жылдын 26-январындагы №146 “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик кызматын модернизациялоо жөнүндө” Жарлыгы.
7. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2011-жылдын 26-январындагы №28 “Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн регламенти жөнүндө” токтому.
8. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2010-жылдын 26-мартындагы №182 “Кыргыз Республикасынын Премьер-министринин, министрликтеринин, мамлекеттик комитетинин, административдик ведомстволордун, жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын жана шаар мэрияларынын коомдук кабылдамалары жөнүндө” токтому.
9. Кыргыз Республикасынын 2003-жылдын 6-мартындагы №51 “Коррупцияга каршы күрөшүү жөнүндө” мыйзамы.
10. Кыргыз Республикасынын Президентинин 2012-жылдын 2-февралында №26 “Кыргыз Республикасынын Коррупцияга каршы саясатынын мамлекеттик стратегиясы жөнүндө” Жарлыгы.
11. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 28-майындагы №327 “Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-2014-жылдарда коррупцияга каршы күрөшүү боюнча иш чаралар планын бекитүү жөнүндө” токтому.
12. Кыргыз Республикасынын 2007-жылдын 25-майындагы №72 “Ишкерчилик субъектилерин текшерүү тартиби жөнүндө” мыйзамы.
13. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 9-мартындагы №166 “Ишкерчилик субъектилерин текшерүүгө укуктуу ыйгарым укуктуу органдардын тизмесин жактыруу жөнүндө” токтому.
14. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2006-жылдын 22-августундагы №596 “Аткаруучу бийлик органы жана алардын түзүмдөрү тарабынан төлөнүүчү мамлекеттик тейлөө кызматтарынын реестрин бекитүү жөнүндө” токтому.
15. Кыргыз Республикасынын 2009-жылдын 20-июлундагы №241 “Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылар жөнүндө” мыйзамы.
16. Кыргыз Республикасынын 2006-жылдын 28-декабрындагы №213 “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагындагы маалыматка жетүү жөнүндө” мыйзамы.
17. Кыргыз Республикасынын 2007-жылдын 4-майындагы №67 “Жарандардын кайрылууларын кароо тартиби жөнүндө” мыйзамы.

Даректер, электрондук даректер, ыкчам линиялардын телефон номерлери:

- 1. Кыргыз Республикасынын Президентинин Аппараты**
Кыргызстан, 720003, Бишкек ш., Чүй проспекти, 205.
Кыргыз Республикасынын Президентинин ишеним телефону: + 996 312 63 91 17
Кыргыз Республикасынын Президентинин Коомдук кабылдамасы:
Кыргызстан, 720003, Бишкек ш., Чүй проспекти, 207.
Кыргызстандын Профсоюздар федерациясынын имаратынын чыгыш тарабы.
Телефон номери: + 996 312 62 23 78
кабыл алуу күн сайын саат 9:00дөн 18:00гө чейин жүргүзүлөт,
шейшемби, шаршемби жана майрам күндөрү иштебейт.
- 2. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши. Электрондук сайтынын дареги:**
<http://www.kenesh.kg>
- 3. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Аппараты**
Кыргызстан, 720003, Абдымомунов к., 207, факсы: 62-60-50
Электрондук дареги: ps@mail.gov.kg
- 4. 4. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ТЫШКЫ ИШТЕР МИНИСТРЛИГИ**
(720050, Бишкек ш., Эркиндик бульвары, 57, факсы: 0312 66-05-01, 66-39-74)
- 5. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ФИНАНСЫ МИНИСТРЛИГИ**
(720040, Бишкек ш., Эркиндик бульвары, 58, факсы: 0-312 66-16-45)
- 6. 6. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЮСТИЦИЯ МИНИСТРЛИГИ**
(720010, Бишкек ш., М. Ганди к., 32, факсы: 0312 65-65-02, www.minjust.gov.kg)
- 7. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КОРГОО МИНИСТРЛИГИ**
(720001, Бишкек ш., Логвиненко к., 26, факсы: 0312 66-19-04)
- 8. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИЧКИ ИШТЕР МИНИСТРЛИГИ**
(720011, Бишкек ш., Фрунзе к., 469, коду: 0-312, факсы: 26-60-69, 26-62-80)
- 9. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ӨЗГӨЧӨ КЫРДААЛДАР МИНИСТРЛИГИ**
(723500, Ош ш., Муминов к., 11, коду: 0-3222, факсы: 7-48-99)
- 10. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ӨНӨР ЖАЙ, ЭНЕРГЕТИКА ЖАНА ОТУН РЕСУРСТАРЫ МИНИСТРЛИГИ**
(720055, Бишкек ш., Ахунбаев к., 119, факсы: 0312 56-20-28)
- 11. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭКОНОМИКА МИНИСТРЛИГИ**
(720002, Бишкек ш., Чүй проспекти, 106, факсы: 0312 66-18-37, [http:// www.mineconom.kg](http://www.mineconom.kg))
- 12. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АЙЫЛ ЧАРБА ЖАНА МЕЛИОРАЦИЯ МИНИСТРЛИГИ**
(720040, Киев к., 96, «А» корпусу, факсы: 0312 62-36-32,)
- 13. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ТРАНСПОРТ ЖАНА КОММУНИКАЦИЯ МИНИСТРЛИГИ**
(720017, Бишкек ш., Исанов к., 42, коду: 0-312, факсы: 66-47-81, 31-28)
- 14. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН САЛАМАТТЫК САКТОО МИНИСТРЛИГИ**
(720040, Бишкек ш., Москва к., 148, факсы: 0312 66-07-17)
- 15. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**
(720040, Тыныстанов к., 257, коду: 0-312, факсы: 62-15-20, [http:// www.edu.gov.kg](http://www.edu.gov.kg))
- 16. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭМГЕК, ЖАШТАР ЖАНА МИГРАЦИЯ МИНИСТРЛИГИ**
(720040, Бишкек ш., Раззаков к., 8/1, факсы: 30-07-90)
- 17. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАДАНИЯТ, МААЛЫМАТ ЖАНА ТУРИЗМ МИНИСТРЛИГИ**
(720040, Бишкек ш., Пушкин к., 78, факсы: 0312 62-35-89)
- 18. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН СОЦИАЛДЫК ӨНҮГҮҮ МИНИСТРЛИГИ**
(720040, Бишкек ш., Тыныстанов к. 215, факсы: 66-57-24, <http://www.mlsp.kg>)
- 19. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети**
(720033, Бишкек ш., Фрунзе к., 374, коду: 0-312, факсы: 66-01-38, 62-56-71, E-mail: nsc_mail@stat.kg)
- 20. Кыргыз Республикасынын Кадр кызматы**
(720040, Бишкек ш., Тоголок Молдо к.10, коду: 0-312, факсы: 62-03-10, E-mail: csa@gov.kg)

21. **Кыргыз Республикасынын Коомчулуктарды өнүктүрүү жана инвестициялоо мамлекеттик агенттиги**
(720040, Бөкөмбаев к., 102, коду: 0-312, факсы: 62-47-48, E-mail: office@aris.kg)
22. **Кыргыз Республикасынын Соода-өнөр жай палатасы**
(720001, Киев к., 107, коду: 0-312, факсы: 61-38-75, E-mail: info@cci.kg)
23. **Кыргызстандын Профсоюздар федерациясы**
(720003, Бишкек ш., Чүй проспекти, 207, коду: 0-312, факсы: 62-57-53, E-mail: fpk_kg@mail.ru)
24. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы мамлекеттик агенттиги**
(720001, Бишкек ш., Токтогул к., 228, факсы: 0312 35-31-02, www.nature.kg)
25. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Курулуш жана аймактык өнүгүү мамлекеттик агенттиги**
(720001, Бишкек ш., Манас к., 28, коду: 0-312, факсы: 61-34-52, E-mail: gosstroykg@mail.ru)
26. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Геология жана минералдык ресурстар мамлекеттик агенттиги**
(720039, Бишкек ш., Эркиндик бульвары, 2 факс: 0312 30-07-18)
27. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Жазалоону аткаруу мамлекеттик кызматы**
(720021, Бишкек ш., Ибраимов к., 106, коду: 0312, факсы: 68-01-16)
28. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Салык кызматы**
(720001, Бишкек ш., Чүй проспекти, 219, коду: 0-312, факсы: 61-01-17, E-mail: k-obshi@sti2.gov.kg)
29. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик бажы кызматы**
(720020, Бишкек ш., Байтик Баатыр к., 4а, факсы: 0312 51-24-63 E-mail: papers@customs.gov.kg)
30. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Финансы рыногун жөнгө салуу жана көзөмөлдөө мамлекеттик кызматы**
(720040, Бишкек ш., Чүй проспекти, 114, коду: 0-312, факс: 66-26-53, E-mail: fsa@fsa.kg)
31. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик каттоо кызматы**
(720044, Бишкек ш., Орозбеков к., 44, коду: 0-312, факсы: 30-03-47, www.srs.kg)
32. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Экономикалык кылмыштуулукка каршы күрөшүү боюнча мамлекеттик кызматы**
(720055, Бишкек ш., Токтоналиев к. 2/1, факс: 0312 56-70-60 E-mail: www.finpok.kg)
33. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Финансылык чалгындоо мамлекеттик кызматы**
(720033, Бишкек ш., Тоголок Молдо к., 21, коду: 0-312, факсы: 32-51-35)
34. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Баңги заттарды көзөмөлдөө боюнча мамлекеттик кызматы**
(720021, Бишкек ш., Токтогул к., 80 факсы: 0312 66-06-20)
35. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик материалдык ресурстар фонду**
(720010, Бишкек ш., Москва к., 190, факсы: 0312 45-64-11, E-mail: ipc@elcat.kg)
36. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Милдеттүү медициналык камсыздандыруу фонду**
(720040 Бишкек ш., Чүй проспекти, 122 (түштүк имараты), факсы: 0312 62-65-19)
37. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Тамак-аш, ветеринария жана фитосанитариялык коопсуздук боюнча мамлекеттик инспекция**
(720040, Бишкек ш., Киев к., 96 “Б», www.svps.kg)
38. **Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Экологиялык жана техникалык коопсуздук боюнча мамлекеттик инспекция**
(720055, Бишкек ш., И. Ахунбаев к., 119, факсы: 0312 54-29-32)
39. **Кыргыз Республикасынын Социалдык фонду**
(720040, Бишкек ш., Радищев к., 62, коду: 0-312, факсы: 54-79-74, E-mail: socfond@sf.gov.kg)

40. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик мүлктү башкаруу боюнча фонд

(720017, Бишкек ш., Москва к., 151, коду: 0-312, факсы: 31-42-65, E-mail: goskomitet@ktnet.kg)

41. УКМКнын ишеним телефонунун номери:

0(312) 660020,. **Электрондук почтасы:** АКС ГКНБ (aks.gknb@gmail.com).

42. Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасы

Республиканын прокуратура органдарында орнотулган ишеним телефондорунун номерлери

КР Башкы прокуратурасы	54-28-18
Аскер прокуратурасы	61-16-91
Транспорт прокуратурасы	41-61-60
Түзөтүүчү мекемелерде мыйзамдуулукту көзөмөлдөөчү прокуратура	43-11-64
Бишкек шаарынын прокуратурасы	32-34-21 32-34-26

43. КР ККИК Коррупцияга каршы консультациялык борбордун ишеним телефондорунун номерлери

0312 939909,

Төмөнкүдөй маселелер боюнча маалымат алса болот:

КР чек арасынан өткөндө КР жарандарынын жана чет өлкөлүк жарандардын укуктары жана милдеттери;

КР чек арасынан товарлардын өтүү тартиби;

бажылык көзөмөлдүн эрежелери жана процедурасы.

Уруксат берүүчү документтер жана аларды бере турган органдар:

1. Товардын пайда болушу тууралуу сертификат (Соода-өнөр жай палатасы тарабынан берилет. Дареги – Киев к., 107).
2. Туура келиши сертификаты (Билдирүү (Арыз) -Милдеттенме) (Стандартташтыруу жана сертификациялоо боюнча мамлекеттик агенттик тарабынан берилет. Дареги – Панфилов к., 197).
3. Гигиеналык сертификат (Республикалык СЭС тарабынан берилет. Дареги – Фрунзе к., 535).
4. Фитосанитариялык сертификат (Өсүмдүктөрдүн карантини боюнча маминспекциясы тарабынан берилет. Дареги – Маяковский к., 60).
5. Ветеринардык күбөлүк (Ветеринария департаменти тарабынан берилет. Дареги – Буденный к., 247).
6. Радиоэлектроникалык каражаттарды жана жогорку жыштыктагы түзүлүштөрдү алып кирүүгө уруксат берүү (Байланыш мамлекеттик агенттиги тарабынан берилет. Дареги – Байтик Баатыр к., 7Б).
7. Маданий баалуулуктарды алып кирүү\алып чыгууга уруксат берүү (Маданият министрлиги тарабынан берилет. Дареги - Тыныстанов к., 257).
8. КР Өкмөтүнө караштуу Геология жана минералдык ресурстар боюнча мамлекеттик агенттик – Жер байлыктарын пайдалануу боюнча мамлекеттик инспекциядан маалымдама (дареги – Бишкек ш., Эркиндик бульвары, 2).

Пайдаланылган адабияттар:

1. «2012-жылга карата жылдык иш баян». КР Улуттук банкы. - Бишкек. 2013.
2. Губад Ибадоглу: «Бюджеттик талдоо» тренингинин материалдары. Азербайжандын экономикалык изилдөөлөрүнүн борбору. Бишкек 14-15.08.2013.
3. Губад Ибадоглу, Фуат Расулов: «Бюджеттик иш жана жарандык коомдун бюджеттик адвокаты (үгүттөөсү) семинарынын материалдары. Бишкек, 13.09.2013.
«Ачык бюджет», <http://www.budget.kg/glossary/>; https://budget.okmot.kg/ru/exp_vedom/index.html электрондук ресурсу.
- Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун каржылык негиздери – Бектенова А.Э. (<http://www.prugina.ru/books/bektenova-ae/administrativnaya-kla>)
- КР Өкмөтүнүн сайты, <http://www.gov.kg/?p=25177> электрондук ресурсу.
- «Кабар» МА, 18-сентябрь, 2013-ж./ Бишкек.
- “1995-жылкы Пекин Аракеттер платформасы», электрондук ресурс: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20R.pdf>
- «Кыргызстандын аялдар ӨЭУсынын форуму», электрондук ресурс: <http://forumofwomenngos.kg/ru/bpfa-in-kyrgyzstan/>
- КР Финансы министрлигинин сайты, <https://budget.okmot.kg/ru/> электрондук ресурсу
- КР “КР 2014-жылга республикалык бюджетти жана 2015-2016–жылдарга болжолу жөнүндө” мыйзамынын долбоору
4. Третьяков А.В.: Мамлекеттик тейлөө кызматтарынын стандарттарын жана тармактык регламенттерин иштеп чыгуу» семинар-тренингинин материалдары. «Гуманитардык долбоорлоо институту» КБ. Бишкек, 23.05.2013.
5. Третьяков А.В.: «КРде мамлекеттик тейлөө кызматтарын көрсөтүү системасын киргизүү» семинар-тренингинин материалдары. ОБСЕ, «Гуманитардык долбоорлоо институту» КБ. Бишкек, 02.07.2013.
6. «Жеке адамдарга жана юридикалык жактарга мамлекеттик жана муниципалдык тейлөө кызматтарын көрсөтүү системасы оптималдаштыруу чаралары жөнүндө». КР Өкмөтүнүн 28.12.2000. №759 токтому.
7. «Мамлекеттик тейлөө кызматынын типтүү стандарты жөнүндө». КР Өкмөтүнүн 03.09.2013. №603 токтому.
8. «Мамлекеттик тейлөө кызматтарынын бирдиктүү реестри» КР Өкмөтүнүн 10.02.2002. №85 токтому.

9. «Мамлекеттик тейлөө кызматтарынын бирдиктүү системалаштырылган реестрин калыптандыруу боюнча ведомстволор аралык комиссияны түзүү жөнүндө». КР Өкмөтүнүн 31.05.2011. №191-р- буйругу.
10. КР 2008-жылдын 4-августундагы N 184 “Эркектердин жана аялдардын бирдей укуктары менен бирдей мүмкүнчүлүктөрүнүн мамлекеттик кепили жөнүндө” (20011-жылдын 14-июлундагы №97 мыйзамынын редакциясында).
11. КР Өкмөтүнүн 2008-жылдын 23-апрелинде № 182 “Юридикалык жактарды, филиалдарды жана өкүлчүлүктөрдү “бирдиктүү терезе” принциби боюнча мамлекеттик каттоодо (кайра каттоодо) мамлекеттик органдардын өз ара аракеттешүү тартиби жөнүндө жобону бекитүү жөнүндө” токтому
КР Өкмөтүнүн “КР 2013-2017-жж.. “электрондук өкмөтүн” ыкчам киргизүү боюнча программаны жана иш чаралар планын бекитүү жөнүндө” токтомунун долбоору, (<http://mtc.gov.kg/ru/page/443.html>) электрондук ресурсу.
- КР 2013-жылдын 19-октябрындагы N 195 “КР лицензиялык-укуксат берүүчү системасы жөнүндө” мыйзамы .<http://www.sti.gov.kg/STSDocuments/Zlisen.pdf> электрондук ресурсу.
12. Джанаева Н.Н.: «Париж декларациясы, Аккра программасы жана Пусан шериктештиги жөнүндөгү жыйынтыктоочу документ боюнча жардамдын натыйжалуулугунун негиздери жана ЖКУнын позициясы» тренингинин материалдары. КРдеги БУУнун Өнүктүрүү Программасы. Бишкек, 19-21.06.2013.
13. Джанаева Н.Н.: «ПД, ААП жана ППД алкагындагы тышкы жардамдын натыйжалуулугу боюнча мониторингдин жана милдеттенмелердин аткарылышынын алдыга жылышынын негиздери» КРдеги БУУнун Өнүктүрүү Программасы. Бишкек, 26-28.07.2013.
- What are the Millennium Development Goals?// «Оценка и результативность помощи». Глоссарий ключевых терминов в области оценки и управления, основанного на результатах, электронный ресурс: <http://www.oecd.org/development/peer-reviews/31650813.pdf>
Глоссарий КСР ОЭСР по направлению «Содействие развитию», электронный ресурс:http://www.oecd.org/dac/dacglossaryofkeytermsandconcepts.htm#Tied_Aid.
- Дүйнөлүк банк, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/1>. электрондук ресурсу.
- «Кабар» МА, 8-июль, 2013-ж. / Бишкек, <http://kabar.kg/rus/economics/full/58778>. электрондук ресурсу.
- КР Президенти, 27.07.2010. . / Бишкек, http://www.kyrgyz-el.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=827&Itemid=44. электрондук ресурсу.
- Париж декларациясы (ПД)
- Аккра аракеттер программасы (ААП)
- Пусан декларациясы(ППД)